

MIKSZÁTH KÁLMÁN

CIKKEK, TÁRCÁK

1904

Összegejtötte és „sajtó alá” rendezte: Hajdu Péter

A munka az OTKA K68691 számú, „Mikszáth kései kisprózája” című kutatási program támogatásával az MTA Irodalomtudományi Intézetében készült.

© Hajdu Péter, 2011.

TARTALOM

ÖTVEN ÉV

[LEGKEDVESEBB KÖNYVEIM]

GRUBICZY LÁSZLÓ

IRODALOM ÉS POLITIKA

ELŐSZÓ

[*Az én kortársaim* első kiadásához]

KÉTEZER SALAMON

TURKÁLÁS AZ ISTENEKBEN

SZERENCSETLEN TÉMA

JÓKAI

JÓKAI MÓR TEMETÉSE

A SZEGEDI SZOBOR

BÁRÓ KEMÉNY ZSIGMOND

PÁLFFY ALBERT

VADNAI KÁROLY

A RANGLAJTORJA

A SKARLÁT

ELŐSZÓ

[AZ EGYETEMES REGÉNYTÁR 1905 ÉVI ALMANACHJÁHOZ]

KEDÉLYES HÁBORÚ

ELŐSZÓ

[Mauksch Cornélia: *Fehér rózsza* című könyvéhez]

CSIKY GERGELY

PARLAMENTI KARCOLATOK

A VÁNDORLÓ GRATULÁNSOK

AZ EGYIK BARCSAY

BARCSAY KÁLMÁN

A MINISZTERTANÁCSOK

AZ „ISTVÁN” ALKONYA

AZ ALKIRÁLY ÖTLETKÉI

HÁROM VARJÚ

CSÖNDES ESTÉK

ISMERKEDÉS A VASÚTON

MEGHALT A MARCI

HOGY FORDULT A VILÁG ERRE AZ OLDALÁRA?

MIKOR A KLUB ÜRES

AZ ÖREG HÁZSZABÁLYOK

AZ ÉN KERÜLETEM

VÁLASZTÓK KÖZÖTT

AZ ÜTKÖZETBŐL

MEGHOSSZABBODOTT ARCOK ÉS ÜLÉSEK

AZ EPILOG

HŐSÖKET ÉNEKELEK...

DELIRIUM VINDOBONIENSE

A FOLYOSÓN

FÜGGELÉK

A RÓZSALEVÉL, A PÁLINKA, AZ ÍRÓ

[MIKSZÁTH KÁLMÁN BESZÉDEI FOGARASI LÁTOGATÁSA ALKALMÁBÓL]

JEGYZETEK

ÖTVEN ÉV¹

A *Vasárnapi Újság* mostani számával az ötvenegyedik évfolyamba fordul; ötvenszer ötvenkét részre aprózta fel a lefolyt félszázadot, megjelenvén minden vasárnap pontosan előfizetőinél, kik közül az elsők már a temetőekben alusznak.

A mai generáció előtt már úgy tűnhetik fel a *Vasárnapi Újság*, mint egy régi ismerős, akit már akkor, midőn születtek, ott találtak a háznál (még a nagyapó is ezt olvasta a rezes okulárén keresztül). Az idő, az igaz, őrajta is változtatott, úgy, mint minden a világon, csak hogy míg a tárgyakon és az emberi arcokon ront, csúfít, addig egy lappal szemben a szépítőszereket veszi elő. Milyen fiatal, csinos és virgonc most, s minő nehézkes és primitív volt ötven év előtt!

Kolosszális változás, dacára annak, hogy maga az újság hű maradt ötven év előtti programjához, az ismereteknek úgy képből, mint szövegben való terjesztéséhez, különös tekintettel a magyar viszonyokra. Szóval a magyar kultúra lebegett alapítója, a jó öreg Heckenast Gusztáv, és szerkesztője, a keserű humorú Pákh Albert előtt, mikor az első számmal nekiindultak 1854-ben, március 5-én (a régiek mindent a tavaszi rügyezés idejében kezdtek) a bizonytalanság kódének. Ma is csak azt csinálja becsületes komolysággal és lelkiismeretességgel a *Vasárnapi Újság*, amit azon a napon megkezdett, csak hogy milyen öreg lett azóta a világ és mennyit haladt: az első számban a köszénnel való fűtést ismerteti a gondos szerkesztő, az utolsóban a rádium felfedezőit mutatja be.

Ami találmány, ami új a szénnel való fűtés és a rádium közé esik, az egy kimérhetetlen tenger az ismeretek, tapasztalatok és látnivalók csöppjeiből! Maga a lap fiziognómiája is változott némileg. A címkép szélein álló két házikónak fedelét elhordta az idő, a golyák elröptültek a fészekből, a galambok a dúcból, sőt a bent pipázva olvasgató parasztagazdát és a másik házikóban csibukozó kabátos urat is megházásította azóta a szerkesztőség, mert a mostani képen már kedves feleségeikkel egyetemben épülnek a *Vasárnapi Újság*ból, míg ellenben közből a Pannónia alakja megmaradt, mindössze új ruhát kapott és a Lánchíd elébe vitette trónszékét. A lap papirosa sima lett és finomabb, a formátum nagyobb, a betűk szebbek, a képek művészi kivitelűek, és körülbelül egy számban van most annyi, mint azelőtt ötven évvel egy évnegyedben.

Nagy érdeklődéssel lapozgatjuk az első számokat, elmerengve az eseményeken, melyeknek ott csak az eleje van megrögzítve, míg mi már a végüket is tudjuk. Igazán furcsa és egy kicsit szomorú így visszafelé nézni az embereket és dolgokat. Egy bájos leányarc mosolyog reánk az egyik számból. Fölteszem a szemüveget, hogy ki lehet? Hát olvasom, hogy I. Ferenc József császár jegyese, Wittelsbach Erzsébet. Egy másik szám képen egy puskás csapat van megörökítve a compiégne-i erdőben: Napóleon múlt heti vadászata; ficáncoló paripán kecses tartással lovagol, mellette Montijo Eugenia. Bohóságok bohósága! Hol van ez már? Ki beszél arról már? Az idő összevissza zavart mindent, eltüntette a nagy alakokat és újakat dobott felszínre; ami vidám volt, szomorúvá tette, ami ragyogó volt, fakó lett, csak egy maradt szinte változatlanul: az első számban is a Jókai Mór novelláját, „Az utolsó Cigányország”-ot közölte a *Vasárnapi Újság*, az utolsóban is a mellékleten az ő munkáját, a „Lélektámasztás”-t; mintha az egész ötven év egy köteg elraktározott hervadt virág volna egy aranypántlikával, a Jókai színes költészetével átkötve.

Felette nehéz viszonyok közt indult meg ez az öreg újság. Se publikum nem volt, sem írók. A szabadságharc elsöpörte mind a kettőt. Az írók vagy ki voltak zárva az országból, bujdosván idegen népek között, vagy be voltak zárva itt az országban. A publikum el volt csüggedve,

csak néha voltak lelkes fellobbanásai. Az urak mint bűnrészesek szintén ott künn bujdosnak, ti. a jobb fajtája, a rosszabb fajta pedig nem kompromittálta magát azzal, hogy magyar újságot járasson, ami úgyse ért sokat, mert a cenzorok limonádévá tették a tartalmát. Járatták hát az akkor alapított *Pester Lloyd*-ot, melybe könnyebben csúszott be egy-egy bátor szó a német volta miatt. A magyar publikum megint visszafejlődött a derék, becsületes kasznárookra és főleg a hölgyekre, akik kevésbé oportunisták, mint a férfiak.

A bent maradt írók többnyire álnév alatt írtak még szépirodalmi dolgot is, mert az igazi nevük felbőszítette Geringer urat a vállalat iránt is, s minek a hatalmat provokálni? Kicsiny csoport volt az akkori írókompánia, mely bőven elfért a Csigánál vagy a Kammonban egyetlen asztal körül. Igazán csoda, hogy a nagy szekatúrák közt és a sovány honoráriumok mellett végképp ki nem aludtak a szent berkekben pislogó tüzek. Egy-egy novelláért tíz-tizenöt forintot kapott az író, pedig két-három hétig hordta a szíve alatt, ugyanannyi ideig írta impúrumban és tisztázta le, s végre harmadszor annyi ideig sikerült kivasalni a szerkesztőből a tizenöt forintot. Báró Jósika Miklós, ki akkor egyik legolvasottabb regényírója volt az országnak, minden nap egy ívet volt kénytelen írni, hogy megélhessen. Csoda-e, ha írói pályája csak folytonos hanyatlás volt *Abafi* sikere után? Az angol és francia írók átlag egy félvnyit írnak hetenként, és még talán ez is nagy termékenység. Külföldről küldözte az óriási kéziratcsomagokat „Eszter szerzője” név alatt — mert nemcsak a bennrekedt, de a künnrekedt íróknak is két névnek kellett szerezni hírt abban az időben.

A *Vasárnapi Újság*ot ma is nehéz szerkeszteni, mert az ezernyi témához, melyeket az Idő a saját szeszélye szerint tologat elő, nem lehet előre összehozni a megíráshoz alkalmas redakciót; egy a Balkánon kitörő bonyodalom, melyről tegnap még sejtelmünk se lehetett, egy Balkán-ismerő író kíván; egy új betegség lép fel a miazmákból, nosza, hamar cikket kell írni egy szaktekintéllyel, s ez így megy örökön örökké, az idő méhéből tarkabarkán ugrálnak ki soha nem sejtett dolgok, jelenetek. Persze ötven év előtt is csak így volt, ámde akkor nem voltak meg a szaktekintélyek. A pennaforгатás mestersége olyan különös szamba ment, mint most a holdkórosság vagy az arabs nyelv tudása. Ötven évvel ezelőtt még bajos lett volna, mint ahogy ma, arról írni a lapban, ami történt — akkor még megfordítva volt: az történt a lapban, amiről írni tudtak a rendelkezésre álló erők. Az első szám például Arany *Toldiját* ismertette, pedig már majdnem egy évtizede múlt, mióta Toldy megjelent. Még a novellákat, verseket is, amelyek ma már özönével hevernek a szerkesztőségi fiókban, úgyszólván harapófogóval kellett kihúzni a szerzőkből ezer veszéllyel, s megtörtént olyan is, hogy mikor a novella folytatásáért elment a szedőgyerek, üres kézzel jött vissza, jelentvén:

— Az író urat tegnap becsukták.

A folytatás tehát elmaradt hetekig, a Károly-kaszárnyában, a fogoly koponyájában.

De ha nehezebb volt a szerkesztés, egyszersmind mulatságosabb is volt. Nem sülyedt le soha pusztán üzletnek. Azok a régi szerkesztők a lelkükkel dolgoztak s tudták, érezték, hogy oltárt építenek, babonás hittal raktak követ köre. Apostolok voltak, akik nem vágnak egyéb dicsőségre, csak arra, hogy a közönségnek tessenek. Bohémek voltak, akik rajongnak a búzatábláért, de nem a kalászhai, hanem a kék búzavirágok miatt. És a pacsirták, fűjek kedvéért, melyek ott fészket raknak. Egy újonnan érkező előfizető vagy egy jó cikk is felvillanyozta kedélyüket. Az emelkedés naiv örömei izgatták őket. „A jövő héten új betűket kapunk” — jelenti kézdörzölgetve Heckenast, s oly boldogság árad el Pákh arcán, mint mikor leányát báli öltözetben képzei el az anya. Az első magyar tárgyú kép (a Tisza, Petőfi hasoncímű költeményéhez) és az első Pesten készült fametszet (gróf Teleki József arcképe) lázas szenzációt okoz írói és művészi körökben, sőt a vérmes fantáziájú műkedvelők sorában is. Mutogatták boldognak, boldogtalannak a *Vasárnapi Újság*ot:

— Ez nagy dolog, terringette, ez nagy dolog, ott leszünk maholnap, ahol London van.

Az Úri utcai szerkesztőségi helyiség kicsiben valóságosan az az Archimedesi pont, ahonnan a világot akarják kimozdítani sarkaiból. A beteg szerkesztő, ki inkább az ágyban csinálja a lapot, mint az íróasztalnál, tartja biztatással, rábeszéléssel és szépen csengő — humorral a kisded csoportot, mely a lap körül sereglik; eleinte meglehetősen közömbösen veszik az új vállalatot, mert hisz ez a csoport dolgozik minden vonalon, a többi lapoknál is, olyan mint a színpadi hadsereg, mely elvonul mint a török császár hada a kulisszák mögé, s aztán más oldalon, más köntösben megint visszajön mint az angol király személyzete — nekik majdnem mindegy, hogy valamelyik vállalat virágzik-e, mert a virágzás a többiek rovására megy — márpedig az egész mezőt ők mívelik.

Csak a siker kezdte aztán egy kicsit melegíteni. A *Vasárnapi Újság* hovatovább nagyobb tért foglal, az olvasóközönség lassan nő, nagyon lassan, de mégiscsak nő, az idő enyhül, a világosság napról napra hosszabb egy tyúklépéssel, a cenzúra erőtelenebb, a lap is csinosodik, mint egy bakfis, ki levetkezi szögletességeit, kibontja bájait, vézna tagjai megtelnek, kigömbölyödnek, s alig észrevehetően fejlődik egyéniséggé. Pákh, mint egy ügyes masamód, még a rongyokból is tetszetős ruháskákat tud összetákolni, de már a tartalmas cikkek is gyakoriabbak, Jókai in floribus van, beszélyei, elmés színikritikái (Kakas Márton a színházban) kedvelt és keresett olvasmányai lesznek a közönségnek. Pákh Albert szerkesztői üzenetei pedig valóságos csemegék, melyekben gúny és igazság összevegyülve nyesegeti a magyar gyomot. Egy-egy effajta üzenete szájról szájra vándorol. Mikor azt feleli: „ki-ki egye meg a maga anekdotáját”, az olvasó tudja, hogy milyen fajta dolgot küldhetett be az illető, vagy mikor egy hexameterre az a replika: „Mathitidesz pajtás, ucseg isten, rossz te magyar vagy!”

Tizenhárom évig tartott ez a lázas pepecselő munka, midőn a *Vasárnapi Újság* egy nagy válság elé került 1867-ben. Pákh Albert meghalt. Azt lehetne hozzátenni: miután egy erős gyermeknek adott életet.

A *Vasárnapi Újság* már akkor oly mélyen eresztette be gyökereit a magyar családokba, hogy ez a csapás, ha talán megrázta is, nem volt végzetes rá nézve — sőt ha ehhez is lehetne hozzátenni valamit, ez csak az volna, hogy Pákh Albert se halt meg, mert a *Vasárnapi Újság*ban ma is tovább él; a következő 37 évben, mely az ő tizenhármához kapcsolódik, az volt mindig az igyekezet a redakcióban, eltalálni, hogy Pákh Albert mit szólna ehhez vagy ahhoz. Szóval úgy dolgoztunk azóta mindnyájan, mintha ő most is bent feküdne a szomszéd szobában és a szedésben át meg átolvasgatná majd rosszalló, gúnyos mosolyával, vagy helyeslő szelíd kék szemével a dolgainkat.

És ez az a nagy titok, hogy a *Vasárnapi Újság* megmaradt így, megszépülve, megifjodva és a régi zamatjában még most is — mikor a szecesszió és az európaiasság mindenről lesöpörte a faji karaktert, mint ahogy a szilvának lemegy a hamva, ha megmossák, s megváltozik az íze, ha megaszalják.

[LEGKEDVESEBB KÖNYVEIM]²

Falun növekedvén egy olyan háznál, ahol könyvek nincsenek (a kalendáriumon kívül), csak igen későn, tizenöt éves koromban jöttem rá arra a tudatra, hogy az olvasás nem minden esetben kényszermunka (mert annak tekintettem eddig), hanem élvezet is lehet. A históriákat, meséket mindamellet szerettem s minthogy beteges, elkényeztetett s álmatlanságban szenvedő gyerek voltam, a falu kitűnően mesélő embereit apám odarendelte vagy fogadta az ágyamhoz, akik egész éjjelen tartottak kísérteties és mindenféle tündér történetekkel, míg csak el nem aludtam.

Az első könyv, mely elementáris erővel ragadott el, a Jókai: *Törökvilág Magyarországon* volt; lihegve rohantam végig a lapokon s azontúl rabja lettem az olvasmányoknak.

Kritika nélkül olvastam azóta mindent, ami a kezembe akadt, jót, rosszat vegyesen, s ez még ma is szokásom. Azt merném mondani, hogy nincsenek kedvenc íróim, mint ahogy nincs kedvenc tartózkodási helye egy szenvedélyes utazónak, ki mindig mást és mást kíván és keres. Jókai eleinte nagy hatással volt rám; de mikor Dickenset megösmertem, ennek a melegsége hódított el. Viszont mikor rábukkantam Maculayra, Dickent dagályosnak kezdtem tartani és sok tekintetben fölösleges szöszaporítónak — fönséges tulajdonságai előtt természetesen meghajolva.

Bizonyosan ő a legnagyobb elbeszélő írója a világnak. Ezen még Dosztojevszky se változtathat.

Hogy mely könyvek tettek rám a legnagyobb hatást? — veti ön fel.

Minden időszakban mások — ez az én feleletem. Dickent négyszer, ötször olvastam. És a negyedik olvasás idejében álltam talán hatása alatt. Kevésre becsülöm azokat az írókat, akik egy könyv benyomása alatt lesznek írókká. Egyetlen asszonyt szeretni egy életen át majdnem annyit jelent, mint nem ismerni az asszonyokat. Egyetlen művet hagyni dominálni magunk fölött, gyengeség jele. Egy mű még egy író se jelent, akármilyen nagy mű is az. Egy mű csak egy írónak bizonyos időszakát jelenti. Egészséges termelésnek egy író részéről én azt tartom, mely a természethez alkalmazkodik. Tavasszal a természet cseresznyét hoz és számócat, nyáron szilvát, ősszel szőlőt. Az olyan író, aki egész életében cseresznyét terem, abnormitás.

No mármost ez a teória magyarázza meg felfogásomat az olvasmányok hatásáról is. A tavaszi napfénynek van hatása a cseresznyefára s rügyet fakaszt rajta, de mozdulatlanul hagyja a szőlőtőkét. Vagyis Jókai *Törökvilágja* nagy hatással volt rám tizenhat éves koromban, Dickens kicsiny hatással. Ha azonban a *Törökvilág*ot most olvasnám el, bizonyára nem volna meg az a fascináló ereje.

Különben bocsássa meg ide nem való reflexióimat. A száraz igazság az (és ön, gondolom, csak ezt kívánja tőlem), hogy a *Törökvilág* volt rám első nagy hatással. Később *Copperfield Dávid* hökkentett meg. Ez a könyv annyira imponált, hogy három évig nem nyúltam utána tollhoz, elkedvetlenedve az összehasonlítás miatt. Stílusom mostani egyszerűségét Macaulay apró esszéinek köszönöm, melyek kedvenc olvasmányaim voltak életemben. Általában Macaulay és Carlyle az én tanítómestereim az előadás mesterségében. Elbeszélni nem a regényíróktól tanultam, hanem e két történetírótól és a magyar paraszttól.

Még egyetlen regény rázott meg. *Raszkolnikov* Dosztojevszkytól. De azt már későn olvastam. Öreg fa voltam már akkor, aki már nem nőhet másképp.

Tény azonban annyi, ha pályámon végigtekintek, hogy érzem, egészen *másféle író* lettem volna, ha olvasmányaim történetesen *más sorrendben* következtek volna. Ha elébb kóstolom meg a pezsgőt meg a Johannesbergit és csak azután a magyarádit vagy a tokajit. De hát így is jó.

GRUBICZY LÁSZLÓ³

1830—1904

Egy áldott lelkű, meleg, gyermeteg kedélyű öreg úr halt meg e napokban pozsonyvánkai tuskulumában, ki bizonyosan vidám mosollyal, játszi bonhomióval ekképpen búcsúzott volna el tőlünk a halálos ágyán, ha beszélni tud:

— Az örök elválás tajtékzó hullámainak mélységeibe merülök.

Ilyen bohókásan kifejezett mondatokban szeretett diskurálni, de meglehet, hogy komoly, rejtett célja is volt nevetségessé tenni a túlzásra vitellel a magyarok frázisszeretetét, mely különösen a „bájdalú zenérek” és a „csergedező patakesák” korában virágzott, úgyhogy „az elmék padmalyáról lecsepegett szép szavak rezgései a szívek finom húrjait bűbájos illatokkal kengették.”

Grubiczy azonban nemigen búcsúzott el már senkitől, mikor meghalt, mert hiszen a halála előtt se élt már. A halál már megérintette volt öt évek előtt a kaszája tompa végével: részletekben vitte el. Először a lelkét ölte meg, a memóriáját, a beszélőképességét, most a legvégén csak az értéktelen testtel bánt el, amit évek soráig itt hagyott üresen, ok nélkül. Látszik, hogy a természet maga se a célszerűsége van berendezve.

A hetven éves öreg úr magyar bíró volt ugyan, de távol hazájától, a kairói nemzetközi bíróságnál (tribunal mixte), fiatalabb korában pedig nagy nyelvtalentuma miatt mint tolmács volt alkalmazva a bécsi cs. kir. Udvarnál. A magyar világban igazságügy-miniszteri titkár lett, majd székesfehérvári, később budapesti közjegyző, minthogy úgy is nagy része volt az új közjegyzőségi intézmény szervezésénél. Az ő tanfolyama előzte azt meg. Közjegyzőből nevezték ki a kairói bírósághoz, hol a forró afrikai klímának lett áldozata, előbb a szemévilágát vesztvén, később pedig (öt év előtt) szélhűdés érte az Alexandriába érkező hajón.

Bírói érdemei se kicsinyek, nem egy magvas értekezése jelent meg a sajtóban jogi dolgokról, emléket mindamellett egyik sikerült vígjátéka: a *Sziget a szárazon* fogja legtovább fenntartani. A hetvenes, években adták a Nemzeti Színházban, amikor mint kiváló írói talentumot üdvözltek az akkor fiatal miniszteri titkárt. A *Sziget a szárazon* volt a modern vígjáték egyik első pacsirtája magyar színpadon. Új és friss alakokat hozott be az újjáalakult viszonyok keretében, a régi, megunt Baczur Gazsik és Bürgözdí Bandik után. E vígjátékot később Kairóban is előadták francia nyelven a khedive palotájában — hol Grubiczy gyakran volt szívesen látott vendég.

Különös eset, hogy Grubiczy sem azelőtt, sem azután sohase próbálkozott szépirodalommal, írónál az „egyetlen gyermek” csodálatos jelenség.

Grubiczy különben minden nyarát itthon töltötte, vagyis inkább *Egyenhegyen*, amint Gleichenberget nevezte, mert a kedélyes öregúr mindent magyarosított: Stuttgartot „Kancakertnek” nevezte, Feldbachot „Mező-pataknak”, magukkal a kairói cégekkel is úgy bánt. Átok Jancsinál étkezett, Kovács uramnál uzsonnált, Kakas szabónál dolgoztatott, és ha egészségben megéri vala Giuseppe Sartót, kétségkívül „Szabó Jóska” pápasága alatt végzi szokásos kirándulásait a steyer búcsújáró helyekre.

Már kora nyáron ő volt az első vendég Egyenhegyen, ahol vidám szívéllyességgel üdvözölte ismerőseit, vagyis ahogy ő mondta: „A viszontlátás habzó serlegeit bugyborékolta.”

A kairói előkelő világ francia simaságú társadalma rányomta a maga simaságát, finomságát és végtelen udvariasságát, egyike volt azoknak a szeretetreméltó uraknak, akik a nők körül

nélkülözhetlenek, senkise tudott nálánál kedvesebb lenni öelöttük s csevegni jobban azokról a semmiségekről, melyek elűzik az unalmat. A „sovány kezek barátja” örökre hiányozni fog. A női kéz volt örök témája. Erről beszélt, ezért rajongott, még verseket is írt a sovány kézhez. Ha valaki, bármily komoly ember, valamit elbeszélt, akár Kleopatráról vagy Corday Charlotte-ról: az öreg úr a maga szeretetreméltó mosolyával képes volt őt a legsóvárabb kíváncsisággal félbeszakítani:

— És milyen volt, kérem, a keze?

Most már mindennek vége, A legsoványabb, legcsontosabb kéz, a halálé hozzáért, és a cukros, édes, rokokó öregúr nincs többé.

Egy darabig még élni fog barátaiban szívében, egy darabig a Nemzeti Színház története tartja fenn, de legtovább fog élni neve a magyar költségvetési vitákban, amikor a civillista tárgyalásánál, mint eddig is minden esztendőben, még ezután is sok évtizedekig ki lesz mutatva az udvari hivatalnokok lajstromában annak bizonyítására, hogy ott magyarok is vannak alkalmazva.

IRODALOM ÉS POLITIKA⁴

— Egy kis polémia —

Ignotus t. íróársam megtámad „minket” a *Hét*ben „Irodalom és politika” című cikkben, hogy az irodalomban annak az erősen magyar irányzatnak vagyunk a hívei, mely perhorreszkálja a modernséget és szecessziót. Ignotus cikke igen érdekes, mint minden, amit ő ír; még akkor is, ha egy hibás álláspontból indul ki, veszedelmes dialektikával tudja elkápráztatni az olvasót.

Nemes ellenfél, akivel az ellenséges érintkezés se kellemetlen. Ezúttal is alapjában engem támad, de hogy többedmagammal legyenek, oda sorakoztatja *Az Újság* írói gárdáját: Herczeget, Kenedit, magát *Az Újság*ot stb. Mint igazi lovag restellne egy magányos embert megtámadni.

Pedig én mégiscsak magányosan vagyok, semmi irodalmi klikkhez nem tartozom, irodalmi pajtáskodást nem viszek. Inkább bánt a reuma, mint a szereplés. Hiszen voltaképpen én csak annyiban vagyok író, hogy írok. Egyébként idegen világban élek, mely oly távol esik a Hypocrene forrásaitól, mint a Nílustól a szántói csevicés kút. Ide ugyan be nem hat se régi, se modern irodalmi áramlat, mert az ablakok be vannak tapasztva. Itt az alkotás az, ha valaki gimnáziumot vagy dohánygyárat jár ki a kerületének. Itt én semmi se vagyok. Még stilisztá se. Mert egyetlen stiláris módosítványt se sikerült eddig elfogadtatnom. Az igaz, hogy meg se próbáltam, mert én csendes, békeszerető ember vagyok (hiszen ennyire már ösmerhetne Ignotus), aki soha még egy hernyót se vettem le a fáról — mert azt gondolom, hogy a hernyónak rosszul esnék, a fának pedig egészen mindegy, hogy ki eszi meg, amit levélben, gyümölcsben meghoz.

Hogy tehát én bojkotálni akarnám azokat az írókat, akik idegen mintákon modern irányzatban vagy éppen szecessziós divatban munkálkodnak, azt Ignotus csak képzelem vagy önkényesen magyarázza, de én azt soha se nem írtam, se nem mondtam. Igaz, hogy egy Almanachbeli előszavamban kigúnyoltam a szecessziós irányt, de egy másik előszavamban nevetségessé próbáltam tenni a póriassá fajuló népiességet is. Világos tehát, hogy a túlzások ellen fogtam tollat. Ezt pedig, tudom, Ignotus is helyesli.

Ami mármost a dolog érdemére vonatkozik, azt tartom (és gondolom, *Az Újság* is, mely magát sovínisztának vallja, hasonló nézetben van), hogy a jó költői munká[n] rajta kell lennie az illető föld illatának, amelyen termett. Ez megcsontosodott meggyőződése. De ez nem a népiesség glorifikációja. Arany Jánoson éppen úgy rajta van a magyar föld szaga, mint Petőfin vagy Vörösmartyn, pedig népies poéta csak a közbülső volt.

Tiszta dolog, amelyben egyet kell hogy értsen tudós esztétikus és tudatlan laikus. Még a jámbor Muzaffer-Eddin perzsa sah is fején találta a szöveget, midőn országról országra való jártában-keltében minden hotelbe, ahová szállott, délszaki növényekkel ékesítették fel a szobáit és a lépcsőházat, minélfogva meguntta ezt a vele utazó egyforma kertet.

— Mily ostobaság — szól —, hát nem lenne tanulságosabb, ha olyan füveket és virágokat hoznának élém, amilyenek az illető országban teremnek?

Ignotus budapesti ember, ahol nincsenek mezők. Sajnálom azt. Óhajtanám, ha hosszú távollét után viszontlátná egyszer a faluját, a mezőt az ismerős füveivel, virágaival, azokkal a szép fehér marmancsokkal. Mit érezne, szíve hogy dobogna? Mik ezekhez képest az idegen pálmák és agavék! S aztán tetejébe megkondulna a kis falusi harang, mélán, ünnepélyesen, abban a ritmusban, ahogy őt valaha vecsernyére hívogatta...

Lehetetlen más szabály. Politikát lehet ésszel csinálni, tudományt azzal művelni, de a poézisnek a szíven keresztül kell jönnie, mint az üdítő forrásvíznek, bizonyos földrétegekből előbuggyannia, ízét ezek adják. Hiszen vizet a hóból is lehet csinálni, ciszternákba gyűjteni az esőt, főzésre, mosásra alkalmas is lehet, de vágyat csak az gerjeszt, szomjat csak az olt, mely magán viseli a földrétegek ízét, amelyek közül szivárog.

Bár így hiszem ezeket, bizony mégse tettem semmit, hogy ez így legyen. Ha ezért szidott volna össze valaki, talán meg is érdemleném. Bár azzal védeném magamat: ne avatkozzunk a poétákba! Az énekesmadarak minden civilizált ember által békén hagyatnak, akár szépen énekelnek, akár csak csipognak. Az erdő elég nagy. S neki egy hang se fájhat. Csak a favágók fejszéjének a csattogása.

De hát mindegy, akár farkas az ember, akár bárány. A farkast az ellenségei verik agyon, a báránynak nincsenek ellenségei, tehát a barátjai eszik meg. Ignotus maga is beösméri, hogy csak bizonyos kombinált föltevések alapján kerülök a trancsérozó deszkájára, ő is nyitva hagyja azt a lehetőséget, hogy nem én szítom a sovén magyaroknak azt a vélt akcióját, mely a modernnek és szecesszionisták visszaszorítására irányul, hanem azt veszi hibámul, hogy mások, a barátaim használják fel nevemet köpönyegnek ily célra, s én azt tűröm.

Lehet, hogy van ilyen mozgalom, mert látom, hogy Berzeviczy miniszter is ily két irányzat közé áll békéltetőnek a minapi Kisfaludy társasági beszédében, de én ezelőtt nem tudtam róla soha, s még kevésbé arról, hogy nevemmel állhatna valamely kapcsolatban. Nem olvastam semmi ilyenfélét (igaz, hogy hanyag olvasó vagyok), és biztosíthatom Ignotus t. barátomat, hogy azt nem is helyeselném, mert a nemzetnek nem marakodásra van szüksége, de előmenetelre. Márpedig mind a két áramlat azt akarja. A poézis szerintem becses dolog, ez melegíti a nemzetet, de az irodalom mezején más tüzek és világító testek is vannak, melyek a látkörét tágítják, elméjét termékenyítik, útjaira világolnak, amit a kultúrában be kell futnia. Ezek a faktorok mind becsesek s mind más megbírálás alá esnek, mint a poézis.

Csupán egyben látok még egy kis eltérést Ignotus felfogása és a mienk közt, éppen abban, ami az ő cikkének egyik érdekes mélységét képezi. Hogy a „nacionalizmus” (így nevezi ő a magyar faji törekvést, karaktert vagy zamatot) időről időre megújul nálunk, s hol az irodalomban bujkál, hol a politikában, s addig mindig is köztünk lesz, míg mind a két helyről el nem tűnik.

Hát mi azt nem kívánjuk, hogy eltűnjék, sőt óhajtjuk, hogy ott legyen, hogy úr legyen mind a két helyen s diadallal, fönséggel vegyen be pozíciót pozíció után. Csak ne úgy jöjjön, aki rombol, hanem úgy jöjjön, aki épít.

ELŐSZÓ⁵

[Az én kortársaim első kiadásához]

Húsz éve taposom a t. Ház szőnyegeit, sokat láttam, sokat átéltem, sok millió forintot megszavaztam. E hosszú korszak szereplő politikusait személyesen ösmertem, sőt barátságban voltam sokakkal; láttam őket kívülről és belülről. Szemeim előtt nőttek meg némelyek, és zsugorodtak össze mások. Mondhatom, több illúziót vesztettem ez idő alatt, mint haját, pedig ugyancsak dús hajam volt és most ritka.

De nincs ezen mit sopánkodni. A hegyek végre is csak messziről kékek, közélről nem kékek, sőt nem is hegyek, s ha nem olyannak látom ma a parlamentet, mint ezelőtt húsz évvel, ez se azt jelenti, hogy egyszer én is csalódtam, hanem azt, hogy kétszer csalódtam. Mert ha nem olyan a parlament, amilyennek akkor láttam, bizonyára olyan sem, amilyennek most látom. A hangulatok és optikai törvények játéka az egész... Eredj távolabb a hegyektől, és megint kékek lesznek!

Mióta köztük tanyázom, leírtam a napisajtóban egy-egy alakot, aki szerepel vagy aki eltűnik. Természetesen a magam osztályozása szerint. A Dieten Classis-ok nem alterálódnak, csak az érdekes emberek vonzanak, akik típusok, és nem az excellenciás urak, akik esetleg jelentéktelen individuumok. Prileszky Tádé több, mint Pauler, mert Prileszky a furfangos tót nemes ékes válfaja, Pauler pedig csak egy közepes tudós és nyárspolgár, aminő millió van a világon. Horváth Gyula, Beöthy Algernon, mindenik nyers lángelme, míg a miniszter egy kicsiszolt semmi. Szóval ily elvek mellett irkáltam egyszer-másszor emberekről és helyzetekről úgy, amint én láttam őket. Mondják, hogy jó szemem van. De mi az a jó szem? Gyerekség! Egy milliméterrel lát odább vagy mélyebben, mint a nem jó szem. Holott a dolgok mélysége, távolsága a végtelenségbe nyúlik.

Azért mindig efemer dolgoknak tekintettem effajta írásaimat, eszem ágában sem volt őket külön könyvben kiadni valamikor, ami mégis kihívja némileg az utókor ítélkezését.

Hiszen a szakácsok is csinálnak ilyenfélét. A vaddisznót süelve megint összerakják, mintha igazi vaddisznó lenne; az aszpikból különféle formás alakzatokat, csecsebecséket tálalnak a napi ételhez, de az együtt fogy el azzal — külön múzeumokba nem teszik. Hát én is úgy a fiók alján emlékül tartogattam inkább az „in politicis” írottakat, nem gondolván, hogy a Hamupipőke meséje fog ismétlődni elhanyagolt elmeszülöttemen, hogy jön váratlan egy királyfi (Az Ujság) és közömbösen elhaladva a többi kisasszony-leányom mellett, akiket szeretek, akiknek éltem, egyszerre előbukkan valahonnan ez az én kosztros, általam is lenézett magzatom, s hipp-hopp, a királyfi kezében levő cipőcske egyszerre csak ráugrik a lábára.

Így esik meg most már, hogy a rongyos Hamupipőke szebb ruhában, nagyobb pompával jelenik meg a világ előtt, mint a hivalkodó, elkényeztetett kisasszonyok.

Apának hiszen öröme lehetne — de nekem ez se az. Mert vagy megérdemlik írásaim ezt a díszet, és akkor kisül, hogy pályatévészett ember vagyok (hogy politikával kellett volna foglalkoznom), vagy nem érdemlik meg, és akkor kisül, hogy igazságtalanság történt a többi munkáimmal.

De mindegy, lesz ahogy lesz — én most már kiadom Hamupipőkét a házból. Eredj, leányom!

Budapest, 1904 április havában.

KÉTEZER SALAMON⁶

Megy, mendegél az idő, mígnem egy piros posztóval bevont városig érkezik. Hopp! álljunk meg itt. A legfiatalabb nagyváros, Szeged ünnepli, hogy immár huszonöt éves lett. Én még öregkorából ösmertem s ott voltam azon a fekete éjszakán, mikor átment jobblétre, láttam a beözönlő árvizet, mely temetővé tette a várost és elrontotta a temetőt, fölhasítván a sírokat és a keresztek, koporsók hazaúsztak a portáikra, ahonnan egykor bánatos énekszóval ide kísértettek vala. Ott voltam aztán az újjászületésnél, láttam pelenkákban, kurta szoknyában, a téglák közé, melyekből emelkedett, ott vannak lerakva az én emlékeim is. Hát már csak álljunk meg egy kicsit.

Élt itt a hetvenes évek elején egy Zombory Antal nevű szenátor, de alkalmasint még ma is él. Vézna, síró arcú, különben igen derék ember volt, aki sokat ért a városnak, kivált a deputációkban, mikor valamit kért a város, mert aki Zombory Antal uramra ránézett, megesett a szíve, és megadott a városnak mindent. Ezt a rossz viccet különben én csináltam rá, de ő tudta, hogy igaz, s olyan szenvedélyes rajongással szerette a városát, hogy mesterségesen soványította magát, mint a zsokék, és tükör előtt tanulta, hogyan kell szomorúbbnál szomorúbb arcokat vágni.

Egyebekben is eredeti ember volt és sokszor tett eredeti kijelentéseket. Ezek közt különösen nagy hírre kapott egyik. Valaki a kopott kalapjára figyelmeztette, hogy illenék már újat venni, mire ő a következőket mondta:

— Hát addig pedig nem lesz az én fejemen új kalap, míg ezt a régit bele nem hajíthatom a fölépítendő kőhíd közepéről a Tiszába, Isten engem úgy segéljen.

Amire pedig Zombory Antal uram azt mondja: úgy segéljen, az legalábbis olyan erejű, mint a Biblia. Amit pedig Zombory Antal mondott, az utópiának látszott. Hiszen a hajóhíd fenntartása is roppant vesződséggel jár. Bohóság, bohóság! Hamarább jár Rothschild mezítláb Bécs utcáin, mint mi szegediek kőhídon a Tiszán.

Nevették a Zombory mondását, de el nem felejthették. Folyton a szemük előtt volt, a kalapján, egyre rikítóbban. Nini, a Zombory kalapja! Meg lehet azt látni ezer közül. És aki látja, annak eszébe jut az állandó kőhíd, mert már ez a kalap nem bírja el sokáig az ócska hajóhidat. Szörnyen beleharapott fogaival az idő, egy pár évig 'iszen tűrhető volt, de azután fakó lett, majd zöldbe játszott, a pereme megrepedezett, s imitt-amott zsírfoltok verődtek ki rajta; úgy ült már a fején, mint egy pecsérke, a koldus is elhajítaná a szemétdombra, és minél több piszkot szedett föl magába, annál súlyosabb lett — éppen mint némely politikus. A szenátor-né, finom úriasszony, váltig rimánkodott a férjének, hogy ne tegye magát világ csúfjává, szenátortársai már a deputációkba se vitték, mert szégyenelték az undorító kalapot. Sőt maga Lemle Miklós uram, a kalapos is, kinek a boltjában vette annak idején, visszariadt a gondolattól, hogy az egész város nevetgélve lássa naponként, hogy milyen lesz a nála vásárolt portéka idők múltán, s nem győzte biztatással:

— Ugyan ne bolondozzék már szenátor uram, inkább adok egy szép új kalapot ajándékba.

De Zombory állhatatos maradt, mint Luther Márton. „Mondtam, amit mondtam”, és egy ízben, mikor azzal riasztgatták, hogy az úgyis lehetetlen, hogy Szegednek ötven-hatvan évig kőhídja legyen, haragra gyúlván, látnoki ihlettel még jobban megköté magát:

— Mit, hogy Szegednek sohase lesz kőhídja? Lesz Szegednek még külön kormánya is. És én azt ebben a kalapban érem meg, vagy sehogy.

Az évek pedig csak mentek, mentek, kalap pedig csak vedlett, foszladozott ezután is, már foltot is kellett rá vetni, hogy a szenátor egy-egy őszbe boruló hajtincse ki ne szaladjon valami lyukon. Szóval a kalap már négy helyen is *kását kért*, és csak cérnák tartották vissza lazán a széteséstől. Annyira ment, hogy dévaj inasgyerekek szaladtak utána, ha az utcán mutatkozott. Midőn a gondviselés megszánta végre, s titokzatos kamarájában az eseményeket szövegetve, eszébe villant.

„Ugyan ne hagyjuk egészen csúfságra jutni ezt a szegény Zomboryt, csináljunk belőle prófétát.”

És lőn most huszonöt éve, hogy ráereszté a rettenetes megbokrosodott folyamat a városra.

De a gondviselésnek még egyébre is szüksége volt. Az egyik Tisza kevés lett volna céljaira. A másik Tisza is kellett.

A folyó és az államférfi.

A magyar fájú miniszterelnök hatalma tetőpontján ekképpen gondolkozott:

„Az árvíz lesújtott egy magyar várost. Hát ez nagy csapás. Legalábbis olyan nagy, mint mikor a felföldön a krumplicsü beteg, és a tótozók sírnak. Hiszen az is szomorú és szívhez szóló. Hanem mégis egészen más hang az, mikor a magyarok sírnak. Mikor az oroszok sírnak. Itt most már valami nagyot kell cselekedni.”

S e minden sallang nélküli államférfi, kinek tettei mögött nem tudnak olvasni elvakult kortársai, nem tartott semmi szónoklatokat frázisokkal, nem írt a polgármesternek részvét-sürgőnyt, hanem pislogott egy kicsit és abba a milliárd akó vízbe, mely a paprikák városát elborította, belecsöppentett egy pár csöppnyi faji politikát. Meg bírta értetni a királlyal, hogy a nemzetiségi nyüzsgölődések közepette meg kell most mutatni, hogy az egészen más, ha Zágráb házait rázza le magáról a haragos anyaföld, vagy Szegedet dönti romba a szétszilajodott folyó.

Király megértette ezt a magyar gondolatot. Olyan csillagok jártak akkor, melyek tisztán megvilágították az utat. És nem olyan csillagok, melyek a katonai Waffenrockok gallérjain vannak és elhomályosítják a király szemét. Legott Szegedre sietett Tiszával s csolnokon ment be a városba. Az üdvözlő városatyák is csónakon jöttek eléje, s az öreg Pálffy Ferenc (az, akinek a lapot írjuk) így szólt hozzá:

— Isten hozta fölségedet hajléktalan városunkba!

Ez volt az egész üdvözlőbeszéd. Érezte, hogy ide kevés szó kell.

A fölség mindent megnézett, néhány vigasztaló szót ejtett el s aztán maga is elszomorodott és vonatra ült. Mikor kikísérték a primipilusok, és az uralkodó már fölszállt volt a kocsiba, az elkeseredett Kreminger prépost fájdalomtól rezgő hangon kiáltott fel:

— Bizony jaj minékünk; nem lesz itt soha város többé.

— Nono — szólt Tisza Kálmán a kocsihágcsórúl visszafordulva.

Ez volt az egész ígéret.

Pedig már akkor minden rendben volt; a király és első tanácsosának fantáziája előtt már ott álltak az ezeregyéjszakai Aladin csodalámpájának lelkükkel elővarázsolt óriásai, készen teljesíteni a parancsot: „*Tegyetek erre a helyre egy különb várost az eddiginél.*”

Hát tettek is... Szeged nemcsak azt kapta meg, amije volt, hanem azt is, amit kívánt, azt is, amiről álmódott, sőt azt is, amiről nem is álmódott. Tisza Lajos mint teljhatalmú királyi biztos vonult be hivatalnokapparátusával, mérnökeivel, építőmestereivel, országgyűlési képviselők-

ből alakított tanácsosaival. Így lett Szegednek külön kormánya. Megindult az óriás munka, csak úgy nőttek a paloták, mint a kalászkok a búzaföldeken. A szőke folyam is megkapta a diadémot — a szép újdonság kőhidat. Sétateretek, tornyok, monumentális középületek támadtak — de minek azt elősorolni? Igazán nem érdekes. Hiszen akkor megírták a riporterek, s azóta már minden magyar ember látta Szegedet, s tudja, hogy egyike a legszebb városoknak Közép-Európában, s mondta is nem egy ember: „Milyen szerencséje volt, hogy a Tisza előntötte”.

Hát igen, hiszen az effélékről egész literatúra van. Az emberi elmék találékonyak. Ősmerem magam is azt az elméletet, hogy az elégett falvak mindig szebbeknek épülnek fel s virágozni kezdenek, amely fecsegésből annak kellene következnie, hogy kár a gyűjtőgátot megbüntetni. Az is be van már bizonyítva, hogy például egy-egy kolera roppant kedvező hatással van az egészségügyre és a halandósági statisztikára, mert utána a megijedt emberek rapid haladnak a tisztasági intézményekben.

Az effajta értekezéseknek rendesen az a bajuk, hogy csak azok olvassák, kik a megénekelt kolerában meg nem haltak, s ezeknek könnyű bólingatni a fejükkel, de hogy milyen véleményben volnának a kolerának ilyen jótékony hatásáról azok, akik benne meghaltak, az nagy kérdés.

Azért hát nem lehet az ilyen kérdésekkel, mint a szegedi árvíz, ilyen felületesen elbánni. Az ütött sebek mindenikét nem lehetett begyógyítani. A király hatalma is véges. A falakat visszaadhatta, de egyebet nem. Ezért várt Tisza Lajosra nehéz feladat.

Kétféleképpen dolgozhatott. Vagy úgy, hogy a tönkrement lakosságot fölsegíti a káruk arányában és hagyja őket aztán magukra. Ez tetszett volna a lakosságnak, de az országnak nem sokat ér, mert ha szét nem szaladnak is, megint parasztvárost építenek az őslakók.

Vagy pedig úgy kellett megcsinálni a rekonstrukciót, hogy föl kellett a várost építeni; házakat házak mellé, palotát palotához, tekintet nélkül, hogy ezekben a házakban ki fog valamikor lakni. Ez a lakosságnak nem sokat ért, de az országnak megbecsülhetetlen. Mert akárki fog is itt lakni, az magyarrá válik ezen a ponton, már a „mimikri”-elméletnél fogva is.

Tisza Lajos ezt az utóbbi módot választotta, hanem volt is nyüzsgölődés, ellenkezés, elkeseredés elég.

— A kinek nagyváros kell, menjen Londonba lakni — dohogtak a szegediek. — A sajtó óriás lármát csapott. A szakemberek cikkeztek, az okos emberek gúnyolódtak.

De a vasakarató főúr a maga eszén indult s csodálatos szívósságával megcsinálta egy nagyvárosnak a kontúrjait, a plánumát és azt végrehajtotta.

Persze nagyon rosszul ment a dolgok eleje. De ez az ember messze látott. Mindnyájunknál sokkal messzebb. A gombamódra szaporodó új házakba nem jutott lakó, a háziurak tehát licitáltak lefelé. Néhány forintért lehetett kapni pompás nagy lakásokat. Sőt prezentbe is.

Ami még nem lett volna nagy baj. Mert a lakónak ez nagyon jó volt. A háziúrnak ellenben majdnem közömbös volt, mert a ház úgyse az övé, államkölcsönből épült (fizeti az alsóvárosi nagyharang).

Hanem baj volt egy harmadik elemre: azokra, akiknek a háza nem pusztult el az árvízben, s hozta a csinos jövedelmet azóta is, sőt azóta még inkább, most pedig, mióta az új házak fölépültek, az öreg házak is lakatlanok lettek. Az öreg házak tulajdonosai voltaképpen csak most kezdtek már árvízkárosultak lenni, s rettentő fogvicsorgatással nézték a Tisza építési politikáját.

Mindegy. Őt, nem lehetett eltántorítani. Ment egyenesen a maga útján, mint az ágyúgolyó, és elsöpörte az útban álló akadályokat. Szerencse, hogy olyan szívós volt.

Ott álltak már az új paloták, de milyen látvány volt az. Az első emeleti tükrablakokon egy-egy parasztasszony köténye volt kiakasztva függönynek a nap ellen, az aranyozott erkélyek valamelyikén kukoricát morzsolt vagy csizmát varrt a lakó.

Nem egyszer figyelmeztettem ilyen humoros jelenetekre Tiszát.

Mosolygott ilyenkor:

— Csak várjátok meg a végét. Majd lesz az még másképp is. Ősmered a Jókai kaftányos emberét? Az aranyos kaftányhoz hogy csináltatott szép csizmát, szép kalpagot, aztán szép kocsit, szép bútorokat. Majd lesznek itt még fehér csipkefüggönyök is az ablakokon.

De most még csak a csipkelődések vannak meg a csipkék helyett.

S ha még csak csipkelődések lettek volna! De egész zápora a gáncsoknak zúdult rá a sajtóban. Amerikai szagú hírecskék, házárverések, egyemeletes ház egy forint, kétemeletes ház két forint Szegeden, a mellékutcák boltjai előtt a pázsiton („pázsiton a boltajtók előtt”) fiatal libák legelésznek stb. Ez a hasznos, nagyszívű ember, ki egész lelkét bele szerette volna lehelni Szegedbe, keserűen mosolygott befelé ilyenkor. Hát ez is egy stáció. Ezen is keresztül kell esni. Sőt talán jó is.

Hát jó is volt. Mert a szétszívargó hírek a szegedi abnormis lakásviszonyokról, olcsó életről, a gunyoros megjegyzések a pompás színházról, a fejedelmi sétányokról kíváncsiságot tettek a különös várost azok előtt, akik olcsón szeretnének élni s amellet mégis óhajtják a kényelmet. Odavonzották mindenünnét a penzionátusokat és a tőkéből élő magánzókat, s a város lassan-lassan népesedni kezdett, a lakások teltek, s a lakásárak visszafordultak az emelkedő természetükre.

— Nini — kezdtek magukba szállni a kritizálók —, hiszen a rekonstrukció voltaképpen sikerült.

Csakhogy, amint mindenki dicsérni kezdte egy idő múlva, maga Tisza Lajos szontyolodott el. Talán felköltötte gyanúját, hogy a közvélemény tapsol. Dicsérnek, tehát valami hibát követtem el, gondolta és egy nap ráakadt.

— Mindent elhibáztam, — vallotta be előtte. — Csak a házakat emeltem, s nekem a várost is emelnem kellett volna, mert a város házakból és emberekből áll.

S bár rövid idő múlva megszűnt királyi biztos lenni, mint a város képviselője buzgólkodott a mulasztottak pótlásában, minden eszközt megragadva, emelni a szellemi nívót, műveltséget, társadalmi illemt, finomabb szokásokat, európai mázt behozni. Mert hát mi tagadás, a „rézbőrű bennszülöttek”, ahogy egymást kedveskedve nevezgették, az őslakók a maradiság betegségében szenvedtek. S aki idegen jött is, az is megkapta a „mándli-lázt”. Magam is csak olyan érdes szögded lettem, mint a többi. Egyetlen európai ember volt akkor köztünk, egy különben kedves modorú fiú, Salamon Zsigmond albíró, aki Kalocsáról szakadt oda; csak ezen az egy emberen állt jól a frakk, csak ő locsolta magát parfümmel, ő viselt kesztyűt, ő használt névjegyet s tudta, melyik csücskét kell behajlítani, milyen betűket szokás ráírni részvét jeléül vagy örömteljes alkalomból. Szóval Salamon Zsiga volt az akkori foreigner disting[uis]hed. Csúfoltuk is azért eleget.

Addig-addig csúfoltuk, hogy egyszer csak megjelent az ő alakja a Tisza álmai közt, s elmerengve szeretett városa messze jövődjén, ekképpen kiáltott fel:

— Kétezer Salamon Zsigmondra van szükségem.

*

Hát — az is beteljesedett. Igazán olyan ez, mint egy mese. Mikor utoljára voltunk Szegeden szegény Tisza Lajos gróffal (mert azóta én se voltam), a nagy banketten a Tisza-szálloda szép termében a fejedelmi fénnel terített asztaloknál négyszáz frakkos, fehér nyakkendős gentleman ült — köztük olyanok is, akik még öt-hat év előtt kék mándliban jártak. Halkan folyt a társalgás, még a tányérok se csörömpöltek. Nyugalmat, nemes előkelőséget lehel az egész kép, gyönyörködve tekintette végig a gróf.

— Mintha a lordmajor ebédjén volnánk Londonban — mondá, és a szemei kevélyen megcsillantak.

— Igen, csupa Salamon Zsigák.

— Hidd meg pedig — folytatá —, hogy ez a voltaképpeni városemelés. A felemelt falak összeomlanak, de a fölemelt emberek még annál jobban emelkednek. Voltaképpen bevallom, csak ma érzem először, hogy a rekonstrukció sikerült és hogy be van fejezve.

Ezzel fölkelte, hogy asztalt bontson, s néhány meleg szóval búcsút vett választóitól. A viszontlátásra legközelebb. Óh, jaj, legközelebb — de mikor és hol?

Mindnyájan fölkeltek, amíg beszélt, s állva hallgatták, mint a királyt. Zúgott az éljen, mint a falakat rázó vihar, de mit ért az? A halál már akkor ott állt láthatatlanul a gróf széke mögött, s az éljenzés el nem riasztotta. Lelkesedés ragyogott az arcokon, némelyek a kendőiket lengették, csupa fehér batisztkendőket. Csak a Zombory szenátor deputációkra kiformált, jámbor arcán ült mélabú most is, ellenben kezével meglegedetten simogatta szépen vasalt cylinderkalapját, melynek a szőre oly fényes volt, mint a Salamon Zsiga villogó mandzsettája.

TURKÁLÁS AZ ISTENEKBEN⁷

Eredeti tudósítás *Scarrontól*

Ne tessék megijedni, nem vallási kérdést feszegetünk. (*Az Újság* talán az utolsó sziget, ahol ez lehetetlen.) Az istenek, akik közt mi turkálni fogunk, e földről valók.

Vagyis világosabban szólva, Gajári Ödön belefűjt az ő képzeletbeli ezüst sípjába és egy ankétre hívott össze bennünket, hogy mi legyen *Az Újság legközelebbi regénye*.

Az ankétek arról nevezetesen Magyarországon, hogy nem szokott eredményük lenni, ez az ankét ellenben arról nevezetes, hogy eredménye lett — tehát nem is nevezhető ankétnek. De éppen azért érdemes ismertetni.

Egy perc alatt határoztunk, hogy valami pompás, eredeti regényt közlünk le.

— De hát van-e kész eredeti regényünk?

Jelentették, hogy vagy hat van a szerkesztőségi fiókban.

— Kiktől?

— Csupa kitűnő hazai írótól.

— És milyenek?

— Csupa gyöngé dolgok.

— Hogy lehet az? — kérdém. — Hiszen kitűnő íróktól csak kitűnő művek jöhetnek létre.

— Nálunk többnyire csak az írók jelesek — felelte Kozma Andor gunyorosan —, a műveik nem.

— Éppen ezt nem értem.

— Sőt vannak olyan jeles íróink, akik voltaképpen semmit sem írtak — tette hozzá Keszler.

— Megfoghatatlan.

— Úzus. Mint ahogy tollkésnek hívják a bicskát, de tollfaragásra nem használtatik.

Ily viszonyok közt le kellett mondani az eredeti regényről. A repcét, búzát meg lehet lábon venni, de a regényt nem. A menyasszonyt, a lovat meg a regényt jól meg kell nézni. Szóval megvárjuk, míg jó magyar terem s addig külföldit adunk.

— Úgy ám, de melyet? Ktől? — vág közbe Herczeg. — Az angoloknak csak egy nagy írójuk van: Kipling, de annak nincs le nem fordított könyve. A németek nem tudnak becsületes regényt írni. A franciák tudnak, de nem akarnak.

— Frivol regényt pedig nem közlünk — mondja a szemérmetes Kóbor.

— Adjunk hát orosz regényt, az elég van. Tolsztoj, Csehov, Gorkij valóságos kincstárak.

Gajári, a mindig tapintatos Gajári, a fejét rázta.

— Ha orosz regényt adnánk, tekintettel a monarchia semlegességére, párhuzamosan azzal egy japán regényt is meg kellene jelentetni, s ez nincs.

Le volt tehát szavazva Oroszország is. Most már csak az volt hátra, hogy a többi apró országot tárjuk fel. Átröpültük képzeletünkben valamennyit, a zordon északon két óriás alakját láttuk (de ezek unalmas fráterek), láttuk Abbotsfortban a nagy mesélő sírját, méhek döngnek

rajta, az utolsó zaj ököre, mert a molyok és pókok még ennyi neszt sem okoznak a könyvei közt mulatozván. Krakkótól jobbra előcsillant a tornyos kastély, melyet Sienkievitznek ajándékozott az országnélküli nemzet, egy percig órá is gondoltunk, de aztán lankadt szárnyakkal ereszkedtünk haza, Ausztrián át széjjel se nézve, mert e nemzetnélküli országban nincsenek olimpusi berkek s azokban nagy poéták, de vannak szappangyarak, dalárdisták és Veterán-Vereinok.

Szóval nincs jó regény. Nem könnyű azt találni. Elbeszélni minden ember tud, de jól elbeszélni alig tud tíz-tizenöt ember az egész világon. S az is mind lusta ember. Nem dolgoznak. Hogy mi az ördögöt csinálnak? — Semmi se jelenik meg. Hol vegyünk hát egy regényt? Hja-hja!

— Tanácsolj hát valamit — biztattak a barátaim. — Te praktikus ember vagy.

Hízelt, hogy praktikus embernek tartanak, hát ezt már most meg kell érdemelni.

— Én azt szoktam tenni — feleltem —, ha valami ügyem van, és nem bírok boldogulni az osztályokban az apróbb-nagyobb szentek közt, bemegyek magához a főszenthez, a miniszterhez.

— Mit akarsz ebből most kihozni?

— Azt, hogy nem tudván regényhez jutni a szellemi milliomosoknál, benyitok magához Krözushoz — Dickenst értem. Van annak egy bájos regénye, az *Old Curiosity Shop* (Öreg ritkaságok boltja). Évtizedek óta sokan keresik a könyvtáraknál hasztalanul. Ezzel nemcsak a közönségünknek adunk édes, elbűvölő olvasmányt, azonfelül reparáljuk azt a szégyenletes nyomorúságot, hogy még Dickenst sem bírjuk teljesen, és végre ne feledjétek, hogy Simonyi óbester azt a parancsot adta ki a portyázó huszárjainak a külföldön: „Ha pedig egy ökröt rekvirálhattok, sohase rekviráljatok egy malacot.”

Lett erre nagy zajgás, zsi bongás, heves ellentmondás. Mert egy jól összeállított szerkesztőségben minden irodalmi árnyalat képviselve van; vannak itt romantikusok, naturalisták, szecesszionisták, veristák, szimbolisták, ahogy egy pohárnyi tengervízben benne van embrióban állítólag a tenger minden szörnye, még a cápa is.

— Mit? Dickens? Minek? Kinek? Régi ember! Elévült. Abcug Dickens. Más a divat!

Már-már az ebek harmincadjára jutott az indítványom, mikor közbeszólt Keszler, mint egy bölcs kádi, megragadván az utolsó szót:

— Hogy más a divat? Köszönöm szépen. Hogy mi az a divat? Bohóság. Picike buborék. Egy gyerek kifújja szappanvízből, szalmaszálból, szétpattan, vége. Mikor Párizsban laktam, volt akkor ott egy kis színésznő, Mademoiselle Brissard, kedves fityfiritty teremtés... Szép haja volt, te Ödön. (A szájával csettent.) Zum küssen. (Szemeit ábrándosan fordítja ég felé.) De ez egy másik történet. A Gymnase-ban játszott akkor. Az egész világ meg volt érte bolondulva. Nem is tudom, mit adtak. Egy délután kikocsizott túl a Bois Boulogne-on; ki az igazi mezőkre, éppen akkor virágzott a krumpli. Szeszélyből tette-e, vagy megtetszett neki, letépett egyet a virágokból a kocsisával és a hajába tűzte. Este aztán szórakozottságból ezzel a virággal lépett ki a színpadra, és másnap egész Párizs a krumplivirágról beszélt. Harmadnap megteltek Párizs fényes kirakatai krumplivirággal, s egy frankot, másfél frankot kellett adni egyért. Negyednap pedig szörnyűködtek az emberek, hogy milyen kár a szegény rózsáért, amiért kiment a divatból. Oh, ti balgatagok! — kiáltottam fel — hát az hiszitek, hogy a rózsza kimehet valaha a divatból? Oh balgatagok! — kiáltok fel most is — hát azt hiszitek ti, hogy az öreg Charles Dickens felül lesz múlva valamikor, és az öreg ritkaságok boltjába dugják. Egy napra, kettőre hiszen háttérbe szoríthatják a krumplivirágok, de azt szeretném én látni, sapristi...

Keszler itt félbeszakították, mint ahogy Keszler mindig félbeszakítják, mert a hollót magától meghalni és Keszler magától abban hagyni a beszédjét senki sem látta. Azért hát senki se tudja se azt, hogy Keszler meddig tudna beszélni egyhuzamban, sem azt, hogy az emberek, ha dolguk nem volna, meddig tudnák hallgatni tátott szájjal, nyitott falánk szemekkel az ő sajátos okos, világos és színpompától vakító előadását, mely vele együtt fog elveszni, mert sok betűt felfalt, és az benne mind lélekké vált, és sok betűt is vetett papírra, de lelkét azokba beleönteni nem tudta, vagy legalább nem oly mértékben, mint ahogy abból telt volna.

Keszler tehát félbeszakították egyhangú élénk közbekiáltások:

— Helyes, legyen hát Dickens. Jöjjön az *Old Curiosity Shop*. Helyes, helyes.

Így lett vége a regénytéma ankétjének, s így ment határozatba, hogy *Az Újság* még e héten megkezdje a Dickens gyönyörű munkájának közlését *Ódon ritkaságok boltja* cím alatt, gondos, az eredetihez méltó fordításban.

Ha tetszeni fog önöknek, gondoljanak rám is, tisztelt olvasók; hogy részben nekem is van benne érdemem, ha azonban bűnügyi borzalmak, körmönfont detektívregények gyönyörködtenék önöket jobban, és nem fog tetszeni az „Ócska ritkaságok boltja”, úgy ne gondoljanak rám és ne szidjanak engem, hanem higgyék meg nekem, hogy a nevetés a legfőbb jó azok közt, amit az istenek az embereknek adtak, és hogy abból a könnyből, amit nem a fájdalom, de a játszi humor csal ki a szemekbe, kellene támadnia az igazgyöngynek, amely megkeményedve fűzhető lenne, hogy női nyakakat ékesítsen. Mert szinte igaznak látszik nekem, nem királyajkról lepottyant kegyomorzsának, amit Viktória, Anglia királynéja és India császárnéja mondott a nála látogatásban levő Charles Dickensnek, midőn az a köszvény fájdalmas hasogatásairól panaszkodék a királyné előtt élete alkonyatán.

— Ha nem ön volna Dickens — szólott a királyné —, akkor tudnék önnek egyet ajánlani, amitől talán meggyógyulna, vagy legalább baját elfelejtené. Azt ajánlanám önnek, hogy olvassa — Dickenst!

SZERENCSÉTLÉN TÉMA⁸

(Az akadémiai pályázatok ötletéből)

Most, hogy Ferenc József király költi fel fenséges urunkat, II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelmet kétszázados álmából, hogy a többit otthon folytassa magyar földben, magyar virágok nedvétől mámoros méhek döngése közt, most, hogy körülbelül együtt leszünk már mindnyájan, halottak is, élők is, kik együvé valók, én is vállalok egyet a kurucok közül, akinek az ügyét bolygassam.

Nem kapkodok pedig valami nagy úr után, azoknak úgyis akad szószólójuk, de különben se lehet Bercsényit vagy Mikest otthagyni; én csak egy egyszerű molnármesterre gondolok, kiváltképpen annál az oknál fogva, mert a régi kurucok közül senki sincs ez idő szerint se olyan nehéz sorban, se olyan csúfondáros állapotban, mint éppen ökelme, akit joggal lehetne nevezni „elátkozott molnárnak”.

— Hogy mi baja lehet? — fogják kérdezni. — Talán ő is idegen rögben fekszik?

Oh, éppen nem. De ha feküdnék is, kis embernek mindegy az. Hiszen nem a hősök pora kívánja a hazai rögöt, hanem a hazai rög kívánja a hősök porát. Az én molnáromnak a lelkével van baja. A lelke ugyanis nem jutott se a pokolba, se a mennyországba, se a purgatóriumba, szóval a három hely egyikére sem, amit a vallás ígért neki, hanem *kutyanyelveken* hányódik vagy húsz esztendeje. Az az elátkozott szelleme ő a bűbajos kuruc legendának, ami Charon, az alvilági csónakos volt a mitológiában.

Csakhogy míg az a Tartarusba szállította a holtakat, a mi molnáruk a halhatatlanságba szállítaná az élő írókat, ha ugyanis szállítaná. De a bolondos Márton csak odacsalogatja, s ha beszállnak a csónakjába, felfordítja azt, belepottyannak a vízbe, és ő maga is marad örökkön-örökké ebben az állapotban, se elmúlni nem tud, se új életre kelni.

Márton pedig senki más, mint Koncz Márton, a vérköpős, hektikus molnár, aki 1704-ben (ma kétszáz esztendeje) Tallós községben örölgött kis malmában, melyet a Dudvag hajtott, s mindenféle nagy diadalmakat jósolgatott a kurucoknak, többi közt olyanokat is mondván, hogy megjön az az idő, amikor a fölséges Bécsben lakó római imperátor is meghajlik Rákóczi előtt és bokrétát tűz a zászlóira. (Hát bizony az az idő is eljött.)

Bercsényi Miklós hallott a molnárról, s minthogy az akkori babonás világban az ilyen jóslatok alkalmasak voltak lelkesedésre hangolni a sereget, a beteg fantaszta molnárt a seregébe vette s magával cipelte hadjáratain.

Habakuk mesternek (néha így nevezte Bercsényi) szép mátkája volt, a legszebb barna lány a Mátyusföldön. Német katonák arra masíroztak, s mikor elvonultak, a lány nem volt meg többet. Hogy hova lett, kivel ment el? Senkise tudta. Akkori időben még nem voltak olyan találékonyak az emberek. Hanem a szegény molnárt tönkretette ez a rébusz. Vért hányt, sorvadozott, álomlátásai keletkeztek, vagyis ahogy Tallóson mondták, az esze utána vándorolt a leánynak, ott járt az örökké a német hadak közt s jósolá rettentő vereségüket bibliai ködben hömpölygő szavakkal.

Bercsényi nagyon megszerette Konczot és álomlátásaiban némelykor komolyan látszik hinni, s nem egyszer az ő akarata szerint intézi a hadi mozdulatait. A fejedelemmel váltott leveleiben majd mindenikben előfordul, hogy M. mit mond. (Az M. Mártont jelenti.) Maga Rákóczi is többnyire megkérdezi: „Mit jósol Habakuk?” Néha három nagy írott oldalon a Márton jóslásairól, homályos távollátásairól van szó. Az akkori hadi tudomány komolyságát csak az

menti, hogy Márton a csillagokból való olvasás mellett kitűnően ismerte az országrész minden zege-zugát, ahol a hadműveletek folytak, s azonfelül kémiszolgálatot is teljesített csupa rajongó lelkesedésből, bebarangolván éjjelente a vidéket és kimenvén különféle ruhákba öltözötten az ellenfél táborába is.

Azért hát becses perszóna volt Márton a Bercsényi udvaránál: külön főzött neki a szakács betegnek való kedvenc ételeket, tokaji bor járt ki az ebédhez két verdungos üvegben, somlyói ad libitum. Ha a sereg odább vonult, Bercsényi gróf, ki fájós lába miatt négy lovas csézán járt, Mártont maga mellé ülteté s úgy magaráztatta magának a vidéket, melyik folyó hova megy, melyik völgy hova nyílik, hova zárul. Mindez nagy tekintélyt kölcsönöz neki, úgyhogy maga Koncz Márton uram is felette elbizakodik és már bírni se lehet vele. 1705-ben, die Febr. 1. benyit őkegyelme a Bercsényi elnöklete alatt tartott haditanácsba.

— Agyon isten — szól.

— Fogadj isten — mondja Bercsényi elhűlve. Mire egyszerűen leül a generálisok közé egy üres székre, mely Sennyey uramnak volt feltartva.

— Mi az Márton? — riad rá a fővezér megbotránkozva.

— Hát az — feleli Márton, ügyet se vetve a Bercsényi hüledezésére, aki igen restellte a jelenetet —, hogy nem tudnak az urak semmit. Majd megmondom én, hogy áll a dolog; három zászlót nyerhetünk, ha jók leszünk, bár egy kéket mi is veszünk.

Ebeczky mondja:

— Úgy? De lelkem bátyám uram, hogyan? Azt mondja meg, hogyan?

— Akárhogyan — felelte indulatosan az asztalra csapva —, csak rajta!

Nevettek erre a generálisok, ami bösz indulatba hozta Mártont.

— Hja, ha csak nevetünk — kiálta haragosan, elrúgván maga alól a széket —, a nevetéstől nem vesz el a németből de egy sem.

Semmi nyoma annak, hogy a büszke, szigorú főúr ezért a konfidens magaviseletért, melyről részletesen tudósítja Rákóczit, összeszidta volna Habakukját, sőt úgy bánhatott vele, mint a hímes tojással, mert a következő alkalommal, midőn ismét a tisztek között találná Habakukját, tyúkkal, kaláccsal, mézes szóval veszi rá, hogy „*meg ne szólaljon kérdéslen*”.

Tetszett ez a dolog, tüzelte országszerte a molnárok fantáziáját, kikből immár támadt volt egyszer egy Kinizsi Pál, s amint Koncz Márton egyre gyengült a sorvasztó láz miatt, mindenütt támadni kezdtek jövendőt mondó egzaltált molnárok — jeléül, hogy a stréberség mindenüvé beveszi magát, és nem az országgyűlési képviselők találták fel. Bercsényinek és a fejedelemnek nap-nap után ajánlottak egy-egy ilyen prófétás molnárt. Bercsényi fel is fogadott egy Benedek nevűt, de ez sohase bírt egy századrész akkora szerepre sem vergődni. Hogy mit szeretett meg Mártonon, isten tudja, szinte megfoghatatlan egy olyan okos embernél, de megcáfolhatlan tények igazolják, hogy nagyra nézte és a Márton csillagja után igazodott.

Hogy mi volt az a Márton csillaga, melyet annyit említenek a történelmi levelezések, mely integetett neki éjjelente, mely beszélt hozzá, mely hitta, s melyet követett, örök misztérium maradt. Talán annak a mátyusföldi kislánynak a ragyogó szeme? Sok jel van rá, hogy Márton nem volt csaló, csak egy egzaltált bolond, minőket a nagy események, nagy megrázkódtatások szülnek. Ő maga is hitt abban, amit beszélt, s életével pecsételte meg hitét.

Egy éjjel (1706-ban) a császáriak tábor körűl lappangván, Vereckye táján elfogták Heiszterék és Pozsonyba vitték. Bercsényi hiába várta haza, és csak mikor napok múlva nem jött, kezdett érte nyugtalankodni, majd megtudta fogságát s legott parancsolá Ebeczkynek:

— Írjon kegyelmed cito citissimo egy episztolát báró Szirmay István uram atyánkfiának, a békebiztosnak, miként járna közbe, hogy eresszék haza a császáriak a foglyul esett Koncz Mártont, s nyomja oda szubtrahálva, hogy húsz császári tisztet helyezek cserébe szabadlábba.

Várták aztán Mártont, aki húsz intelligens németet nyomott a Bercsényi uram embermázslóján. Nagy nehezen várták, Rákóczi maga is naponként tudakolá tábori stafétával: „Megvan-e már M.?”, de csak nem jött, csak nem jött. Végre aztán nagy sokára, vagy három hónap múlva pecsétes levél érkezett Szirmay útján, melyben a császári hadvezetőség tizenkét pontokban okolja meg, hogy miért nem küldheti vissza Mártont.

Nem akarom mind a tizenkét okot felsorolni, de egy-kettőt mégis megemlítek.

Hogy azt mondja, azért nem bocsáthatják vissza, mert Pruck és Verekye táján fogták el, ami beleesett a császári sereg hadműveleti vonalaiba.

Hogy nem tudta helyes okát adni, miért tartózkodott ott, minél fogva kémnek kellett őt tekinteni.

Hogy a kémek és hadszökevények ki vannak véve a *chartela* hatálya alól.

De ha nem volnának is kivéve, olyanokat beszélt a császár és a császáriak ellen, hogy dühöngő örültnek kellett őt tartani, ami kizárja a szabadon bocsátást.

És végül, hogy azért se ereszthetik szabadon a húsz császári tisztért, mert már régen kivégezték.

(A németek tehát mindig ilyen alapos szamarak voltak.)

Így pusztult el a szegény göthös Koncz Márton szerencsésen, hiszen csak szebb, ha azt mondhatja az ember odafele az ég kapujánál Szent Péternek: „Mártírhalt szenvedtem”, mint ha azzal kullog oda, hogy: „Elfogyott a tüdőm, hát világot kellett cserélnem” — pedig órá már az a sors várt, s nagy könnyebbség az is, hogy a *majtényi pástról* még nem tud semmit, kevélyebben tarthatja a derekát. Bizony jól járt szegény.

S pihenne csendesen, hamva se volna már, híre se volna már, ha ezelőtt vagy húsz évvel, 1885-ben Thaly Kálmán a Rákóczi-korból vett érdekes és becses műveltségtörténeti tanulmányokban föl nem eleveníti s ki nem domborítja az ő alakját. Egy félig-meddig kész regényt nyújt a szegény tallósi molnár története. Pompás falat a témát kereső íróknak, mely messzire láthatón lóg a horogra akasztva, mint egy kövér kukacstest; nosza a kis halak egész erővel vetik rá magukat.

Ami dráma-, vígjáték-, regény-, költői beszély pályázat tizenkilenc év óta ki van tűzve, az azokra beérkező pályaművek ötven százaléka a következő címeket viseli: A tallósi próféta. A jó. A máty[u]sföldi molnár. A csillagolvasó. Koncz Márton. Bercsényi jósa. Rákóczi kémje. A kuruc Habakuk. A dudvagi malom. Száz meg száz toll írja évről-évre a históriáját, száz meg száz boglyos írói fejben rotyog folytonosan a Thaly tollából kifröccsent színgazdag anyag, és gyúrják, dömöckölik, faragják, idomítják, toldják, szétrakják, összerakják, különféle szószerkezetbe mártogatják holtá után a szegény pihenni nem tudó Habakukot, de csodálatos módon nem bír megszületni róla egyetlenegy épkezláb beszélyke sem — mind-mind makulatúra lesz, és újrakezdődik a szegény próféta elleni hajsza és tart, egyre tart az idők végezetéig, minden remény nélkül. Valami különös átok ül ezen a témán.

Én, aki figyelemmel kísérem a pályázati műveket, aki látom, hogy milyen divatban van, mennyire kapós ez a téma, gyakorta tűnődöm, hogy miért nem akar éppen csak ez az egy sikerülni, mikor már minden morzsába életet leheltek az írók és poéták, minden regét, minden kalandot, anekdotát feldolgoztak, életre kényszerítettek, de Koncz Márton nem tud kikelni, nem tud a világra visszajönni. El-eltűnődöm rajta még mostan is, mi lehet az oka, milyen

igézet lehet ez? Talán csak azért makacskodik, mert neki nem elég pályadíj a száz arany, tartja magát ahhoz, amit Bercsényi tűzött ki érte báró Szirmay útján — a húsz némethez. De hol vegyenek neki a szegény pályázó poéták húsz németet? Vagy tartja magát ahhoz, hogy amíg a nagyságos fejedelem haza nem érkezik az urával együtt — hát addig hiába piszkálnak őrajta csiklandós pennáikkal a skriblerek.

JÓKAI⁹

Jókai Mórral némi változás történt. A leglényegesebb, ami az átlagembert érheti, de Jókainál ez is csak némi változás. Eltűnt a szemek elől, meghalt. Azaz álmodni fog tovább odalent, mint ahogy álmodott idefent. Csakhogy amit idefent álmodott, azt most már ő nem tudja, és amit odalent álmodik, azt mi nem tudjuk meg ezentúl. Azok a kevesek, akik vele ismerősök voltak és néha szót váltottak, nem fognak vele soha többé találkozni. Ábrándos, kék szemeit becsukta örökre, amelyekkel rájuk mosolygott, a kéz megdermedt, melyet barátságosan feléjük nyújtott. — Azokra a milliókra nézve azonban, akik őt bámulták, szerették a földkerekség minden részében, de vele se nem találkoztak, se nem találkozhattak, minden a régiben maradt, csakúgy megvan nekik Jókai, ahogy megvolt. Amit gondolt, amit álmodott, amit érzett nyolcvan hosszú éven keresztül, az ott van a könyvszekrényeikben. Mindenki örökölt az öregtől. S bár millió részre szakadt szét az örökség, mindenki megkapta az egészet.

Bár a változás voltaképp csak ennyi, mégis nagy dolog történt, megrázó katasztrófa. Bágyadt, semmitmondó frázis, hogy egy fényes csillag futott le az égről. Hiszen ha csak ez történt volna? Ki szomorkodnék egy csillagért, mikor még annyi van ott? Olyas jelentőségű történt velünk, magyarokkal, mintha az a hegy süllyedt volna el, amelynek földjében a tokaji esszencia termett, és mert csak egy tokaji hegyünk volt, sohase kóstonthatunk többé új tokaji termést.

A negyvenes évek nagy nemzedékéből (mint ahogy az ország címerében is van) három hegycsúcs emelkedik ki, Petőfi, Arany, Jókai. Most az utolsó is eltűnik, árnyéka elvonul a halhatatlanság főséges boltívei alatt, ahova csak azok léphetnek, akik vagy olyat cselekedtek, amit érdemes megírni, vagy olyat írtak, amit érdemes elolvasni.

Hogy melyik volt nagyobb a három közül, melyiknek milyen hely jut, milyen rang jár, a nyitott sírnál nem lehet arról dönten. A házasságot hét tél, hét nyár próbálja ki, a nagyságot száz tél, száz nyár. De bizonyos már annyi, hogy az az ember, aki ma némán fekszik a ravatalon, hatvan esztendeje mulattatja, tanítja, lelkesíti nemzetét, ismerteti a világgal, zengzetessé teszi a nyelvét. Mi volt a magyar elbeszélés, mielőtt a szép, szőke fürtű, délceg komáromi ifjú megszólalt az ő eredeti magyar zamatú hangján? Jó magvas koponyák hiszen akkor is akadtak: a vaskos, nehézkes Kemény Zsigmond báróban volt mélység, bámulatos pszichológia és analízáló erő, Eötvös József irányregényeiben a sok szentimentalizmus sok gondolattal vegyült (valóságos vese velővel), de Eötvös is inkább volt politikus filozóf és államférfi, mint elbeszélő. Jósika Scott Waltert utánózta és rontotta egy kissé a magyar nyelvet, Kuthy dolgai a jól meg nem szántott földet fölvert dudvák és bozótok, Degré regényei franciáskodó limonádé, de se a cukor, se a citrom nem elegendő benne. Eleven húsból és vérből való alakokat senki se tud beállítani. S ekkor jön ez a titán a krőzusi gazdagságával! Csak úgy dőlnek tolla alól a kincsek, eleven emberek rajokban. Török világ, Erdély aranykora, A nábob, Kárpáthy Zoltán és ki győzné elszámlálni. Ha minden alakja megelevenednék, amely fényes fantáziájából kihasadt, és a koporsója előtt menne, el volna állva az út a Múzeumtól a Kerepesi-temetőig daliákkal, páncélos hősökkel, szpáhikkal, janicsárokkal, tündérekkel, najádokkal, nimfákkal, gnómokkal, apró leatoungi emberkéekkel. Az volna az igazi, színekben gazdag, fejedelmi temetés!

Nemcsak hogy első volt itthon, de alkalmasint az egész világon is, ami a mese folyamatját illeti. Megy, megy a mese, mint a folyam, és viszi az olvasót, nem lehet a könyvet letenni. Látod, hogy csupa valószínűtlenség, bosszankodol is, ha realista, naturalista vagy, de hasztalan, nem bírsz megválni tőle, elbűvöl, lebilincsel, nem ereszt. Csak az egy idősb Dumas mérhető össze vele e tekintetben, s az is csak egyik regényében, a *Három testőr*-ben éri némileg utol, de felül nem múlhatja, mert Dumas-ban csak a szellem sziporkázik, míg ellenben Jókaiából a humor

nemes nedve csordul ki, s ez a sovereign, ez az arany a szellemi tulajdonok közt. Az előbbi csak az elmének egy-egy szikrája, a másik is az, csak hogy előbb *a szíven megy keresztül*.

Regényei az egész világon el vannak terjedve, de a külföld nem ismerheti az igazi Jókait, mert éppen a nagy kvalitásai nem érvényesülhetnek fordításban, kivéven a fantáziáját, mely szinte Hugo Viktor régióiba csap fel. Jókait a fülével írt, az ő nyelvezete muzsika, de csak a magyar idiómából hangzik ki. Mint a villámáram nem megy keresztül a selymen és az üvegen. Nyelvének zengzetessége, édessége nem megy át idegen nyelvekbe. A gondolatok bekapcsolásának csodás módja változást szenved az átültetésnél, a hímpor a fordítók ujján tapad. Csak a gyengeségei jutnak ki teljesen, a szerkezet, mely sokszor pongyola, a mese, mely valószínűtlen, a jellemek, melyek se nem mindig igazak, sem nem mindig következetesek. Egy gyengeségből összeállított Jókait ismer a külföld. S még így is nagy írónak tartja. Mit szólna, ha nagy tulajdonai domborodnának ki előtte?

Mindegy, a nap azért mégis nap, ha nem egyformán melegíti is a földgolyó minden tájait. Isten jókedvében adta őt nekünk s neki is jókedvében mérte ki a világot. Boldogan futotta azt be. Diadalról, diadalra lépett. Megkóstoltatta vele még a politikai babérok édességét is. Ámbár ezek a harcok ahogy se illettek az ő szelíd egyéniségéhez. Isten úgy teremtette a fűlemilét, hogy az ne a fórumon csipogjon, hanem bokorba elvonulva énekeljen. Talán boldogabb lett volna, ha a politikai mezőkre ki nem lép, mert itt bizonyára érte keserűség. Egyebünnen nem is ösmerné.

Szerény, timid természet volt. Sok ember közt szótalán, némelykor félszeg. Csak kis társaságát szerette, a tarokk-kompániát a klubban és otthon az íróasztalt, a „görhös lovacsáját”, ahogy ő nevezte, akinek ha azt mondja: „menjünk, kis lovacsám”, megrázkódik, gyönyörű paripává változik:

— Ülj fel, édes gazdám. Hova akarsz menni?

És viszi, viszi, repül vele, Óperencián innen, Óperencián túl, irdatlan selyemmezőkön, ezüstös erdőkön, ahol aranyalmák csüggnék a fákról.

Hát el is vitte a görhes lovacska mindenüvé, a Házba, a főrendiházba, népek szeretetébe, királynak, királynénak kegyeibe, a halhatatlanságba és mindenüvé, ahova el akart jutni. S amerre ment, ahogy ment, pedig nyolcvan évig ment, örökös tavasz volt, virágok nyíltak, liliomok bólingattak feléje, rózsák nevettek rá — a bohémek királyára.

Oly bőkezű volt hozzá a természet, aminő talán senkihez. Mikor a legnagyobb tulajdonságokkal fölruházta, hogy a világot még szebbé tegye neki, elvett tőle egyet. Azt, mely az emberek *ismerésére* képesíti.

És azután is mindig kedvezett neki egész végig, egész tegnapig. Hosszú életkort adott neki, vidám öregséget, el nem múló fiatalságot, örök szerelmet. Mert öregségében gyermekké tette (talán, hogy Isten az angyalok közé sorozhassa). Nem csoda, hogy már a végén ő is elbizakodott s kivételes lénynek kezdte magát elhinni. Harmadéve arról beszélt, hogy új körmei nőttek, tavaly azzal dicsekedett, hogy egy új foga jött ki. Hátha minden előről kezdődik? Hiszen maga is egy csoda volt. Mért ne történhetnének csodák a csodával?

Még a halál is olyan játszi volt, olyan könnyed, olyan gyöngéd hozzá. Nem a kaszájával vágta le, mint a többi embert, hanem talán egy virágsszállal sújtott rá, s lelke szelíden átröppent a virágra. Semmije se fájt, betegségében is alig hitt, a halál bizonyára eszébe se jutott. Tegnap este, mikor a többi órák kilencet ütöttek a lakásban, ő is elkérte a zsebóráját, hogy hozzájuk igazítsa.

Felhúzta óvatosan és letette maga mellé, az éji szekrénykére. Hallgatta picinykét, hogy jár-e, aztán a fal felé hanyatlott feje, sóhajtott, és örökre megszűnt a szíve verni.

Csak az óra ketyegett tovább.

JÓKAI MÓR TEMETÉSE¹⁰

Még egy-két rövid perc, és minden eltűnik belőle, ami földi volt benne. Utolsó útjára kiviszik e csarnokból, melynek öreg falai látták őt fiatalon, mikor tüzes szónoklatot tartott a lépcsőzetnél, s látták őt élete alkonyán, midőn megjelent a főrendek közt, és melyek keretét szolgálnak a mai utolsó pompának, amivel a nemzet útjára kíséri legédesebb költőjét.

Mind idejöttek, akiket még szeretett. Itt vannak barátai, kiadói, partnerei, bámulói, olvasói, íróársai. Az ország minden része itt van egy-két képviselője által. Itt vannak a főrendi ház tagjai, egykori képviselőársai. Itt vannak a zászlósorak. Sorfalat állnak az utcákon a szegény emberek ezrei, napszámos asszonyok, proletárok, kétes egzisztenciák. Hiszen mindenkinek halottja ő. És ott áll a koporsójánál, habár csak képviselője által, a király is. Nem hiányzik semmi más, hogy az embereket jobban megrikássa, csak még egy csoda, amit csak az ő szertelen fantáziájával lehet elgondolni, ha az otthon árván maradt íróasztala megmozdulna és utánamenne, kipp-kopp, a négy lábával mindenütt utána lépegetne a koporsónak.

Eddig mindig ő vitte fényes régiókba, most a sötét éjjelbe nélküle megy: együtt voltak ők nagyok ketten, és most ő itt marad egyedül.

Már prüsszög odakünn a nyolc fekete paripa. Nevet a napfény, játszik a szellő a lószerszámok struccollaival. Hát nem tudja a természet, mi történik? Hogy egy kiégett napot visznek beásni a föld alá. És mégis nevet a nap...

Még csak néhány perc, még csak egy csomó beszédet kell megvárnod, és azután elindulnak fáradt testeddel, hogy végképp átadassék anyádnak, a földnek, melynek te versenytársa is voltál, mert több virágot hoztál, mint amennyit az most visszaadhat a koporsódra.

S a lelked? Az itt marad. Mert halld meg, regék atyja, a hindu regét, amely szerint az ember minden este, mikor lefekszik, meghal, a lelke elmegy az öntudattal együtt és jár-jár, bolyong, futkároz szanaszét, de reggel aztán visszatér. Megy és mindig visszatér hosszabb, rövidebb idő alatt. Egyszer azonban mégis eltéved valahol és nem tud idejében visszatérni. Hát ez a halál.

A te lelked is eltévedett és jár, bolyong most gazdátlanul. Imádkozzunk, hogy a közeli emberöltőkben visszatérjen, a régi testforma ércben, a régi lélek más testformában.

A SZEGEDI SZOBOR¹¹

Megmosolyogjuk a japán szokást, olvasván, hogy ott egy kétszáz év előtt élt katonát tábornoknak neveztek most ki. Oh, ti bohókás kis sárgák, milyen nevetségesek vagytok. Pedig csak talán a forma szokatlan, hiszen lényegben minden népnél ez történik. Mert az emlékezet nem üres zug, mely elnyeli azokat, akik már nincsenek (hisz ez a felejtés fiókja). Az emlékezet éltető elem, amelyben úgy nőhetnek meg az alakok, ahogy a pohár vízbe eltett, letépett rózsák nagyobbakra nyílhatnak. II. Rákóczi Ferenc csak a fele nemzetnek volt vezérlő fejedelme, míg élt, ma az egészé, sőt mint Macaulay nevezi a mostani magyar királyt, a „száz Caesarok ivadéka” is szalutál porainak. Ki mondja hát, hogy II. Rákóczi Ferenc nem avanszírozott kétszáz év múlva éppen úgy, mint ama japán ős, ki új aranyos tábornoki vállrojtjaiban nemigen gyönyörködhetik már a tükör előtt?

Ehhez hasonló eset történik ma. Tisza Lajos gróf szobrot kap élete legfőbb munkájának színhelyén, Szegeden, s ezáltal oda emelkedik rangban, ahol a nemzet nagyjai vannak.

Mily szerencsés munka volt az övé, mely nem a pártok lármája közt és hamis világítású lámpái mellett született, úgyszólván rá nézve már az a nemzedék meghozhatta végleges ítéletét, mely őt dolgozni látta, és amely segített neki. És mily szerencsés életpálya, melynek befejezése ott állni szobor alakban, kellő közepén a saját, legédesebb álmainak, melyek várossá változtak, ott állni egy gyönyörű park közepén, amelyik piac is, és egy piac közepén, amelyik park is.

Hohó! kiáltasz fel, nyájas olvasó. Hisz ebben benne van a kritika. Micsoda piac az, amelyik park? És köszönöm alássan az olyan parkot, amelyik piac. Tévedsz, tiszteletreméltó olvasó, ez a különös ellentmondás nem a piacra jellemző, mert az pezseg az élettől, se a parkra, mert az hangos a madárcsicsergéstől, ez csak a város építőjére jellemző, aki bámulatosan tudta összehozni a szépet a hasznossal.

Nézd meg ezt a köembert, ki Fadrusz dicsőségét is zengi a magáé mellett, nézd meg egyszerű munkászubonyában, aminőben reggelenként megjelent a töltéseken és az építkezéseknél, aminőben kirajzolta íróasztalán a külső körút magyar motívumú, tornácos, kis kertes parasztházacskáit a paprikakoszorúkkal a padláslyuknál, milyen elütő friss alak a mi szokásos, papírtekercses, pózoló szobraink közt, melyek abban látszanak versenyezni, hogy: No, urak, ki tud nagyobbat kiáltani? Ezeket nézve, nem azt a gondolatot ébresztik, hogy ők beszélnek, hanem azt az ijedelmet, hogy mi megsiketültünk.

A szegedi szobor nemes, meleg, közvetlen és világos, minden föltétele megvan benne a művészetnek. Ezt a Tisza Lajost ösmertük meg Szegeden, ezt az előkelő megjelenésű nagyurat, kinek szigorú arcához illik a parancsolás, de a homlokráncain a kötelesség energiája ül.

Az ünnep, mely Szeged falai közt lefolyik, nem pusztán vicinális ünnep, az egész ország érdeklődését érinti. Sok százezernyi ember gondolata köszönti őt ma, ki a geszti sírban csendesen pihen. Neve még egyszer útra kél a szegedi címer fehér bárányán, végigszágul az országon, ahol ösmerik a régi Deák-világ közlekedési miniszterét, a Wekerle-kabinet király oldala melletti miniszterét, az országház építőjét stb. Azonfelül is lélekemelő a látvány, ahol egy ilyen leszámolás történik. Tisza Lajos megtette a magáét, Szeged városa is megtette a magáét, és ekképpen mindent rendbe hozva egymással, együtt állnak tovább ott a helyszínen viharban, esőben, napfényben századokig a paloták és a köember. Azok, akik élnek, mozognak, mind elhalnak, mind kiköltöznek egy napon a városból, és újak lesznek helyettük, de ők mindig itt maradnak.

És még egyéb öröndetes is történik. Az ország megszorodott egy szép műemlékkel, Fadrusz megint egyet lépett előre (jaj, hogy már sohase léphet többet), és végre öröndetes jel gyanánt veendő, hogy közeledünk a korhoz, amikor nemcsak olyan valaki kap már szobrot, aki valami szépet írt vagy mondott, hanem olyan is, aki valamit tett is.

Kiválóbb szellemű, nagyobb kaliberű embereink hiszen voltak Tisza Lajos grófnál, de hasznosabbak nem. Márpedig adjatok ennek az országnak tíz Széchenyi Istvánt, és meglehet, összeroppan alattuk, de adjatok neki sok ezer Tisza Lajost, és bizonyosan hatalmas lesz, mert a Tisza Lajosok két dolgot tudnak: parancsolni és engedelmeskedni. S ez a két tulajdon két ág ahhoz a roppant ollóhoz, amellyel a nagy országokat szokás kiszabni.

BÁRÓ KEMÉNY ZSIGMOND¹²

1814—1875

A negyvenes évek közepén Erdély még messze volt Pesttől, szinte a világ vége. Hírek onnan csak az utasok révén szivárogtak be. Járt ugyan az *Erdélyi Híradó* is, de igen kevés helyre, s azt is három-négy napig hozta a posta a szörnyű alföldi utakon, mégis úgy a Csigánál, ahol az írók, újságírók vacsoráltak, mint a magasabb régióban, az akkor szereplő politikusok: Széchenyi István, Deák Ferenc, Eötvös József környezetében a Nemzeti Kaszinóban, ahol esténként találkoztak, vagy a Heckenast kiadói irodájában, ahol nappal kaszinóztak, egy erdélyi embert — Kemény Zsigmondot — kezdtek sűrűbben emlegetni, mindinkább hangoztatván:

— Nagy talentum, föl kellene Pestre hozni.

Harmincéves fiatalembernek mondták, de úgy írt a *Híradó*ba, mint egy hetvenéves bölcs, mérsékelt, szenvedélytől ment hangon, gazdag élettapasztalat látszatával és mélységes analízissel. Egymásnak küldözgették a lapot az akkori celebritások, ha Keménytől volt benne vezércikk, némelyik le is íratta, arról megint leírták számosan, így terjedt az országban — a jobb koponyák közt (mert a gyengébbek be nem vették még akkor a sallang nélküli okos szót). Különösen *A korteskedés és ellenszerei* című füzeté ébresztett nagy figyelmet.

Széchenyi lapot akart számára alapítani, de Csengery Antal megelőzte s az általa szerkesztett *Pesti Hírlap* munkatársának hívta meg. Helyét itt el is foglalta 1846 őszén s leginkább politikával foglalkozott, hol csakhamar a legnagyobbak, legjobbak közt kezdték emlegetni az erős termetű, mord, mézáróslégény kinézésű nagy publicistát, kit még mai napig sem múltak felül.

Már ekkor, sőt előbb még az *Erdélyi Híradó*ban megjelentek a politikai cikkeken kívül koronként elbeszélő művei, eleinte kisebb lélegzetű beszédek, azután egy nagyobb regény, *Gyulai Pál*, mely nagy figyelmet keltett pompás részleteivel. Ezt követték később a *Férj és nő*, az *Özvegy és leánya*, valamint a többiek kisebb-nagyobb időközökben, amint a politikai élet szünetelése engedte. E munkabíró, hatalmas ember pihenésül írta a regényeit, mint egy középkori edzett harcos, ki ha nehéz fegyverzetét leveti s a könnyebbikben hadakozhat, azt hiszi, hogy heverész.

Pedig ez a könnyebbik is nehéz fegyverzet volt. Szépirodalmi munkáiban egy mélyen látó filozofikus elme alapos tudása van lerakva, a kor- és jellemfestés kiállja a versenyt Európa legértékesebb ilyenmű munkáival. De ezek a regények mégis unalmasak, mert elbeszélni nem tud, irányla nehéz, döcögős, nagy kitéréseket használ, a lélektani fejtegetéseket a szertelenségig viszi. Alkotásai formát és arányokat nélkülöző kolosszusok; — a sok téglája miatt.

Mikor e regények megindultak, a magyar közönség még csak a puszta mesét tudja élvezni, csak most kezd kinőni a Meluzina és a Genovéa érzékeny történeteiből, a tudományba burkolt nemes poézis nem érdekli — mikor még magát a tudományt is csak apró adagokban és legfeljebb cukorba burkolva veszi be. Bár már kialvó félben van a Scott Walter-láz egyebütt, nálunk még csak most gyulladozik a báró Jósika Miklós regényeiben. Jósika is történelmi tárgyakat dolgozott fel, de a külsőségeket festette; körmönfont, frappáns csattanókra feltagolt mesék keretében, várakat, udvarházakat, viseleteket, szokásokat, lovagokat, trubadúrokat elevenít fel. Kemény Zsigmond ellenben a középkori felfogást, az akkor forrongó szenvedélyeket (többnyire sötéteket) személyesíti meg, tehát a lovagkor belső világát, minélfogva közel sem lehet olyan népszerű, mint Jósika, vagy az akkor kibontakozó Jókai, ki mint Aphrodite a vizekből, a magyar mezők hullámozó búzahalászai közül emelkedik ki, a magyar föld friss illatával.

Különös végzete volt Keménynek, hogy rendkívüli tulajdonai mellett, nagy műveltsége, roppant látóköre dacára sem érvényesülhetett egészen sehol: a szépirodalomban idegenszerű, nehézkes irálya és a formaérzék hiánya miatt, a publicisztikában mint a *Pesti Napló* szerkesztője mindig a népszerű áramlatok ellen úszott; kivált a forradalom után, a mérsékelt reformok embere és az ábrándok üldözője. Regényeiben becses volt, amit mondott, de élvezhetetlenné lett a mód miatt, ahogy mondta. A publicisztikában megfordítva, mesterileg voltak felboncolva a kérdések, de az volt antipatikus, amit bizonyított; végül lett volna még egy harmadik mező, a parlament; bizonyára a legnagyobbak közül való volt ő itt, de nem tudott beszélni, úgyhogy a közvéleményben elfoglalt pozícióját úgyszólván az a kortesvers rajzolja híven, mely a lipótvárosi választás idején termett róla 1867-ben:

Ha poros is a kabátja.
Deák Ferenc a barátja.

A közvélemény inkább csak elhitte őt nagynak, mintsem annak tudta volna. A Deákok, Eötvösök, Csengeryek után indult, kik őt megértették és sokra becsülték. Ama társaság előtt pedig, mely a Mihalek éttermében gyűlt össze esténként, hol a szellemes Pompéry, a tudós Danielik püspök és az epés Kecskeméthy Aurél vitték a szót, ő volt az orákulum, Deák Ferenc valóságos perszónálisa.

De amint haladott és művelődött az ország, mind közelebb-közelebb jött Kemény Zsigmondhoz (amely processzus még folyton tart); ő maga, fájdalom, egyre távolodott önmagától. A sok munka, az éjjelezés, a sok feketekávé és a gyilkos magyar konyha kezdte őt apránként megőrölni. A paralysis progressiva belemélyítette karmait. A hatalmas koponya tompult a rászálló ködben és borulatban, míg végre üres lett. Lélek nélküli tekintettel fogadja ismerősei üdvözlését az utcákon; nagy, kidülledt, véres erekkel befuttatott szemeiben csak ritkán csillan meg és egyre halványabban némi fény.

Csendes tompaságba merülve tengeti életét a 70-es évek elején budai villájában. (A nagy gondolkozó gondolat nélkül — ahogy felsóhajt Gyulai Pál.) Többnyire alszik, eszik és szuszog, csak ritkán, talán megszokásból olvastat fel magának; megesik, hogy az ő műveiből olvasnak fel neki.

Hallgatja, hallgatja az ismerős és mégis idegen dolgokat, fel-felkapja a fejét, melyben mintha gyulladozni akarna valami, de hiú erőlködés, megint lehanyatlik üresen, komoran:

— Erről én is akartam írni — motyogja —, de nem volt rá időm.

Élete utolsó éveiben Kamarásra költöztette családját, hol 1875-ben egy zordon decemberi napon másodszor is meghalt. Éppen hatvanegy évet élt, egy nappal se többet vagy kevesebbet. Ismerőseinek, tisztelőinek csak az első halála fáj... Most csendesén alszik árnyas diófák alatt.

PÁLFFY ALBERT¹³

1820—1897

Aki a kilencvenes évek elején pénzt ment betenni vagy kivenni az „Első hazai takarékpénztárba”, a könyvecske aláírásakor láthatott egy hosszú csontos kezét kinyúltni érte. Ez volt a Pálffy Albert keze. Magas, hórihorgas, sovány ember ült a rács mögött, hosszú szárú pipából eregetve a füstöt, mintha az ereszt alatt ülne valahol falun. Hosszúkás arcán szelídség honolt és üde pirosság, a ráncok közt meg állán csak egypár gyér szőrszál jelezte a szakállt. Pálffy Albert volt az egyetlen a magyar írók közt, aki élete alkonyán egy nagy rakás pénz közt élt — mint napibiztos.

A negyvenes évek közepén egy fiatalember ült fel a Pest felé induló postakocsira Nagyváradon, amely városban már akkor ott labdázik Tisza Kálmán a Dőry fiúkkal, be nem véve még fiúsorba a kicsike Szilágyi Dezsőt.

Egy napon ezek is meg fognak érkezni, de még előbb sok mindennek kell ott történnie, amihez a postakocsin induló ifjúnak némi köze lesz, aki pályát törni megy Pestre, ládájában egy csomag kéziratot tartogatva, melynek címlapjára fel van írva a *Magyar millionér*. Regény. Írta Pálffy Albert.

Ő maga ugyan nem millionér, bár meglehetősen szellemi tőkével indul. A millionér Jókai Mór, akivel versenyre kell majd szállnia, már ott van a maga helyén és növekszik. A *Magyar millionér*, utána csakhamar a *Fekete könyv* megjelenik, érdekeltséget kelt az írói körökben és a közönségben.

— Új talentum jött — szállong az örömhír a Csigánál, a Fillingerben, a Komlóban és a Pilvax-kávéházban. Az írók sietnek őt maguk közé venni. Még nem oly hidegek, minők egy félszázad múlva lesznek. Petőfi barátságot köt vele, Vörösmarty biztatja. Pedig éppenséggel nem a szükség embere. Egész sor kiváló regényíró dolgozik. Jósika Abaffyja már megjelent, Eötvös *Falu jegyzőjét* pietással forgatják, mint a Bibliát. Jókai viruló talentuma egyre jobban kibontakozik, Kemény Zsigmondnak regényei valóságos vérévé válnak a közönségnek, kiirogatják a Stambuchokba.

Ily környezetben nem érhetette el Pálffy azt a sikert, amelyet óhajtott, abba is hagyta a regényírást s a szabadságharc alatt mint a *Martius tizenötödikének* szerkesztője gyorsan elérte a nagy népszerűséget. Eleven, színes, sőt néhol a humor aranyával behullatott politikai cikkei behatnak a legszélesebb rétegekbe, nevének szárnya támad.

Az önkényuralom alatt ő is ki volt csukva az országból, Budweisba internálva. Ez volt akkor a jelek kitüntetése. Budweis pro literis artibus. Midőn visszabocsájtották, a kiegyezés egyik legerősebb védelmezője lett megizmosodott tollával az *Esti Lapok*ban. Bár a lapírás már ekkor nagy lendületet vett, mégis ő volt a legügyesebb hírlapíró, persze nem a mai értelemben. Hiszen kora tavaszkor a barka is virágszámba megy.

Az eszme azonban, melyet szolgált, népszerűtlen volt, nagy népszerűségét tehát lassanként elköltötte a jó ügy védelmében, de amennyire elhidegedett tőle a közönség, épp annyira elhidegedett ő is a politikától s élete utolsó szakában, hetvenedik éve felé visszatér régi szerelméhez, a regényíráshoz, mint mikor a fa tél elején virágzik ki másodszor. Vélend, hogy ebből nem lesz már ízes gyümölcs. Pálffy csodálatos módon rácsófol erre a tapasztalatra és szinte hihetetlen termékenységgel írta meg regényeinek egy egész sorozatát, részint a történelemből, részint a forradalom előtti társadalomból nyújtva csupa kedves, vonzó olvasmányokat, melyeket az anyák bátran adhattak serdülő leányaik kezébe. Ezek közül választottuk

ki az *Eszti* kisasszony professzorát, mely a jelenkorból vett meséjével az író összes kellemes tulajdonságait feltünteti.

Gyulai Pálnak kedvenc írója volt, Beöthy Zsolt pedig következőképpen jellemzi: „leleményes, de nem képzelgő meséit jó helyzetekkel s érdekesen szövi; az élet apró jelenségeinek megfigyelésére kitűnő szeme van, mely azonban már a lélek mélyébe nemigen hat, olykor igen tartózkodó módon a humora is felcsillámlik. Némi távolságból beszél közönségével, a világ egy okos, nyugodt szemlélőjének fensőségével.”

Csendes, igénytelen öregúr volt, ki alig mutatkozott másutt, mint az irodalmi társaságok ülésein és lakomáin. De ott is alig lehetett szavát venni, ritkán melegedett meg, hallgatagságát csak az ajkai körül előmlő kissé gunyoros mosoly enyhítette.

Egyszerű típusa volt a magyar régi nemesembernek, aki nem tudott se bohém lenni, se stréber. Minden hűhó és hivalkodás nélkül futotta meg hasznos pályáját. Amilyen zaj nélkül hozta be pályája színhelyére Nagyváradról 1844-ben egy postakocsi, éppen olyan csendesen, minden nagyobb feltűnés nélkül vitte ki a színhelyről 1897-ben egy halottaskocsi.

VADNAI KÁROLY¹⁴

1832—1902

Egy nyomott körte képű, hirtelenszőke, sőt az igazat megmondva, veres hajú, világoskék szemű, csúnya fiú labdázgatott az Avason és az Avas alatt Miskolcon, mikor a függetlenségi harc kiütött. Mivelhogy az üzenet: a „mindnyájunknak el kell menni” az ő ábrándos, rajongó lelkében is megfogant, hát ő is elment, pedig még csak tizenhat éves volt. Fölvitte a harcban egész a hadnagyságig. A hadnagyságból azután megint fölvitte a közlegénységre. Azaz hogy besorozták büntetésből az osztrákok közönséges bakának, s ez volt az igazi rang, mert mikor innen is kiszabadult, még alig húszéves korában a „sokat szenvedett emberek” előkelő csoportjához tartozott.

Nagy műveltsége, melyet az előkelő szülei háznál nyert, lázas munkakedve, kibontakozó tehetsége valaminemű köztevékenységre sarkallta; talán nem is éppen író szeretett volna lenni, de a magyar közélet meg volt akkor dermedve, s a hazát csak tollal lehetett szolgálni — még csak az volt veszedelmes.

Beállt tehát azok közé, kik az elnémult országban az utolsó mélán pislogó tüzet piszkálják. Eleinte verseket írt, de ezen a téren nem tud meglátszani Tompa, Tóth Kálmán, Szemere Miklós s Vajda János mellett, hogy az óriássá nőtt Aranyt ne is említsük; a próza hálásabbnak mutatkozott, a prózaírókat jobban szétszórta az idők szele. Jósika számúzve van, Jókai a „Sajó” név alatt rejtőzik, Frankenburg elhallgatott: Vadnai tehát átcsapott a novellákhoz és regényekhez. Pedáns korrektség, nagy műgond jellemezte minden sorát. Kitaposott ösvényeken járt, de bizonyos csínnal és kellemmel, szem előtt tartva a disztíngvált ízlést, előkelő felfogást és finom erkölcsöket. Alakjai tornyos kastélyokban, szőnyeges szalonokban, budoároknak élnek, mozognak és kitűnő szabóknál varratják toalettjeiket, mahagóni bútorok közt laknak, havannát színek, moka után és édeskésen csevegnek mindenről. Sorban jelennek meg regényei. *A kis tündér*, az *Eladó lányok*, *A rossz szomszéd* stb. nem annyira szövevényes mese által tűnnek fel, inkább vonzó lélektani rajzokkal és jellemzésökkel hatnak, úgyhogy Vadnai a hatvanas években mint a „bakfisek írója” szerepel az irodalomban. És ez persze úgy is volt, mikor a gouvernante-ok látták, hanem mikor nem látták, titokban mégiscsak Jókait olvasták a bakfisek.

Hogy a magyar írók el ne szaporodhassanak valami nagyon, arra is kitalált magának a gondviselés minden időben valami módszert. Az ötvenes években a kaszárnnyákba csukattak el egyet-egyet a cenzorok, a hetvenesekben a sűrűn keletkező lapok asszisztálták munkatársaikat az írókból — amely írófogyasztási művelet kisebb-nagyobb mértékben még ma is kelendő. Így vonatott el lassan-lassan Vadnai is a regényírástól mint a *Hölgyfutár* szerkesztője. Később pedig a *Fővárosi Lapokat* alapították Tóth Kálmánnal, s majdnem harminc évig volt gondos szerkesztője. Igazi zsuzsu, igazi ritkaság volt. (Az egyetlen naponként megjelenő szépirodalmi lap Európában.) Asszonyoknak volt csinálva, de oly élénken, oly magaslaton és annyi frissességgel, hogy minden közügyekkel foglalkozó embernek megszokott politikai lapja mellett ezt is át kellett futnia, mert Vadnai gonddal megírt véleménye a fontosabb kérdésekről szinte hozzátartozott a helyzet teljes ismeretéhez. A vezércikk helyett közölt egy eredeti és egy külföldi regény- vagy novellafolytatáson kívül az aktuális kérdéseknek fennmaradt hasábként minden porcikája magán viselte ennek az okos, hideg eszű embernek egyéniségét. Szép gyöngybetűit ravasz művészettel tudta csípős vitriolba vagy szirupos vízbe mártani. Polémiái, kritikái, apró megjegyzései harminc évig irányították a közvéleményt és nevelték az írókat.

A nyolcvanas évek elején szülővárosa képviselővé választotta, s ő lett a „kis Csiszlik” (Deák Ferenc apját, Vadnai Lajost mindig csiszliknek szólította, minthogy a sok csizmadiájú Miskolcot képviselte). A kis Csiszlik mint képviselő is megállta a helyét, különösebb szerepre nem vágyott a politikában, de egy-két magvas beszédet mondott, mely hatást tett, dacára hogy a szónok selypített egy kicsit.

Amely posztra állítottak, mindenütt egész ember volt. Nagy munkásságot fejtett ki az Akadémiánál, a Kisfaludy Társaságnál, az írói segélyegyletnél s mindenütt makacs, pedáns és szigorú maradt, amiért a bohémvilágban filiszternek nevezték.

Élete utolsó éveiben lábbaja kínoztta, azzal járt Hévízre és még többet ült íróasztalánál, mint azelőtt, emlékeit és élményeit írogatva. A múzsa nem hagyta el haláláig, a *Fővárosi Lapoktól* azonban kényelmesebb sine curába menekült, letevén mandátumát is 1893-ban. Az egykori forradalmár hetvenéves korában végezte be rendkívül hasznos, tarkabarka életét mint a hivatalos közlöny szerkesztője, amelynek hátsó hasábjain nap-nap után adogatták el a végrehajtók azokat a kastélyokat és mahagóni bútorokat, amelyeket regényeiben olyan szépen leírt volt.

A RANGLAJTORJA¹⁵

Kedves Redaktorom! Sokratesről, akinek a felesége Xantippe volt, meséli egy krónikás, hogy ha éjjelente későn jött haza s házi vihartól kellett tartania, sohasem a saját szeges saruiban jött, nehogy a „Gnädige” a kopogásról felismerje, hanem valamely idegen, finom papucsokban csoszogott be, mintegy észrevétlenül lopván be magát.

Ettől a bölcs embertől veszem a példát, midőn hosszas nyári kimaradásom után későn kerül-vén haza, óvatosságból én is idegen papucsokban állítok be *Az Újsághoz* az alábbi poémával. Így észre sem veszik, hogy érkezem, pedig már ott is vagyok, és nem mondhatják, hogy még semmi életjelt nem adtam, noha még egy szalmaszálat sem tettem keresztbe.

E kis pasquillt egy előkelő Gömör megyei barátom és iskolatársam, K. A. küldte be, azzal a céllal, hogy hozzátok juttassam, mint sógorának, az ottani közélet egyik nemes alakjának elmeszösszenetét, mely nyilván a *Budapesti Közlöny* nézegetése közben született. Azt hiszem, alkalmas arra, hogy olvasóink ajkán egy-egy futó mosolyt fakasszon.

Szeretném, ha ez a mosoly lenne a vizitkártyám, amely jelentse, hogy már megérkeztem, munkába állok és helyet kérek, csak még a választóimhoz szaladok le előbb vagy három napra. Azután a tietek vagyok, vagyis *Az Újságé* rogyásig.

A SKARLÁT¹⁶

Ah a Sártoryk! Tehát megint összekerültünk, az író és régi témája! No nem tesz semmit, hiszen csak a hegyek nem találkoznak. Krisz ti Gott meine Herren! Tudtam, az lesz belőle, hogy mi még találkozunk, mert minden megváltozik a természetben, csak a kövek állandók, sőt még a kövek is megváltoznak, csak a Sártoryk állandók. A föld hűl, a világűrben lebegő égitestek kialusznak, talán minden billió évben egy, de mégis kialusznak. A földgolyó a szükségleteihez képest ruházza fel magát növényben, állatban, emberben. A sphenophillumok, a lepidodendronok, mamutok, a bölények, az ichtiosaurusok, emberekben a kerekfejűek elpusztultak, de a Sártoryk megvannak. Viszont a megmaradt élőlények nyájasan hozzáidomulnak a világ haladásához, a Sártoryk nem. A pókok ad notam vesznek, hogy villamos lámpák égnek az ereszek alatt, s odaszövik nagy takácsművészettel a hálójukat, mert odaröpülnek a muslincák, tehát célszerűbben rendezkednek be a kosztjukra nézve. A Sártoryk nem vesznek észre semmit. A kutya nem ögyeleg többé az utakon, mióta automobílok száguldanak, csak a trotoáron jár. A madár nem száll többé elhullott búzaszemeket keresni sívár mezőkre, mióta a madárvédő társaságok madárhoteleket illesztenek fel az erdőkben a fákra. Szóval mindenki alkalmazkodik a modern technika vívmányaihoz. Csak a Sártoryk maradnak örökké ugyanazok.

Akkor szakítottam velük, mikor az *Új Zrínyiászt* írtam, és a Sártoryk részt vettek a feltámasztott Zrínyi elé menesztett deputációban, ki is több ideig érintkezvén velök, elcsodálkozva kiáltott fel a hátuk mögött:

— Oly ismerősök előttem az urak, mintha már találkoztam volna velök, de úgy látom, egy kicsit el vannak maradva.

A feltámasztott Zrínyi is el volt maradva egy kicsit, és meg kellett neki apróra magyarázni, hogy mért hívják a város atyáit Sártoryknak.

Sártory Sámuel ugyanis városi tanácsnok volt illo tempore és a közgyűlésen nagyon fel-fortyant, mikor Simon Florent, a nagyszájú fiskális élőfák ültetését indítványozta a pesti közterekre, ahogy azt Angliában teszik.

— A fák az erdőkbe valók — kiáltott közbe Sártory. — A városba házak valók. Nekem nem imponál Anglia.

— De nekem meg imponál — vágott vissza Simon Florent —, mert ott wighek vannak és toryk, *itt Pesten pedig csak Sártoryk*.

Ez a nyers közbeszólás vetette meg a Sártoryk hírnevét. Mert Sártory Sámuel nem állt egyedül, hívei voltak és mindenféle összeköttetései, rokonságon, kapzsi anyagi érdekeltségen, valamint kurtalátáson alapulók. Ez az utóbbi a legerősebb kapocs. Egy eltűnő ősfajnak látszottak, de mily családkozás, ahelyett inkább megszáporodtak és jobban uralkodnak a városházá[n], mint valaha.

Isten a tanúm, hogy a Zrínyiász után azt mondtam: no, ez elég; békét akartam nekik hagyni örökre azzal a filozófus gondolattal, hogy a betű kétségkívül öl, megöli a bikát, megöli a cárt, felfordít államokat, de a Sártoryknak nem árt. Ők fittyet hánynak a betűnek. Hát mit kínlódjam én a Sártorykkal?

Nem is kínlódtam évekig, hanem most az ősszel megint felgyúlt bennem az epe. Szeptember elején egy barátomat kerestem Besnyőn, kisült azonban, hogy már nem lakik ott.

— Eladta a szőlőjét — mondták a szomszédok.

— Mikor?

— Már két év előtt.

Visszaemlékeztem, hogy a barátomnak borzasztó rossz vinkója termett, amit soha egy borkereskedő se akart megvenni.

— Ugyan kinek adta el a szőlőjét?

— Egy pesti városatyának. (Megnevezett egy Sártoryt.)

— Szegény tatár — mondom —, az ugyan becsapódott azzal a rossz borral.

— Ellenkezőleg, uram. Az a bor gyönyörű karriert csinált azóta.

— Karriert? A bor?

— Gyógybor lett belőle.

— Mi a kö?

— A városatya gyógybor gyanánt erőszakolja rá a főváros kezelésében levő kórházakra.

Ej lám, Sártory úr, hisz ön voltaképpen ügyes ember. Hisz az ön esze talán csak azért kurta, mert nem akarja kinyújtani, hogy közel maradjon a zsebekhez. Sokáig gondolkoztam az ön életrajzán, és az események ereje alatt figyelmem annyi év múltán ismét a városháza felé fordult. A kedves, vidám Abdera felé, melyet nem szabad elkerülniök azoknak, akik a humornak kedvelői.

Ez egyszer szomorú hírek szivárogtak onnan a tifusz és a vérhas terjedéséről, aminek sok valószínűsége van a gyümölcsök bőségének idején. A hírek azonban nem jöttek a „saját különök” modorában, hanem a városháza fakó, stiláris mártásaival leöntve.

...Hm, a város maga fúvatja az alarmot, hogy terjed a vérhas. Mi lehet ez? A ragályos betegségeket, ha vannak, tagadni szokták Sártoryék. Ha tehát hirdetik, akkor nincsenek. De hát akkor valami más van.

Addig-addig kombináltam, míg végre eszembe szökött, hogy igenis van valami, Tisza Istvánnak van egy emberséges álláspontja, hogy a ragályos beteget otthon is kezelhessék a hozzátartozói, vagyis a belügyminiszter akadályozza Sártoryék egy természetellenes határozatát, hogy a ragályos betegek minden tekintet nélkül elszállítandók a lakásból a járványkórházakba.

Ez hát egy kis háború a főváros és a belügyminiszter közt. A járványnak az a voltaképpeni rendeltetése, hogy első áldozatul a belügyminiszter álláspontját ejtse. Ezért lövöldöznek Sártoryék álhírekkel. A genfi egyezmény végre is nem tiltja — hát lássuk, mi lesz a vége.

Én ugyan a belügyminiszterrel tartottam és velem minden családias érzésű ember. Mert elképzelni is borzasztó, hogy valakinek a beteg gyermekét vagy hozzátartozóját elvitethessék Sártory úrék. A halál elviheti, de Sártory úrra lövünk. Drákói és cinikus határozat, csak az a kérdés még, milyen célból eszelték ki. Kerestem a pszichológiai motívumot. Pusztán ujjhúzás volna a kormánnyal? Hiszen mulatságnak multság, de nem hasonlít Sártoryhoz. Sártory alázatos, ha az alázatosság nem kerül pénzbe. Vagy azért akarná talán a betegek fölötti feltétlen rendelkezést, hogy minél több gyógybort itathasson meg velök. Nem, ilyen kicsiben mégsem kapzsi Sártory. Lehet, hogy semmi célja nincs, hogy csak egyszerű „Sártoryizmus” az egész. A „Sártoryizmus” alatt azok az intézkedések értendők, melyeknek magyarázatát az emberi elme nem bírja megadni. Például az olyan, hogy a csukott bérkocsikat csak október második felében jogosult a rendőrség megvizsgálni és beállítani a közforgalomba. Legyen bár október első felében csikorgó hideg, azért csak hadd járjon a főváros népe nyitott kocsin. A télnek nem szabad előbb bejönni csak október másik felében, mikor a Sártoryk megengedik.

Meglehet, hogy csak ilyen okvetetlen „Sártoryzmus” vezeti őket a ragály dologban, de viszont az sincs kizárva, hátha csakugyan a magasabb egészségügy követelményei lebegnek szemeik előtt. Mert bár kegyetlen a rendszabály, hogy minden ragályos beteg elvitethető a járvány-kórházba, in ultima analysi mégis a beteglétszám apasztására vezetne. De ’iszen mégis haladnak a Sártoryk!

Már-már voltak pillanataim, hogy kibékülni kezdtem a Sártoryakkal, aközben ők is kibékültek a belügyminisztériummal — mire a vérhas- és a tífuszjárvány rohamosan apadni kezdett. Hát persze, persze, magam is így gondoltam.

Azonban a mennyei gondviselés nem békült ki mivelünk s ránk ereszté a halál kaszaboló angyalát a skarlát képében. A skarlát egyre terjedett, terjedett, azok a sápadt, fehér gyermek-arcocskák, melyeknek hiányzik a falu színező levegője, most egyszerre vörösek lettek, mintha az őket lekaszáló hóhér skarlátszínű köpenyegjét előre rájuk terítené, kis koporsókat csináltak az asztalosok, kis szemfedőket varrtak a pipereüzletekben, ami némi forgalmat jelent — de Sártoryék titkolták ezt. Az újságok ellenben kipattantották, s a közvélemény vehemensen követelni kezdte mindenekelőtt az iskolák bezáratását, mert a kis dombok veszedelmesen szaporodnak a temetőben, ahol a sírhelyek olyan drágák. Azaz pardon, a drágaság szót nem szabad kiejteni. Sártoryéknak nem tetszik. Egy Sártory nagyon megbotránkozott a múlt közgyűlésen arra az állításra, hogy Budapesten drágaság van. „Nincs drágaság!” — kiáltá indulatosan, és ezzel megszűnt lenni hivatalosan a drágaság; eltörültetett, punctum.

A közvélemény tehát követelte az iskolák bezáratását, de ezt meg kell akadályozni, mert Sártoryék makacsok. Az ürge sem szívesen jön ki a maga lyukából, Sártory úr még nehezebben hagyja el cirkulusait. A számokat nem lehetett tagadni. A járvány tehát megvan és terjed, de a Sártoryék annyira elszaporodtak, hogy már az orvosok is Sártoryakból telnek ki, minélfogva a Sártoryak azt gondolták ki, hogy az úgynevezett szakértő Sártoryakat kell elővenni, s így aztán bekérték az orvosok véleményét a betegségről.

S itt következik a nagy mulatság. A három orvos (valószínűleg összebeszélés folytán) mind azon kezdé „szakelőadását”, hogy *a vörheny nem iskolai betegség* (amiből körülbelül az következik, hogy alkalmasint ők szenvedtek iskolabetegségben orvosnövendék korukban), s minthogy nem iskolai betegség, tehát nem kell az iskolákat bezárni, sőt ha bezárnák az iskolákat, a járvány csak szaporodnék, mert az iskolás gyermekek künn az utcákon csavarognának s fölszednék a ragályt. (Vagyis az sejthető ebből, hogy a skarlát utcabetegség.) Ej, ej, uraim, tekintetes doktor urak, hát nem restellik önök az ilyen beszédet? Hát azt hiszik, hogy a laikusoknak akármit lehet mondani? Hiszen lehetne is, uraim, ha a logika véletlenül nem volna erősebb a tudományosságánál is.

És azonfelül önök minden véleményükben bent felejtettek egy-egy csipeszt. Az egyik tekintetes doktor úrnak azt méltóztatik mondani, hogy ha egy a vörhenyből kiépült bőrhámlásos fiú kerülne be az osztályba, akkor mégis be kell az iskolát zárni egypár napra. No lám, hát kicsit mégis iskolai betegség a skarlát! A másik tekintetes doktor úr viszont azt mondja, hogy a főváros forgalmában okozna nagy kárt, ha az iskolákat bezárnák. No, ez derék! Sohasem hittem volna, hogy a doktornak az a nemes hivatása: a fővárosi forgalomra vigyázni. De hát holtig tanul az ember.

No már most lássuk, mit mondanak az orvosi könyvek, melyek nem a dr. Sártoryék tollából kerültek ki, hanem az európai szaktekintélyek tapasztalatainak kvintesszenciáját tartalmazzák. „A skarlát a gyermekkor betegsége leginkább a tízéves korig.” (Éppen az iskola is a gyermekek gyűlőhelye.) „A skarlát ragályos fertőző betegség s egyszeri érintkezésnél, rövid időre terjedő együtt tartózkodásnál is fertőztet.” (Az iskolában szintén együtt tartózkodnak a gyermekek.) „A fertőzés — hirdeti továbbá a tudomány — leginkább a belélegzés útján történik.” (Nekem úgy tetszik, dr. Sártory úr, hogy az iskolás gyerekek is lélegzenek.)

De hát mindegy. Azért a skarlát mégsem iskolai betegség. Hogy miért nem — éppen ez az, amit az emberi elme ki nem találhat. Amit csak dr. Sártoryék hirdetnek a többi Sártoryk kedvéért. Az eredmény az, hogy győztek. És még szép, hogy csak ennyit mondtak — nemes önmérsékléssel. Hiszen azt is kimondhattak volna, hogy egyáltalában nem betegség a skarlát, de ők kegyesen meghagyták a halálnak ezt az igyekvő szolgáját a maga helyén. És hát a világ ezentúl is csak úgy fog forogni a maga tengelye körül, mint eddig, a járvány vagy szűnni fog, vagy terjedni, és ez esetben az apró dombocskák szaporodni fognak rohamosan a temetőkben, itt-amott egy-egy kis ágyacska üres marad, de legalább megokul Európa és ezentúl már tudni fogja, hogy a skarlát nem iskolai betegség.

ELŐSZÓ

[AZ EGYETEMES REGÉNYTÁR 1905 ÉVI ALMANACHJÁHOZ]¹⁷

Úgy jártam az idei előszótémával, mint az, akinek csak egy tóosztja van, s fölemelvén poharát ijedten veszi észre, hogy éppen az az egy ember hiányzik, akire a dolog vonatkozik. Ilyenforma hiányt veszek én most észre az Almanach olvasóiban.

— Hogyan? — kiálthat közbe Singer és Wolfner. — Mit tudhatja ön előre, ki mindenki fogja olvasni az Almanachot? Hogy lehet ilyesmit állítani?

Nono. Úgy értem, hogy az Almanach íróiból hiányzik valaki, mégpedig olyan okból, hogy nem lesz ott az olvasói közt se. Az öreg Jókai hiányzik.

Pedig éppen őhózzá volna most egy kis szavam, de ő azt már nem hallja. Hát baj biz ez, de ha már belekezdtem, mégiscsak elmondom.

Egy nagy londoni kiadó, Mr. Jarrold, aki a Jókai és az én könyveimből lefordíttatott az angoloknak egyet-kettőt, így szólt az idén néhány hét előtt a Jókaival közös magyar kiadónkhoz:

— Én sehogy se értem ezt az önök viszonyát Ausztriához. Csodálatos komplikált dolog. Senki se tudja azt bizonyosan. Csak sejteni lehet, hogy nem egészen tiszta dolog. Se az egységes birodalom, se a külön királyság.

— Dehogynem — erősködött a magyar kiadó —, nekünk becsületes alkotmányunk van.

— Érti a macska. Ha van, hát mért titkolják. Valami olyan lehet ez a becsületes alkotmány, mint a papucs, hogy csak *otthoni használatra* való, kivinni nem lehet — a láb végre is kényelmesen érzi magát benne, de ha nagyot rúg vagy ugrik, leesik róla a papucs.

— No hát nem olyan — tiltakozott a magyar kiadó.

— Évenként sokan fordulnak meg az üzletünkben — folytatta Mr. Jarrold —, akik tudakozódnak, hogy nincsen-e valami olyan könyv, ahonnan ki lehetne ezeket érteni. Hát van-e ilyenforma elbeszélő mű az irodalmukban, mert azt én, föltéve hogy elmés és érdekes munka, lefordíttatnám és elterjeszteném a világban?

A magyar kiadó homlokára ütött.

— Bizony még nincs ilyen regényünk. Ha azonban ki akarja adni a mi közjogi alapunk ismertetését, egy-két hónap alatt megíratom az ön számára a kiegyezés történetét valamely publicistával vagy historikussal.

Mr. Jarrold elmosolyodott gúnyosan.

— Köszönöm, sir, de nem kérek belőle. Mit gondol ön, ki olvasná el? Ön az egerekről akar gondoskodni, sir, és nem a magyarokról. Én ellenben az angolokról akarok gondoskodni és nem az egerekről. Az ördög vigye a száraz dohányt és a száraz könyveket, sir. Regény kell nekem erről, és abban se szabad csak úgy a mese közé ékelni be a közjogi alap konfigurációit, mert a mellékes leírásokat átugorja az olvasó, hanem úgy kell fölépülnie az egész regénymesének, ahogy a régi mesébeli kastélyok épültek.

— Hát hogy épültek?

— Kacsalábon forogtak.

— Nem értem.

— Azt akarom ezzel mondani, hogy a kacsaláb a közjogi alap. Minden őrajta forogjon. A szereplő személyek sorsa, a bonyodalom, a megoldás mind úgy legyen megkomponálva, hogy az Ausztriával való viszonyukat plasztikussá tegye, és ne látszassék tanítani, hanem csak mulattatni.

— Értem, sir — mormogta a magyar kiadó és gondolkozóba esett.

A gondolkozóba esés azóta átragadt énrám is, hogy bizony az angol ész mégiscsak jó ész. Nagy pecsenyét lehetne itt megsütni kis tűznél. Furcsa, hogy eddig nem jutott eszünkbe, holott valóságosan a legjobb és talán az egyetlen mód közjogi helyzetünk tiszta képét kivetni a világba, ahol még a sajtó sincs arról tájékozva. Panaszkodó országgyűlési beszédek, a delegációkban elpattogott gravamenek mind nem használtak, pedig már annyival is megelégednénk, hogy a követségeknél, konzulátusoknál valamely néma jelek, zászlók, címerek sejtessék, hogy nem vagyunk osztrákok. De ez se megy. Ezt se akarják. A hagyományos udvari politika szándékosan arra dolgozik, hogy a birodalom kifelé egységesnek látszassék, mint ahogy az ördög is ott, ahol mutatkozik, szereti észre nem vettetni, hogy a patája szét van hasítva.

Addig-addig gondolkoztam erről, hogy végre is egy indítványnak szántam az Almanach elé, ahol az elbeszélő írók évről évre összegyűlnek, hogy talán hozzá kellene látni a közjogi alaphoz és belőle meríteni témákat regényekre, novellákra és esetleg apró rajzokra.

Hiszen az igaz, hogy addig kellett volna szólnom, míg az öreg élt. Az öreg tudta volna azt megcsinálni, s az ő neve vitte volna szét legjobban a világ minden tájéka felé. Ő tudta, mit tesz az, mikor ebben az országban azt mondják: „a császár nevében”, hogy dörög az ég s villámlik, hadisátrak fehérednek a halmokon, s nehéz ágyús szekerek dübörögnek az utakon, míg ha azt mondják: a „király nevében”, megváltozik a kép, mosolyog az ég, süt a nap, arató lányok dalától hangos az út, s fehér bárányok legelésznek a halmokon.

De hiszen gazdag bánya ez. Nem egyet, nem tízet, de ezer elbeszélni való sujet-t lehet innen hasítani nekünk, Jókainál kisebbeknek is.

Magamnak is van egy történetem. Alapjában bohóság, de egyenesen ide vág. Egy szép amerikai özvegyasszonynak, aki fiskális is egyben, valami Vukovics Mirko nevű ifjú udvarol, házasságot ígér, pénzt csal ki tőle s azzal egyszer csak, se bú, se bá, eltűnik az újvilágból.

A szerelmes asszonyka búsul, haragszik s rábízza a szökevény nyomozását egy magándetektívre, afféle Sherlock Holmesra, aki a maga módja szerint csodálatos nyomokon vagy két év alatt kiszimatolja és jelenti, hogy az illető hazament Horvátországba és most ott képviselő.

Nosza felkerekedik hősnőnk a nagy útra, viszi szenvedélye meg a hajó meg a vasút Zágrábig, hol egyenest a tartománygyűlés elnökét keresi, hogy mindenekelőtt ő lépjen közbe a kínos ügy békés elintézésére nézve, magához hívatván Vukovics Mirkót, mire feleli az elnök:

— Valóban van itt egy Vukovics Mirkó nevű képviselő, madame, de ő most Magyarországon, Budapesten végzi a törvényhozási teendőket.

Az asszony gyanakszik, hogy félre akarják vezetni, fűt-fát kikérdez, s csak miután megerősítik mások is, hogy Vukovics most csakugyan horvát delegátus Budapesten, ül ismét vasútra és Budapesten toppan a képviselőházi elnökhöz ugyanolyan kéréssel.

— Hát igen, madame — mondja az elnök —, van itt egy Vukovics Mirkó nevű képviselő, de az most Ausztriában, Bécsben végzi a törvényhozási teendőket.

Mrs. Brockley (mert így hívhatják) hitetlenül rázza szép fejét. Ami lehetetlen, az lehetetlen, de mert mások is megerősítik, hogy való, ami való, Vukovics most magyar delegátus Bécsben, rászánja magát az odautazásra, felkeresi Bécsben a delegáció elnökét.

Keresi, keresi, de azt mondják, már éppen tegnap végezte be dolgait a delegáció, tehát szétszlott, következésképp elnöke sincs. Mrs. Brockley türelme ezzel kimerül, abbahagyja Vukovics üldözését, tudja isten, melyik városban és melyik országban hoz azóta törvényeket, madame meglegszik most már a tapasztalatai megírásával, melyeket a *New York Herald*-ban tesz közzé, hogy Európában voltaképp csak egy törvényhozás van, mely mint a cséplőgép, vándorol egyik helyről a másikra, és egy ilyen különös körúton megreparálja a törvényeket a kontinens államaiban.

Eddig az én témám, de persze nem ily gunyoros módon szövődnek Mrs. Brockley dolgai. Olyanformán kellene beállítani, hogy kíváncsi és utánajár, mígnem világosan áll előtte a komplikált közjogi alap. Sőt azt is megengedem, hogy ez még nem is a legszerencsésebb téma. Csak úgy hevenyében vetettem papírra. Másoknak esetleg jobb jut eszébe.

Azért tehát újból ajánlom indítványomat, hogy ismertessük munkáinkban egyszer-másszor országunk közjogi helyzetét.

Hiszen igaz, hogy az író előtt első a művészi cél, s azt nem szabad alárendelni semmi másnak. A pegazus nem arra való, hogy idegen terheket vonszoljon. Még a tudományt se illik szolgálnia. Mert az író vénája szuverén. Tehát nem lehet szolga. Jules Verne, aki a természet-tudományokat, Ebers, aki az egyiptológiát szolgálja vénájával, bizonyára filiszterszámba mennek az Olympuson. Bolondság az, olyan, mintha valaki champagne-i borral öntözgetné kertjében a sárgarépa-palántákat, hogy ki ne száradjanak, mikor arra a kútvíz is jó.

De nekünk magyaroknak dicsőségünk az effajta eltévelyedés. Szolgáltuk már a nemzeti politikát, vontattuk a kátyúból. Nem volt irántunk hálás ezért. A kormányok sohase tettek semmit a szépliteratúráért. De mindegy. Most, mikor azt látjuk, hogy a közjogi alap ismertetésének dolgában mozdulatlan az ország szekere, elő azokkal a kis szárnyas lovacskákkal! Fogjuk őket még egyszer hámba, a szekér elé.

KEDÉLYES HÁBORÚ¹⁸

Jókai élet- és jellemrajzát írván, midőn ezúton is kérem a közönséget, hogy aki valami érdekes adatot tud róla, közölje velem (Reviczky tér 1.), annak fejében én is közlöm a közönséggel azt az érdekes tapasztalatomat, hogy mikor én erre a terjedelmes munkára vállalkoztam, azt hittem, hogy már majdnem mindent tudok Jókairól, de most az összegyűlt adatok mellett ülve tisztán látom, hogy majdnem semmit sem tudok róla.

Az adatok, ezek az átkozott adatok! Megeszik egymást, mint a halak. Eleinte például úgy tudtam a dolgot, hogy Jókai apjának nem maradt arcképe, később aztán láttam egy könyvben, a Szabó Lászlóéban egy arcképet, szabályos törökös arcú férfit Kossuth-szakállal, aláírva „Ásvai Jókai József, Jókai Mór atyja”. Megörültem neki, mint aki kincset talál, mintha a tulajdon édesapámra bukkantam volna rá. Éspedig milyen robusztus, egészséges, holott gyengének, vérköpösnek hittem. Csak a Kossuth-szakáll nem ment a fejembe. Egy Kossuth-szakáll — Kossuth előtről! Leírtam az arckép után munkám első fejezetébe lavateri raffinement-nal arckifejezését, tekintetének szelíd sugárzását, restauráltam termetét, testtartását, és mikor már ez mind be volt szöve a kellő helyre, akkor egyszerre kezembe akadt egy régi Vasárnapi Újság, amiben rám mosolyog a leírt ismerős arc, csakhogy az van alája írva: „Jókai Károly, Jókai Mór testvérbátyja”.

Még ennél is jobban megbosszantott egy tekintélyes berlini folyóiratnak a maradandóságra leginkább számítható esszéje, mely úgy írja le az öregurat, mint aki nemigen volt megférő író társaival és örökös harcban, viszályban állt Gyulaival és a többi közt énvelem.

Hogy énvelem? Hazugság. Hiszen olyan volt, mint a bárány. Aztán velem ne fért volna össze, aki úgy tiszteltem őt, mint egy pátriárkát szokás? És ő is kedvelt. Hiszen a jubileuma alkalmával ő maga kívánta, hogy az ünnepi felolvasást én írjam róla. A klubban gibice voltam neki — aki szerencsét hozott. A házánál partner voltam, egy balek negyedik. Tisza Kálmán és Nedeczky István mellett. Ennyi kötelék csatolt hozzá — s mégis, hogy háborúban lettünk volna egymással? Hát megbolondult az a német esszéíró?

De amint tovább gondolkoztam, eszembe szökkent. Hohó! Csakugyan volt egy nagy háborúm az öreggel. Az egyetlen polémiám. Amit, mivelhogy az életrajzába nem való, és mégse akarom magamon hagyni száradni, itt mesélek el a közönségnek. Hadd lássa, hogy mi az, mikor két író összetűz.

Úgy történt a dolog, hogy a millenáris ünnepélyek végén valamelyik lap felpanaszolta (talán két lap is), hogy az írók nem kaptak semmi kitüntetést, és a többi közt az én nevemet is említette az illető lap, mint olyant, akinek dukált volna.

Nagyon megröstelltem ezt a felszólalást. S másnap egy kedélyeskedő cikket írtam a P. H.-ban, elmondva, hogy nekem rendjel sohase kellett, hát tessék engem a játékból kihagyni, ha fáj valami, csak az fáj, hogy ha Tiller Mór kapott rendjelet azért, mert ő varrta ezeknek meg ezeknek a képviselőknek (itt egy csomó név következett) a díszruháit, miért nem kapott Grünbaum és Weiner is, aki a mi ruháinkat varrta. (S megint egy csomó képviselői név következett.) Mivel különb az ő szabójuk, mint a mi szabónk?

Megírtam, hogy mindamellett nem tartozom ama nagyszerű demokraták közé, kik a rendjeleket megvetik, én még hasznos voltukat is elismerem, mert buzdítólag hatnak kivált a köztisztviselőkre, és csak annyiban perhorreszkálom, mert annak az osztálynak (az írói osztályt értem), amelyhez én tartozom, nem kedvez az udvar által felállított osztályozási metódus. Mert én olyan érdemmázsálóra rá nem állok, ahol Zichy Nándor többet nyom, mint

Arany János vagy Jókai Mór, az első kapván az aranygyapjút, e titánok pedig egy-egy kis-keresztet.

Hát nekem ilyen mérték nem kell. Amiből azonban nem az következik, mintha meg akarnám a rendszert változtatni. A világért sem. Beösmérem, hogy akármelyik oldalról kezdené is a király alattvalóinak érdemeit klasszifikálni, mindenünnen ilyen különös igazságtalanságok ütnének ki. Azért hát legokosabb, ha az írókat kihagyják. Azoknak igazán nincs szükségük a kitüntetésekre, mert ha jó írók, mindennap megkapják a buzdítást a közönség kritikájában, ha pedig rossz írók, akkor nem érdemelnek buzdítást.

És aztán — mondjuk ki az igazat — fejedelmeket írók már tettek nagyokká, de írókat nagyokká fejedelmek nem tehetnek.

Efféléket és ilyen hangon írtam. Jókainak nem tetszett. A pennám hegye egy kis karcolást ejthetett a hiúságán, vagy megszúrta, s másnap a *Nemzet*ben szokatlan hevességgel támadott meg egy polémikus cikkben. Denique a fülemile is koppant a csőrével. A cikk az udvar dicsőítéséből kiindulva magyarázta a rendjelek célját, s egy-két személyes élű csípéssel abban éri csattanóját, hogy olyan fennhéjázón, mint én, csak egy Deák Ferenc nyilatkozhatott volna a rendjelekről stb.

No erre aztán másnap én is megnyomtam a tollat, kigúnyolván Jókainak az udvarhoz való szertelen vonzódását, holott minden énekes madár ösztönszerűleg messziről kikerüli röptében a diófa lombkoronáját, melynek kipárolgása a hangja tisztaságának árt. Ami pedig azt a szemrehányást illeti, hogy csak Deák beszélhetett ily hangon, az engem egy csöppet se bánt. Hiszen én arra akarom tanítani a nemzetemet, hogy olyan legyen, mint Deák Ferenc, és nem amire Jókai tanítja, hogy olyan legyen, mint Posner Károly Lajos stb.

Az öregúr nagyon megorrolta egy pár éles mondásomat, s ez időtől fogva látható elhidegülés támadt köztünk. Nem gíbiceltem asztalánál, a folyosón nem sincerizáltunk együtt (még akkor képviselő volt), sőt úgy tettünk, mintha véletlenül nem láttuk volna meg egymást, ha elmentünk egymás mellett. De a Jókai galambszíve ezt se állotta sokáig. Kereste a megbékülés módjait. Kivált a következő nyáron, mikor én is a Svábhegyen laktam, a Milassin-féle villát bérelve. Én is restelltem már a helyzetet s éppen azon töprengtem, miképp közeledjem az öreghez, mikor egyszer mégis ő találta meg a békekötés módját — egy új háború által.

Igen, igen, a békét egy új, vehemens háború által csináltuk — s éppen azért érdemes elbeszél-
ni.

Egy estefelé őszt táján a Jókai majorosa nyitott be a kertünkbe azzal az üzenettel, hogy tiszteltet a gazdája és két foglyot küld, mire két kövér foglyot tett le a kerti asztalra.

Éppen nekem is voltak foglyaim a jégveremben, az öcsém, aki nagy jáger, küldött volt faluról vagy tizenötöt, azzal se tudtam már mit csinálni, hanem azért mégis megörültem a szaporulatnak, mert ezeknek a csőrében a béke olajága volt. Gondolkoztam, miként feleljek az öregnek jelképileg, végre harmadnap arra határoztam magam, hogy küldök neki viszonzásul négy foglyot. Éppen kifutotta még.

A négy fogolyra vagy öt nap múlva felelt Jókai. Egy kosarat küldött. Felbontom, hát nyolc fogoly volt benne.

Hm, nem rossz, az öregúr kubusra dolgozik — a tarokkszámítás szerint. No már ezt nem hagyhatom ennyibe. Fölhajkurásztam minden vadászismerőmet: Szivákot, Krajtsikot, Méhes Józsit, s öt nap múlva tizenhat foglyot küldtem Jókainak.

Rá egy hétre ott volt a felelet a konyhában: harminckét darab fogoly. A feleségem kétségbe volt esve. A szolgálók fenyegettek, hogy ők a szentnek se esznek fogolypecsenyét többé,

inkább felmondanak, még a macskánk is kedvetlenül szundikált a konyhában az óriás garmada állat mellett, mint egy életunt bakter. S ehhez járult a nyakamba szakadt gond, hogy az *utolsó szó* az enyém legyen.

Mert hát ez most már virtus dolga. Az eset híre elszivárgott az irodalmi körökbe, hogy itt egy rettenetes harc folyik két író részéről, amelyben csakúgy esnek foglyok és halottak, mint más ütközetekben. Sőt az *Új Idők* még csataképeket is hozott a harcról. Jókait és engem foglyokkal megrakodva ábrázolván. No ez bizony nem tréfa. Ha egyszer kiálltunk a gyepre, most már nem lehet retirálni.

Minélfogva sürgősen fordultam egyik barátomhoz, Radó Kálmánhoz, akkori Vas megyei főispánhoz, megsürgönyöztvén neki Répcelakra, hogy milyen különös párbajba bonyolódtam, de hogy már elfogyott a munícióm, és ha csak ő nem segít, meg vagyok végképp bukva.

Nosza Radó Kálmán (áldott legyen szegénynek az emléke) hí rögtön össze nagy vadászatot, ropog a puska a pagonyokban két napon át a kanyargó Repce mentén, s négy napra megjön nagy ládában a hatvannégy madár holtteste és a Radó levele mellettük, hogy „Ha az öregúr felelni találna százhuszonnyolccal, semmit se félj, visszavágunk neki.”

Magam is meghökkentem ettől az eshetőségtől és a foglyokkal elküldtem neki a Radó fenyegető levelét is, hogy szűnjön meg, ne kötekedjék, ne feszítse az ádáz viszálykodás húrját céltalanul, gondolja meg a következményeket, mert én nem vagyok olyan helyzetben, hogy kimerüljek.

Az öregurat jó kedvében találta küldeményem, nevetett, fejét csóválta, visszaüzent, hogy nagy imposztor vagyok, kivel az ördög se bír, és hát inkább megadja magát, de csak úgy, ha átjövök hozzá holnap egy kis tarokkra — hogy azt mondja, ott lesz Nedeczky Pista is.

És hát ezer szerencse, hogy ilyen engedékeny volt, mert ha így folyik ez a háború, k[u]bus szerint csak egy-két évig, azóta már minden fogoly elpusztult volna a föld színéről — és csak a természetrajzból ösmernék a tanügyi férfiak.

ELŐSZÓ¹⁹

[Mauksch Cornélia: *Fehér rózsza* című könyvéhez]

Ezek az elbeszélések majdnem az enyimek. Nem én írtam ugyan őket, de az én íróasztalomon termettek. A sógorném írta, de az én gyerekeimnek. Ha én írtam volna, nem dicsérhetném, miután pedig ő írta, nem szidhatom.

Hanem azt az egyet megjegyezhetem — bármennyire a sógorság-komaság színezetének látszassék is —, hogy a porontyaim annak idején igen jól mulattak e történeteken, és úgy hallgattak, de úgy hallgattak tátott szájjal és nyitott merev szemecskékkel, hogy a pilláik se mozdultak.

Az én sógorném ugyanis nem egyébert írta a történeteit, csak önekik. Este mesélnie kellett, mindenáron. Nappal pedig készülnie kellett az estéhez, kigondolni a meséket és papírra tenni a mesélendőket.

Úgy volt, mint Seherezádé az ő meséivel. Nem merte abbahagyni, mert azt hitte, csak a meséiért szeretik. Hát még a díj? Minden meséért kapott egy-egy csókot; ha nagyon szép volt a mese, két vagy három csókot mindenikért. Jó lélekkel mondhatom, hogy csupa három csókkal jutalmazott pályaművek.

Érdemes volt őket kiadni kötetben, mert a gyerekeim ugyan kivénültek belőlük és most mesehallgatás helyett politikát csinálnak (tüntetnek valahol az egyetem körül), de a mesék azon módon megmaradtak frisseknek és megérdemlik, hogy új gyerekeket kereshessenek magoknak.

CSIKY GERGELY

1842–1891²⁰

Olyan helyen, ahol ritkák a gólyák, rozzant kereket tesz ki a gazda a ház vagy a fa tetejére, hogy a gólya arra megragadjon, fészket rakjon.

Ilyen forma ártatlan csalogatások az Akadémiák jutalomtételei, melyek költői művekre tüzetnek ki. Szegényes irodalmi viszonyokra mutatnak. A jeligés levelekből ki-kibontakozik egy-egy név, s van nagy örvendezés, hogy itt valami olyan *segítettett elő*, ami anélkül nem lett volna, pedig ha hébe-hóba olyan név kerül ki a jeligés levélkéből, amelyik majdan az irodalomtörténetbe is belejut, azt bizonyosan kihámozta volna a napfény a ködből anélkül is.

De hogysen efölött elmélkednénk, ismerjük el, hogy 1875-ben a Teleki-féle pályáztatnál a nyertes *Jóslat* alkalmával egy név ugrott ki a gondosan lepecsételt kis borítékból, mely gyorsan bejárta az országot s azontúl vagy tizenhét évig folytonosan rokonszenvesen csengett-pengett, mint egy forgalomban levő aranypénz. Ez a Csiky Gergely neve volt. Ki ez a Csiky Gergely? Kérdezték mindenfelé, ámbár az ógörög történelemből vett darab nem volt jó, csupa romantika, csupa sablon a szerkezetben, a bírálók egy része több kifogást emelt, csak a nyelvben és verselésben mutatkozott némi erő, és a közönség ennek dacára megérezte, hogy *valaki, akire vártak, megérkezett*.

— Egy szemináriumi professzor Temesvárott — beszéltek róla a beavatottak —, egy harminchárom éves pap, pankotai örmény fiú. Ki hitte volna róla?

A következő évben megint ő nyerte el a jutalmat és azután majd minden jutalmat ő nyert el. A diadalok Pestre vonzották, megkapta püspökétől az engedélyt és ide jött az irodalmi fókuszba, hol nagy szükség volt rá, mert a magyar színműirodalom kezdett aláhanyatlani, bár sohasem emelkedett volt fel még európai nivóra (még ma se áll azon). Szigligeti Edére, Toldy Istvánra már leselkedik a halál, Tóth Ede pedig már künn pihen a kerepesi temetőben. Csiky Gergely úgy kellett ide, mint a falat kenyér.

Zömök, kis kövér papocska volt, bozontos szemöldökkel, bika fejjel, kurta nyakkal. Egy idomtalan emberke, csak a szemei voltak szépek és lelkesen világolók.

Feljött és itt mindjárt elhelyezkedett az akadémiai körökben, „a szérú mellett”, ahogy az igazi bohémek mondják. De erre nem volt szüksége, mert ez az ember dolgozni jött két kézzel, tíz kézzel, száz kézzel. Szinte szemkápráztató gyorsasággal öntötte a színműveket, eleinte a klasszikus mintákon indulva, az ókorban kereste meséit, de csakhamar belátta, Sardou és Pailleron sikerein okulva, hogy a közönségnek aktuálisabb koszt kell, s ez a pap, ki a szeminárium szűk falai közt élt, egyszerre merész kézzel, éles megfigyeléssel nyúlt be az élő magyar társadalomba, megírván a *Proletárokat*, egy sereg pompásan kidomborított, „vérből és húsból” való alakot vonultatva fel a színpadra. Ekkor érte el a zenitét. Többre tehetsége nem telt. Innen már csak lefelé mehetett, de jó irányban ment, ostorozva *Mukányiban* a stréberséget s általában minden további darabjában a magyar betegségeket, miáltal közelebb hozta az ország első színpadát magasabb feladatához.

Minket különben e helyütt csak mellékesen érdekel színműírói emelkedése, mely valóságos uralkodás volt a magyar színpad fölött. Mondják, hogy egy kis zsarnokság is vegyült közé, hogy mint dramaturg visszaszorította onnan a talentumokat. De hát hol vannak azok a talentumok, kiket visszaszorított, s akik az ő halálával felszabadultak volna?

Tény, hogy férfias, vasakarátú ember volt, erős szenvedélyekkel. Gyűlölt és szeretett. Tudott akarni — azok közé tartozott, kik a könyökükkel is elég erősek maguknak utat vágni —, de hogy a könyökét használhatta volna, arra nem jutott ideje, mert ez a könyök éjjel-nappal oda van támasztva szinte szünetlenül az íróasztalhoz.

Kivált miután a papságtól 1880-ban meg kellett válnia, mert az angyalok, akikkel a pap foglalkozik, és a színinövendék bakfisok, akikkel viszont a színképezdei tanár bajlódik, az egyház szemében összeférhetlenek. Kitért a protestáns vallásra és megnősült. Mindez hasznára vált a literatúrának, mert a családfenntartás nagyobb munkásságra kényszeríté. Sok becses dolgot csinált. Lefordította Sophoklest, Plautust — e nemű fordításai becsben az Arany Jánoséval vetekednek; írt mitológiát, dramaturgiát; dolgozott, bíralt az Akadémiánál és Kisfaludy Társaságnál, sőt még regényeket is írt és mint ilyen kerül be most gyűjteményünkbe az *Az Atlasz-családdal*, mely körülbelül a legjobb, társai: *Az atyafiak*, *Sisiphus*, *Arnold* között.

Nem volt friss talentum, nem hozott új növényeket és virágokat új színekkel és illatokkal. Nem az anyaföld ösereje tolt ki gondolatait. Olyan volt csak, mint a „sprudel” vize, hogy ami idegen tárgy beleesik és az ő koponyájában megmártódik, az az ő patináját nyeri, s a hervatag szegfű is bizonyos művészi kéreggel bevontan a kövek maradandóságát veszi fel.

Egy kis jegyzőkönyvet tartogatott zsebében, abba jegyezte be, ha jó ötletet, élcet, aperçut olvasott vagy hallott. Ez a kis könyv volt az ő virágoskertje. Másrészt mint dramaturgnak módjában állt a szemét kiaknázása. A használhatlan darabokban előforduló használható téglatörmelékből építette föl meséit s a kis könyvecskéből bokrétázta föl őket.

Amelyik mese be nem vált színdarabnak, regényt csinált belőle. Regényei kevesebb igényűek, mint darabjai, de mindenik becsületes munka; s emlékeztetnek színműveire, vannak bennök csattanó jelenetek, érdekes mese, mely az olvasót megfogja, egy kis melegség, egy kis illat, nem túlságosan sok, csak amennyi éppen telik, de mindeniken rajta van az író rendkívüli műveltségének és éleslátásának bélyege.

Az összes tollat forgató generációban ő az egyetlen, aki nem dolgozott lapnál, nem bocsátkozott a politikába, se egyéb mellékes szereplésekbe, kizárólag csak író maradt. Egyszerű, elvonuló, mint az énekesmadár, mely láttatlanul a sűrűségben szeret lenni. A legszűkebb családi körben élt, alig egy-két barátjával érintkezve. Neve csak akkor bukkant ki, ha új darabot alkotott. Mintha a hold, az ég hárfása, csak akkor jelenne meg, mikor megtelt.

De hát egyszer mégis megtörtént a szomorú kivétel egy ködös novemberi napon 1891-ben. A sajtó megdöbbenve jelentette, hogy Csiky Gergely nem él többé.

Egy előadatlan színdarab maradt utána, meg a kis jegyzőkönyvecske. És a kis „Notes”-ben ki tudja, hány darab, hány személy, akiket nem tud életre szólítani soha többé sem a Gábel harsonája, se a körmöci pénzverde pörölyeinek csattogása.

PARLAMENTI KARCOLATOK

A VÁNDORLÓ GRATULÁNSOK²¹

A karácsonyi szünnapok máskor két hétig is eltartanak, a Ház nem ülésezik ezalatt, márpedig két hétig mégsem lehet el ez az ország beszédek nélkül, ez csak természetes; lehet ex-lexben, lehet újoncok nélkül, adók nélkül, külföldi szerződések nélkül, de nem lehet beszédek nélkül, minélfogva derék eleink kigondolták, hogy újévkor a mindenkori miniszterelnökök tájékoztató politikai beszédet mondjanak. Ami elég baj a képviselőkre, mert újév reggelén, amikor pedig a babona szerint nem jó elsőnek asszonyszeméllyel találkozni, mindjárt eleibök ugrik a rút boszorkány — a Politika.

Hiszen, ha csak a miniszterelnök beszéde volna (hogy az elmék az ünnepi vakáció alatt se gyöpesedjenek be), de okos eleink azt is kifundálták, hogy a miniszterelnök beszéde elől-hátul különböző más beszédekbe legyen begömbölygetve, olyanformán, mint a Wellington-veesepecsenye. Reggel tíz órakor a klubban kezdődik a tisztelgés, ahol valaki a pártelnököt üdvözlí, kinek a gomblyukában egy tavaly nyílt szegfű piroslik, a pártelnök a beszédre maga is beszédet mond, mire aztán fölkerelkedik a mamelukhad és elhajtát Budára a miniszterelnöki palotába, ahol már az öreg Szimcsák várja künn a foyer-ben a télikabátokat, a kabinet tagjai pedig összegyülekezve fenn a termekben várják a képviselőket. Itt megint beszédet mond valaki a miniszterelnöknek, mire aztán ő felel és elhangzik a másnapi vezércikkék témája, a voltaképpeni újévi beszéd. Ezt természetesen megéljenezik a képviselő urak, és mint a falusi aratók, akik már egy dülőben végezték a dolgukat, most újra visszakocsikáznak Pestre az Országházba, learatva egy rájok várakozó harmadik beszédet is, melyet a házelnök mond el felelet gyanánt egy hozzá intézett beszédre. E hatodik beszéddel hideg büfé is jár, és most már körülbelül el is telt az új esztendő első napjának a fele, s minthogy se égen, se padlásan ebben a perifériában nem vár már az urakra több beszéd, gyorsan kezdenek oszlani, de nem hogy az újévi malac föltranszérozásához lássanak hozzá, óh dehogy, hanem hogy új mezőkön, új szituációkban és foglalkozásokban mint elnökök (mert van-e olyan élő ember, aki valamilyenféle elnök ne lenne?) az otthon várakozó küldöttségek üdvözléteit fogadva beszédekét mondjanak, vagy ha nem volnának elnökök, mint városi atyák vagy más egyéb sarzsik más szűkebb küldöttségekhez csatlakozva szétszéledjenek a szélrózsa minden irányába beszédekét hallgatni vagy mondani, nagyokhoz, kisebbekhez, in infinitum, rogyásig.

Mert úgy kell képzelni e rettenetes bőbeszédű országot újév napján, hogy annak összes lakosai, mint igaz magyarokhoz illik, beszédekét hallgatnak és beszédekét tartanak az ő nagy embereiknek. Persze az egész dolog felette csodálatos. Mert az év többi részeiben egyebet se csinálnak, mint a nagy embereiket becsmérlik és pusztítják. Csak egy nap van, az új év első napja, amikor a kis embereket is nagyokká teszik, hogy beszédekét mond hassanak nekik. E napon csak a kismalacokat pusztítják.

De maradjunk in politicis. Ne rontsuk az apró halandók örömeit. Térjünk vissza a nagyokhoz. A mai nap szónokaihoz és azokhoz az intim részletekhez, melyek említést érdemelnek. Mert ami a politikai szónokokat illeti, az nem egészen tréfa. Nemcsak a szólók érdemelnek figyelmet, hanem a megszólaltatók is. Az is rang szerint megy. A kisebb fazekak alá kisebb tüzet gyújtanak. Ohó! Nem kicsiség az. Példák vannak arra, hogy valaki azért lett miniszter, mert szépen, melegen köszöntötte fel a házelnököt, egy más valaki pedig azért nem lett miniszter, mert beszéd közben megakadt a miniszterelnöknél és kénytelen volt a kéziratából továbbolvasni.

Még a legpatriarchálisabb módon a klubban indul meg az újév. Semmi teketória, semmi feszesség; a kakas is úr a maga szemetjén. Vidám szivarszóval gyülekeznek, melegen szorongatva egymás kezeit, százféleképpen variálva a sablon üdvözlést: „Boldog újévet bruderkám.”

A kölcsönös szeretet tiszta, szelíd, ünnepi hangulata ömlik el mindenre, de még e teljes harmóniában is két válfajra szakadnak a képviselők. Olyanokra, akiknek kocsijuk van, és olyanokra, akiknek kocsijuk nincs. E mai napon pompásan tudják e differenciát kiegyenlíteni, mert a kocsival bírók társat keresnek, akit magukkal vigyenek. Ha az év többi napjaiban is így egyenlítették ki a differenciák, öröm lenne itt élni.

De csitt. Nyüzsgés támad, előbukkan a Podmaniczky Frigyes tisztos, hosszúkas feje, s kialakul az a bizonyos *félkaréj*, mely egy beszéd elmondásához szükséges. Kubinyi Géza kezd szólni, mintha dobpergetéssel kezdődne egy ünnepi szimfónia. Jóízű gömői dialektussal beszél és okosan. Amellett bátor ember, ami nagy dolog a klubban, melyet jól lehetne nevezni „a nyulak szigetének” is. Kubinyi alakját a múlt nyár eseményei vetették a felszínre. Nagy részt vett ki azokból s valóságos kis Robespierre-nek nőtte ki magát. De ez csak látszat. S a látszat legjobban a gömői embernél csal. Bár mindig ahhoz van gyürkőzve, hogy guillotineozni fog, alapjában a legpuhább szívű ember, csak egy kicsit heves temperamentum.

Nehéz helyzetbe jutott most — ünnepi szónokká lett s nem tud hízelegni. Mit tegyen? Kibe kössön bele most? Hát a legközelebbi múltba kötött bele, jól összepocskondiázta a lefolyt időket, de biz azok vissza nem tértek, hogy feleljenek neki. Podmaniczky Frigyes ellenben elmondta a tavalyi feleletét, s ezzel meg volt az újév nyitva.

Most aztán felkerekedtek a képviselő urak és a fiákerjeiken felhajtattak Budára. Automobil csak egy volt, ami körülbelül azt akarja jelenteni, hogy nem sok gróf volt. De mindegy — akik voltak, hosszú kocsisorban mendégéltek a Lánchídon át, a gyönyörű panorámát nézegetve, föl az Albrecht úton. A világ se nem egészen fehér, se nem egészen fekete, a hóval fedett házfedelekek fehérek, de a föld szürke. Az ég nem volt se borús, se derűs, valami közbül való, mintegy hasonlított a politikai helyzethez.

Megérkeznek a palotába, ahol a hajdani „kis gazda” most az úr. Itt élte vidám gyermekkorát és visszajött. Ha tudnák azok az öreg falak! Hej pedig mennyi akadály, mennyi veszedelem torlódott ellene, és mégis visszajött. De hát a politikában senki se biztos. Hiszen magok az öreg falak is veszedelemben forogtak. Bánffy már halálra ítélte őket, Széll megkegyelmezett nekik. Vidáman kondul meg minden egyes kocsierkezésnél a lépcsőház harangja. „Bim-bam, bim-bam, itt a mi kis gazdánk.”

Egyszerre megtelik a halavány rózsaszínű, oszlopos nagyterem fekete kabátos urakkal, melyekről azt jegyzi meg egy kritikus:

— Nem eléggé köhögnek és nem eléggé illatoznak.

Amiben megint benne van, hogy kevés parfümös nagyúr volt, és hiányoztak a párt öregei. (Amazokat a „hüvösség”, emezeket a januári hideg tartotta vissza.)

De azért szinte teljesen megtelt a nagyterem, a szokott újévi alakokból csak Jókai hiányzott és Beniczky főispán. A tömeg a baloldali ajtónál verődött össze, s messze kimagaslott egy fejjel, mint Szent László, az elől álló Nagy Ferenc, a párt mai főszónoka.

Mindent meg lehetett volna jósolni nyáron, csak azt nem, hogy Nagy Ferenc fogja újesztendőkor az ünnepi beszédet tartani Tisza Istvánnak, ilyen messzire még talán a Rosenberg esze se feszült ki.

Nagy csoda ez. Csakhogy Nagy Ferenczel folytonos csodák történnek. Egyike a legnagyobb magyar tudósoknak, de nem e révén válik országos hangzásúvá a neve. Államtitkárrá nevezik ki, alkot, dolgozik, de a hír harsonája mégis pihen. A fránya sors valami furcsábbat szánt; ki nem hagyhatta — hát megréfálta. Az „egységesen gondolkozó szabadelvű párt” kezd a nyár elején három darabra töredezni, és Nagy Ferencnek nagy szállása van, és a Nagy Ferencnek nagy szállása ebben az időben éppen üres, a „kaszinópárt” tehát a Nagy Ferenc szállásán tartja

a tanácskozásait, s ezen az ismertető jegyen bocsátja ki kommunikéit, minél fogva Nagy Ferenc alakját ragyogó nimbusz veszi körül a magyar fantáziákban, De mily igazságtalanság a sorstól, hogy egy Nagy Ferenc azért vonuljon a dicsőség ívei alá, mert nagy üres kvartélyja van. Nem, ennek nem szabad így maradni.

Ma meg van némileg reparálva, mert végre megnyílt a bal szárnyas ajtó, s megjelent a fiatal miniszterelnök sugár alakja zúgó éljenek között, mögötte miniszterházaival, s Nagy Ferenc egyikét tartotta a legszebb beszédeknek, melyet érdemes volna a tankönyvekbe bevenni, mint Sheridanét vagy Mirabeauét.

Utána Tisza István tartott gyönyörű beszédet, mely főleg az obstrukció ellen irányult, rámutatva azok tévedésére, kik az ellenzék küzdelmét csak obstrukcióval képzelik; szembeállítja az álmodozó hazafiságot a tettekre vágó hazafissággal. Beszéde tele van szubtilis fordulatokkal, magvas tartalommal, békítő szelídséggel és férfias önérzettel. Messze politikai témákra el nem kalandozik. És helyesen. A beteg parlament áll előtte. Ezzel a nyitott sebbel foglalkozik, csakis ezzel. Ahol nehéz beteg van a háznál, ott az orvoságos üvegek közt csörömpölnek. (Hanem iszen ez úgyis a vezércikkíró dolga.) A miniszterelnök mögött az új kormány állt, egy kicsit mintha megfogytak volna; Berzeviczy halványabb, Tallián melankolikusabb. Ellenben Nyiri duzzad az egészségtől; gömbölyű arcán ragyog a vidámság, s kék szemei nevetve integetnek ide és oda is egy-egy nyájas „Kriszti Gott, bruder”-t.

Még egyszer felviharzott a falrengető éljen, mely ma lelkesebb volt, mint valaha, s aztán feloszlott a félkaréj és a miniszterelnök körüli tömb, a miniszterek elvegyültek a közönséges halandók közé, a közönséges halandók pedig siettek ki a felsőkabátjaikhoz.

Ez különben is a legkellemesebb mozzanata az újévi tisztelgésnek. A mamelukba a miniszterelnök lelket önt, és ez melegíti is belülről, de kívülről csakis a kabát melegíti, és miután sikerült annyi száz kabát közül megtalálni a magáét, ezt jó ómennek tekinti az egész esztendőre nézve.

Innen aztán megsaporodva (mert a miniszterek is jönnek) áteszi színhelyét a párt az országházba, ahol Kristóffy köszönti fel a házelnököt.

Hm, ez megint egy dátum. Hogy növekszik ez a Kristóffy! Vigyázzatok rá, ez aligha efemer ember... Briliáns kis beszédet mondott: formásat, meleget, okosat. Pedig ez nehéz dolog, s többnyire lutheránus emberre bízzák. Mert a házelnök szónoka vagy vegyít politikát a beszédjébe, és akkor tapintatlannak mondják, vagy nem vegyít politikát a beszédjébe, és akkor üres chriának deklarálják. Kristóffy vegyített is, nem is vegyített — isten tudja. De úgy eltalálta, hogy még az öreg elnökök képei is szinte bólingatni kezdtek a falakon.

Melegen, kedvesen felelt Perczel elnök erre, azzal a nemes egyszerűséggel, mely az ő alakját a közszeretethez csempészte.

Most már átadták aztán a szerepet Drexlernek.

Drexler után pedig jön majd az, akit voltaképpen ünnepeltünk, az újév, az ő lassú, cammogó, egyenletes lépteivel és bizonytalan hozományaival.

Hiszen függött valami csekélység a szónokoktól is, függött Drexlertől is, de mégiscsak ő vallogatja ki majd apródonként nagy igazán — hogy mi lesz ezentúl.

AZ EGYIK BARCSAY²²

Az én kedves druzsámmal, Barcsay Kálmánnal baráti és távirati viszonyban állottunk. Újév napján, Kálmán napján kölcsönösen meggratuláltuk egymást. Minthogy pontos és előzékeny ember, ő rendesen még dec. 31-én adta fel a maga sürgönyét. Újév reggelén az volt az első, de az idén az a hír jött a sürgöny helyett, hogy meghalt, hogy szívszélhűdés érte. Persze hogy szívszélhűdés. Hiszen a szíve volt a legbecsesebb, kincseknél többet érő. A szívével látott, a szívével gondolkozott, a szívével cselekedett. A halál nem is tehetett egyebet, mint hogy a szívére vetette magát.

Minden időben roppantat megszomorított volna münket — hogy az ő erdélyies stílusát megvillogtassam —, de kétszerte fájóbb ippeng most, midőn az újév első pillanatainak hangulatát szegélyezi be feketével, az ő halála és vele az a gondolat, hogy sohase látjuk többé, és hogy ezentúl már csak egy Barcsay lesz.

Pedig úgy megszoktuk a két Barcsayt — mint az emberi arcon a két szemet, két mosolygós vidám szemet.

Az angol azt mondja azokról, akikben humor lakik, hogy ők arannyal fizetnek, mert a humor *szuverén*, király a tehetségek közt, amint király a pénzek közt az angol sovereign. A két Barcsay is arannyal fizetett mindenütt; valóságos fűszere volt a képviselői társasátnak, kivált azelőtt, míg Kálmán is képviselő volt, ámbár mint Hunyad főispánja is gyakran megfordult egész hetekre a klubban és a vacsoráló kompániákban. Két Barcsayt szoktunk meg, de azért a két Barcsayt ritkán lehetett egyszerre élvezni, mert a Barcsayak a Hunyadiak politikáját követték, „lehetőleg nem tartózkodni egy helyen egyszerre”. Egy-egy társaságban rendszerint csak egy Barcsay jelent meg szikráztatván szelíd, senkit nem bántó és mégis édes humorát, s mikor már az egész társaság szinte extázisba jött — mondjuk például a Domokos szellemessége fölött, mindég akadt valaki, aki így szólt a lelkesedőkhöz:

— És ez még semmi, urak. Kálmán még különb. Kálmán még jobb.

Ha ellenben Kálmán gyönyörködte a társaságot, akkor viszont a távollevő Domokos részesült magasztalásokban, úgyhogy a két Barcsayval szemben egyet fordított az emberiség a gonosz természetén, mellyel megszólja a távollevőt. Egy távollevő Barcsay becsesebb egy jelenlevő Barcsaynál. De egy jelenlevő is nagy ünnep.

Ez a regula kivált e szomorú alkalomnál kell hogy álljon. E sorok annak a Barcsaynak vannak szánva, aki már örökre távollevő. Az isteni versengés bevégeződött. A meleg szív kihűlt, s a nyomott, sajátszerű koponyából, mely tökéletesen hasonlított fejedelmi ősének, Ákosnak régi pénzekben maradt fiziognómiájához, nem pattannak ki többé víg ötletek, égi szikrák — az immár a földé lett.

— Domokos esze színarany — szokta mondani Kemény János —, persze, az aranyat nem lehet valami komoly dologra használni, ha egymagában van; de látod, a Kálmán eszében van egy kis értéktelenebb érckeverék is, abból azt lehetne kovácsolni, amit akarunk.

Kitűnő alispán lett megyéjében, ki a közigazgatás minden csínját-bínját értette; nemcsak csókolni való modorával dirigálta a vármegyét, hanem igazságosságával és bölcsességével. Majd ismét felkerült az országgyűlésre 1892-ben, ahol egyik legérdekesebb alakja a szabad-elvű pártnak. Nyílt, tiszta eszű, szókimondó, úri gondolkodású öregúr, ki hol vidáman, hol keserűen szatirizálja a közdolgokat és szereplő személyeket, többnyire csak diskurzusban, az olajzöld zsölleszékekben ülve a klubban. Mindig nagy hallgató csoport verődött körüle.

Különös előszeretettel emlegette azt az időt, mikor ő a bolondokházában volt. Ezt a dolgot úgy tekintette, mint a mohamedánus a Hedsrát, innen szedte a dátumokat.

— Két évvel azután — szokta mondani, valamit elbeszélve —, ahogy a bolondokházából kikerültem...

Máskor meg így szólt:

— Azelőtt egy évvel történt, mielőtt a bolondokházába kellett mennem.

Szóval dőzsölt annak az emlegetésében, hogy egy betegsége alkalmával tényleg töltött Schwarzer-nél néhány hónapot. Más ember el szokta az ilyet titkolni, nála ez megjelölő pont volt, mint a másik nagy causeur, Eötvös Károly elbeszéléseiben a „Veszprémi ügyész koromban”.

Talán egy kis hiúságból tette, mintha mondaná a körülötte ülőknek: „Lássátok, én olyan okos ember vagyok, hogy ezt se kell takargatnom.”

Ötletei, mint színes pillangók, rajzottak, kivált a fehér asztalnál, ahol mindég ő beszélt. Egyszer elkísért a kerületembe s három nyelven tósztozott egymásután: oláhul, németül és magyarul; mindenik nyelven az ott honos dialektusban és annyira az illető népfajok észjárása szerint, hogy teljesen részemre hódította őket.

Szellemességének, találékonyságának különösen sok hasznát vette mint főispán, azért is vonzódott ehhez az álláshoz, s élete alkonyán sok örömet szerzett neki ez a foglalkozása. A Lázár Árpád halálával megürült dobrai kerületre sok idegen pályázó volt, Barcsay egy helyi embert akart s el volt határozva elijesztgetni az aspiránsokat.

Széll Kálmán ajánlotta az aspiránsok egyikét és elmondta, mennyire kellemetlen neki a többit is visszautasítani. Azt se tudja mármost, hogy kinek mit mondjon.

— Hoztam én egy kis medicinát ellenök.

— Ugyan? És mit?

Ezzel átnyújtott Széllnek egy lajstromot, betűrendbe szedve mindazon országos nevű jelölteket, akik a kerületben ősidők óta elbuktak, mindenik mellé odajegyvezve a harmincezer vagy a negyvenezer „bikát” is, amit költött.

— Ezt mutasd meg nekik, kegyelmes uram.

Széll belepillantott és hálásan szorongatta meg a kezét.

— Mindig lenéztem a statisztikát — szólt —, nem tudtam egészen megérteni, mire való, de látom már, hogy lehetséges hasznát is venni.

A nyár folyamán kiütt parlament zavarok idején sokat tartózkodott köztünk. Résztint izgatták, résztint mulattatták az események. Néha nem volt se kormány, se miniszterelnök. A király is „haragszom rád”-ot játszott. Szabadok voltunk. A közvéleményt senki sem irányította, csak Barcsay Domokos az ő anekdotáival és folyosói élceivel.

Ekkor Kálmán is fent tartózkodott és az ószeresekkel tartott, nagy ragaszkodással Khuen-Héderváryhoz, kinek megerősödését napról napra várta, s mint a régi jósök az állati belekből, ő is a legkülönbözőbb szimptomákból dedukálta az erősödést vagy a gyengülést.

Khuen-Héderváry talán éppen az ő ittlétekor állt a legjobban. Vidáman járogatott a klubba, és ha belépett, Timont kereste vagy Vancsót:

— Nincs itt még Vancsó?

Varázslatos volt a modora, kedves volt mindenkivel, de mindig az ajtót nézte, és ismételve kérdezte a wippektől vagy valamely csoporttól:

— Nem láttátok Vancsót?

A Házban is, ha ki-kijött a történelmi nevezetességű bemutatkozás alatt a folyosóra, legott megszólított valakit:

— Itt van Vancsó?

Barcsay Kálmánnak többnyire elborult ilyenkor a homloka, míg végre kitört a legbelsőbb gondolata:

— Kár ezért az emberért — mondá szomorú mosolyával —, kedvem szerint való államférfi, de meg fog bukni.

— Miért gondolod?

— Nem gondolom, de tudom. Egy miniszterelnök, aki mindig Vancsót keresi, nem lehet hosszú életű. Vannak dolgok, barátom, melyek nem mennek. Vancsó derék ember, jó ember, jeles prókátor, kitűnő képviselő. De hogy jut hozzá Khuen-Héderváry? Keresheti Andrássyt, tudakozódhatik Apponyi után mindennap, keresheti még Klobusiczky Jánost is egy héten egyszer, de nem keresheti Vancsót minden három órában kétszer. Mintha evőkanállal venné be. Nem, ennyi Vancsó-keresést még egy Bismarck se bír el. Vége van. Meg kell buknia. Ez nem maradhat így.

Ilyen volt a kedélye, ilyenek voltak a tréfái, egy kis malícia minden rossz szándék nélkül. Az igazságot begöngyölte egy kis csintalanságba, a malíciát körülcukrozta, hogy ne bántson. Bölcs volt, aki mulattatva tanított és mézet kevert a vitriolba, mielőtt rácsöppentett belőle valakire.

Erdélynek egyik legnagyobb eszű embere halt meg benne — aki csak azért nem vitte tovább, mert nem volt stréber, és mert Barcsay Ákos uram önméltósága annak idején, amikor módjában volt, veretett ugyan némi aranypénzt, de nem eleget vagy nem annyit, hogy Kálmánnak sok jutott volna belőle. Ámbár mit beszélek én, hogy nem vitte tovább. Hát mire vihette volna még? A legtöbbször vitte, ameddig ember eljuthat. Mindenki szerette, aki valaha vele érintkezett.

Méltán mosolyogjátok meg nekrológirói nagy együgyűségét, akik feljegyezik, hogy megvolt neki a vaskorona rend harmadosztálya is.

BARCSAY KÁLMÁN

1839—1904²³

Tudós archeológusok egy régi verset találtak egy papiruszon, melyben egy anya vigasztalódva énekli csecsemője torokgyíkban történt halálát. Mikor lehetett ez? Az évszámot nem tudták kisütni, míg végre egy logikus fej meghatározta. Ez a vers csak Heródes korában teremhetett, mikor a csecsemőket irtották.

Valami csekély hasonlat van a két eset közt, csak azzal a különbséggel, hogy a mienkben nincs egy csöppnyi vigasztaló se. Hasonlít csak annyiban, hogy mikor a belügyminiszter javában pusztít a főispánok közt, jön a halál is, kaffkánál kaffkább kaszájával, és elragadja Barcsay Kálmánt, Hunyad vármegye főispánját, a vaskorona rend vitézét, nagybarcsai Barcsay Ákos régi erdélyi fejedelem önagyságának egyik leszármazottját, stb.

Hiszen ha csak a főispánság ürülne meg, akad az Hunyadba, a vaskorona rendnek is talál a király új gazdát, Barcsay fejedelemnek is vannak még utódjai, hiszen ha csak eddig volna a gyász, de Barcsay Kálmánban egyszersmind Erdély egyik talán legeszesebb, de bizonyosan a legkedvesebb embere halt meg, kinek elvesztése messze túl Erdélyen, egész nagy Magyarországon mély bánatba borít, fájdalmas rezgésbe hoz sok jó szívet. A szikrázó kedélyű, víg embert, akivel öröm volt találkozni, akitől nehéz volt megválni, sohase látjuk többé.

Előkelő megjelenésű úr volt, nyomott félhold arccal, alkalmas fej lett volna kiszúrni a régi világban a török lándzsákra, majdnem a tökéletes hű másolat erejéig hasonlított Barcsay fejedelemnek régi pénzekén látható fejéhez.

Termetben magasnak lehetett mondani, mozdulataiban könnyed, fiatalos, senki se gondolhatta volna, hogy már hatvannégy éves (1839-ben született Marossolymoson).

Ifjúsága a Bach-világra esik (talán innen van humorának keserősége). Curriculum vitaeje különben közönséges, az előkelő nemesek „gyári” életrajza. Egy kicsit fogalmazó az ember, aztán képviselő, aztán alispán, aztán megint képviselő, aztán főispán, végre jön a halál. Barcsay is ezt csinálta végig, de miképpen? Valóságosan megigézte az embereket, akik közt működött, nyájas, előzékeny modorával; lucidus esze mindenkinek imponált. Mint Hunyad megye alispánja a 70-es években egyike volt a legképzettebb, legagilisabb alispánoknak, aki a híres Fatia Negra megyéjét a legkulturálisabb erdélyi megyék közé emelte.

Barcsayban nem afféle vidéki figurás embert (juxmachert) kell képzelni, mint aminő majd minden vidéken akad; nevető bölcs volt, kinek gondolatai, ötletei, megjegyzései az ő meleg szíven keresztül folyva csordultak ki s gyönyörködtették hallgatóit.

Mint képviselő ott ült zsölléjében a klubban, s mindig egy nagy gyűrű képződött körülötte képviselőkből, akik hallgatták. Szerette apróra megbeszélni a napi eseményeket, megkritizálni a minisztereket, javaslatokat, modorukat s ilyenkor sok szarkazmust és malíciát vegyített előadásába. Nem tudott föltétlen mameluk lenni, de azért hű és következetes pártember volt.

Az utolsó években már sokat betegeskedett, de a szelleme és kedélye olyan hatalmas, olyan vidám volt, hogy a betegsége se lehetett elhinni.

Ötletességét, leleményességét nem bolondságokra használta (mint egykor Beöthy Aldzsi), hanem befogta paripáknak, akik a méltóságos főispán úr vagy a nagyságos képviselő úr szekerét vitték. A miniszterektől mint képviselő mindig két dolgot kért egyszerre, azt, amit voltaképpen akart, és melléje egy kigondolt nehezebbet, hogy aztán a könnyebbre megalkudhassék velők.

— Nevezd ki nekem, kérlek, egy járásbíró — kérte az igazságügy-minisztert.

Az savanyú arccal kezdte magyarázni, hogy milyen nehéz az, a felhozott szituációt tekintve, vajon nem lehetne-e másképp eligazítani a dolgot?

— De igen, ha nem akarsz kinevezni egyet, hát akkor csapj el egyet a kedvemért.

A miniszter gondolkozott, vakarta a fejét, aztán így szólt:

— Elcsapni? Egy bírót? Mit gondolsz, az Istenért? Akkor mégis inkább kinevezem az emberedet.

Egy másik alkalommal a belügyminisztériumnak kellett volna dönteni valamely Dévát, Barcsay kerületét érdeklő ügyben. Barcsay ijedten vette észre az előadó osztálytanácsosnál, hogy a végzés Déva ellen szól, elment a miniszterhez panaszkodni, kérve őt, hogy Déva javára döntse el a kérdést.

A miniszter átnézte az aktákat és sajnálkozva kiáltott fel:

— De hiszen akkor hibás végzést hoznánk! Azt te is beláthatod.

— Bocsáss meg, kegyelmes uram — szólt közbe szelíd humorával —, de nem látom be, miért kezdje a belügyminisztérium a *hibátlan végzéseket* éppen énrajtam?

Az akkori belügyminiszter elmosolyodott (és meglehet, hogy másképp ítél), mi azonban most egy könnyet ejtve, vigasztalanul töprengünk afelett, hogy miért kezdte a halál az ő kegyetlen munkáját éppen őrajta — mert újév reggelére esett halála, s a gyászt hirdető sürgöny, mely a klubba érkezett, egybegyűlve találta volt kollégáit és barátait, kik a nehéz politikai helyzetben új reményt véltek meríteni az újévi érintkezésből vezéreikkel és legott új bánatba léptek.

Levertség, lehangoltság lepett meg mindenkit, s tompán, fojtott hangon sóhajtá vagy dörmögte egyik-másik:

— Rossz ómen.

A MINISZTERTANÁCSOK²⁴

Elődeink, a diétai követek nagy augurok lehetnek hozzánk képest, kiket a mindentudás glóriája ragyogott be. Ha a szájukat kinyitották, mindenki elcsendesedett, ha mondtak valamit odahaza abból, amit Pozsonyban fölszedtek, az úgy hangzott és úgy ment fülből fülbe, mint valami csodás kijelentés, mint a jövődők homályából kihasított világító szilánk. Mint valami rádium, mely a vak embernek is fénylik. Nevetség tárgya lett volna, aki ellentmond, de könnyen is lehetett volna letorkolni:

— Magától a perszonálistól hallottam!

A perszonálistól, Szerencsy István uramtól! Messze van az innen! Ritka halandó beszélt azzal. Talán nem is egzisztál.

Ma az újságok világában minden ember egyformán tud mindent, nincs kulissza, nincs zug, ahova a riporter szeme be nem lát. Ma még Klobusiczky János vagy Rosenberg Gyula sem tud többet, mint amennyit négy krajcárért minden valamirevaló orr fölszippanthat, s még a miniszterséget viselt excellenciás úr politikai diskurzusát is megkorrigálhatja akármelyik jobb memóriájú patikáriussegéd.

— Tévedni méltóztatik, nem így volt.

Csak egyetlen misztikus sor van még a lapokban, amit csak úgy nyersen lökött oda a riporter — aminek tartalmát legtöbbször se ő nem tudja, se az olvasóval láttatni nem bírja.

„Ma több órai minisztertanács volt, melyen folyó ügyeket intéztek el.”

Bizonyos bűvös kód ül e sorokon, mely a magyar fantáziákat meghizlalja. Minisztertanács volt! Vajon mit tárgyalhattak? Pláne órákon keresztül. A szimatoló érzékek megfeszülnek, a kíváncsiság égető lesz, mint a szomjúság a só után. A politikusok kombinációi megindulnak, mint a csirkék a szérűn szemet keresve. Azonfelül is sok ezer és ezer ember, akinek valami ügyes-bajos dolga van fent a legmagasabb régiókban, vagy aki valamit vár a *Budapesti Közlöny*ben, reménykedve gondol a minisztertanácsra s nem adná egy vak lóért, ha bekukucskálhatna egyszer a kulcslyukon.

Pedig nem sokat látna. Mert a minisztertanácsok a legegyszerűbb dolgok a világon, még a falusi tanács is ünnepélyesebben tanácskozik, mint a kormány.

A miniszterelnöki palota nagytermétől balra a harmadik szobában szoktak lenni a minisztertanácsok egy nagy kerek mahagóni asztal körül. Angolos, besüppedő bőrkarszékekben ülnek a miniszterek, mindeniknek kirakva maga elé az aktái. Még csak csöngettyű sincs az asztalon. Minek is? A kabinet homogén. A kabinet össze nem vesz. A csöndet nem kell helyreállítani sohasem. Az asztalon csak egy szivardoboz van, néhány sárkánykörmös bronz hamutartó, gyufatartó, egy tálca vizespoharakkal, egy tintatartó (ott, ahol Tarkovics ül). Szükséges végre a minisztertanácshoz néhány ceruza és az elmaradhatatlan Szimcsák, aki az ajtónál őrködik kívül, s ha sürgős esetben be kell jönnie, olyan szellemléptekkel tud járni, hogy a legtökéletesebb falusi kísértet is megirigyelhetné. Nálánál csak a falon függő miniszterelnökök, a palota elmúlt gazdái csendesebbek, kik rideg méltósággal sorakoznak egymás mellett rendjeikkel bíboros mentéiken, kardjukra támaszkodva. Miért a kardjukra? Hiszen mint miniszterelnökök azt mondták, hogy ők a többségre támaszkodnak. Ah ezek a régi, elmúlt miniszterelnökök! Mintha egy sírbolt volna ez a hely, ahol nincs semmi hangos, semmi élő, csak az emberi szerkezet, a falióra, amint kísértetiesen leketyegi az időrészecskéket Poe hollójaként: Soha többé, mindörökké...

A minisztertanácsok nem mindig voltak a palotában. A Deák-párt idejében összevissza tartották őket, leginkább a miniszterek szállásán. Hol itt, hol ott, ahol Deák akarta, aki gyakran részt vett azokon, de nem szeretett Budára járni. A Gorove lakása volt a legkedveltebb hely, mert Gorovénak jó szakácsa volt, jó bora és jó szivarjai. Az első miniszteri tanácsokról nem is igen vezettek még jegyzőkönyveket. (Azok csak a Kónyi fejében vannak meg.) De fölösleges is lett volna. Mert vagy ott volt Deák, és akkor ő mondta meg, mit kell tenni, vagy nem volt ott Deák, és akkor úgysem ért semmit, amit határoztak.

Tisza idejében is gyenge multságok voltak a minisztertanácsok. A diktátor-miniszterelnök csak akkor hívta össze kollegáit, ha nem akarta a felelősséget ő maga vinni valamiért. Különbösen se voltak azok kollegák. Csak a Tisza írnokjai. Az egész hivatalnoki kar egy gyűjtőnév alá volt fogható: Tisza és írnokjai. Az semmit sem tett, hogy a külvilág előtt egyik-másik írnok miniszternek, titkárnak vagy fogalmazónak neveztetett. Az egész hatalom az ő sovány kezeiben volt. És mily ironiája a sorsnak, hogy e hatalmas államférfiú mégis azt a látszólagos okot választotta bukásának, hogy a minisztertársai leszavazták. Van benne egy kis komikum, mint a roppant erejű lord Mowibley esetében, ki negyven halálos sebben nem pusztult el s végre méhcsípéstől halt meg.

Szapáry Gyula némi bürokratizmust hozott be a minisztertanácsokba. Szóval, amint Szimcsák öregedett, azon mértékben fejlődött a minisztertanács intézmény is. Bizonyos előre kitűzött napokon minisztertanács tartatott. Szerette a kitűzött napokat. A főispánokat például csak csütörtöki napokon fogadta. (Ettől a jour fix-től megbokrosodva köszöntek le az oligarcha főispánok.) A minisztertanácsokon valóságos csaták folytak. Három nagy legényt örökölt Tiszától: Baross Gábort, a zordon „tót szerecsent”, Szilágyi Dezsőt, a mamutot, aki ha húzta a szekeret, jót rántott rajta, de ha félrelépett (pedig folytonosan lépkedett), összetört rajta valamit. A harmadik volt Wekerle, a veszedelmes mosolyú és népszerűségű Wekerle. E két utóbbi erősen összebarátkozott, úgy voltak, mint Philemon és Baucis. Szilágyi gyakran volt más nézetén, mint a kabinet feje, s ezt nyíltan is megmondta, maga mellé képzelvén dédelgetett Wekerlét is:

— Én és a „püspök” nem vagyunk veled egy nézetén.

Bajusztalan volta miatt nevezte Wekerlét püspököknek. Úgy bánt vele, mint egy nagy new-foundlandi egy uszkárral. Dacára az izgatott jeleneteknek és vitáknak, a grand seigneur Szapáry honosította meg azt a szokást, hogy a miniszterek ott maradtak vacsorán is — bár inkább szerette minisztertársainál benső titkaiba beavatni bizalmas tanácsadóit, báró Huszár Károlyt és a szerencsétlen végű Bokros Eleket. E vacsorák pompások voltak, de a reszort-miniszterek véleménye szerint feszesek, mert a kegyelmes asszony praesideált az asztalnál, s nem lehetett se szabadon disputálni, se jóízű anekdotákat elmesélni.

A vacsorák különben nem állíthatták meg a végzetet, mert Szapáryt éppen a minisztertársai vitték a bukásba, amennyiben az egyházpolitikai reformokra nézve Szilágyi és Wekerle vélemény-összeütközésbe kerültek vele, s a szabadelvű párt őket követte.

Wekerle tanult a példákon, de csak egyben, hogy a minisztertanács utáni vacsorákon kizárólag csak férfiak vettek részt. Ez megint újítás volt. Az asszony nélküliség. E vacsorák igazi fiatalos, vidám dínomdánomok voltak, kivált eleinte, míg az ég túlságosan el nem borult Bécs felől. A kabinet lázasan dolgozott, tudva, hogy halálos betegségben szenved. Meg akarták csinálni mindenáron az egyházpolitikai reformot, amit ők (bizonyos naiv öntetszelgéssel) „nagy alkotásnak” neveztek.

— Ne siessetek — figyelmeztette Wekerlét e sorok írója —, ne siessetek, mert baj lesz.

— Milyen baj?

— Mert olyanok vagytok, mint a hektikus asszony, aki viselős.

— És?

— És addig meg nem halhat, míg nem szül. A benne levő csecsemő élteti. A szülés után azonban biztos a halál.

Úgy is lett. Kőszegen már a király nem ültette Wekerlét maga mellé a kocsiba. (Ilyen különös parabolákban beszél a király.) Egy ebéd alkalmával a cercle-n elfelejtette megszólítani, de a csecsemő benne volt, nem árthatott neki.

Utána az okos Bánffy jött, aki először szorította merevebb formák közé a minisztertanácsokat. — De még a saját miniszterelnöki burójának is ő adott először körvonalozott tartalmat, s a more patrio miniszterelnökösödés helyett, mely némi rendszertelen *felülvizsgálásból* állott: ezt tedd, így tedd, megvonta annak hatáskörét szigorú vonalakkal. — A minisztertanácsokat *szeredára* rendelte. Folyóügyek talán nincsenek minden héten, de szerda minden héten van, tehát minisztertanács is minden héten tartatik. Ez látszólag jelentéktelen rendelkezés, de a kíváncsiságot, mint az odvas fogat, kihúzta vele. Hiszen nem azért van minisztertanács, gondolták, mert végezni való van, hanem csak azért, mert szerda van — s így az emberek figyelme elvonatott az ügyekről. Az pedig jó.

Bánffy okult azon is, hogy a minisztertanácsok már két alkalommal szavazták le a saját fejüket, behozta tehát szabályul, hogy a minisztertanácsban csak olyan indítványokat lehet tárgyalni, melyek előzetesen írásban voltak a miniszterelnöknek bejelentve. Ám alapjában véve igen óvatos és bölcs dolog, mely a meglepetéseknek útját vágja, de az akkori kabinet temperamentumát tekintve — csak éppen annyi volt, mintha szelíd bárányokra tenne valaki szájkosarat.

A Bánffy minisztertanácsai nyájas, barátságos megbeszélések voltak tehát, ahol ritkán fordultak elő nézeteltérések.

Erdélyi Sándor akadékoskodott néha, de ez sohase ment vérbe. És azonfelül megint volt egy nagy újítás. Az asszony nélkülség után — igazi asszonykultusz. A miniszternék kora. (Ne feledjétek a fehér cilindereket a Bánffy-korból és a miniszternéket.) Mikor az excellenciás urak elvégezték már a folyóügyeket és összeszedték az asztalról a paksamétáikat, egyszerre szétnyíltak a szőnyeges ajtók, és megjelent a lakáj:

— A vacsora tálalva van!

A miniszterek felkeltek és kivonultak az ebédlőbe, ahol mindenki ott találta a kedves feleségét a vidáman pattogó kandalló körül, vidám triccs-traccsba merülve. Így lett a minisztertanácsból kedélyes soirée, és kicsi híja, hogy nem bálnak végződött. Hanem hát minden elmúlik a világon. Széll Kálmán már nem bírt kitalálni semmi újat s nem akart megtartani semmi egészen régit. Derogált volna neki.

Alatta megint kezdtek elváltozni a minisztertanácsok, családias jellegüket veszítve. A miniszterek magok is részben elsavanyodott emberek voltak, akik ide is, oda is kezdtek átsandítani. És csak egy maradt meg véges-végig egyformának, a jó Tarkovich államtitkár, a minisztertanácsai jegyzőkönyvek tollvivője, aki nem is él már az emberiség számára csak e protokollumokban, évek hosszú soráig ki nem mozdul hivatszobájából, csak a szerdai délutánokon, lassan-lassan a beszélgetést is elfelejtette és csak fajrázással vagy fejbólintással felelget a hozzá intézett kérdésekre, nagy ritkán ejtvén ki egy hangos „ühüm” vagy „hja” szót, s ha azt kérdezik, miért oly szótlan, miért vonul el az emberektől, a nagy faggatásokra végre megszólal:

— Nem lehet, nem szabad emberek közé járnom, mert hátha akaratlanul valami miniszter-tanácsi titok találna kicsúszni a szájamon.

Jár-kegyedül Buda utcáin társtalanul, idegenül, mint az üstökös, mereven becsukott ajkakkal, földre szegezett fejjel, nehogy a szemeiből kiolvassanak valamit, és gyűjti hallgatóg koponyájába szerdáról szerdára a legsajátságosabb államtitkokat. Ha egy-egy újságíró látja, irigykedve néz utána:

— Istenem, mennyi entrefilet-tárgy lehet ebben a fejben.

AZ „ISTVÁN” ALKONYA²⁵

Minden darab föld szent ebben az országban, csak ez nem, amin ez a bűnös nagyváros áll. Minden kis falu nyílik valakinek a szívében, csak ez a város nem; minden torony harangjának édes a csengése valahol, csak itt bömbölnek a harangok lomhán, közömbösen, idegenül szétmállva az utcák zajába, a gépek és villamoskocsik zúgásába. Mivelhogy minden hely szülőföldje valakinek, és arra elég jó a legközségesebb kis pusztá vagy egy kunyhó kopár hegyek közt, de ez a város senkinek se a szülőföldje, mert aki innen elmegy vagy négy-öt évre — az már hiába térne vissza, az már a szülővárosát nem találja: itt mindig rombolnak, zúznak, építenek és helyezkednek, utcát nyitnak, házat sajátítanak, feltöltenek és mélyítenek és egyszer csak senki sem találja fel többé a helyeket, ahol játszott, ahol ez vagy az történt vele, a helyeket, amikhez visszavágyik az élet delén túl, s amelyeket még egyszer megnézni az óceánon túlról is visszajő. Ah, mily szegénység itt születni! Még annak is, akinek senkije sincs a világon, legalább szülőföldje van, oda vágyik meghalni. A pesti embernek még szülőföldje sincs, mert itt mindig minden új, minden más, kivéven a városi magisztrátust, mely most is még az az ócska kupaktanács, aki Simon Flórent csecsemőkoráb[a]n vezette az ügyeket, azaz bőfögött a banketteken és tósztozott ugyanazokkal a tósztokkal, melyekkel most.

De minek szidom én a város fejeit. Bizonyára igazságtalanság, mert ez egyszer nem ők okozták az esetet, amelyért tollhoz nyúlok, s mely a fentebbi melankolikus hangulatba hozott. Ugyanis arról van szó, hogy egy régi ismerős ház (az István Főherceg szálloda) eltűnik a föld színéről. De csak azért, mert eljutott a házkor legszélső határáig — ahogy a becsületes megboldogult Ráth Károly mondaná kacskaringós tósztjaiban, melyeket utána a szép szakállú Márkus József örökölt. De mi közöm ezekhez? Nekem mindössze a nekrológot kell megírnom az eltűnő szállodáról, s ezzel punktum. Egyéb feladatam nincs. Tisztesség, békesség adassék tehát mindenkinek!

Ámbátor jobb lett volna, ha e témával engemet is békességben hagy a tekintetes redakció, minthogy az István-szobát (melyet voltaképpen Mikszáth-szobának nevezünk) már én leírtam összes politikai alakjaival s kortörténelmi emlékeivel együtt, s benne lesz *Az Újság* húsvéti albumában, szép képekkel illusztrálva. Nem lettem én azóta okosabb. Jobban leírni most se tudom.

Hanem magáról a szállodáról is, kihagyva a különszobát, melyet a mi kedvünkért csak most vagy tizenöt év előtt építtetett a szép ezüst hajú Gundel bácsi, a legszeretetre méltóbb vendéglős a világon, elég mondanivaló van.

Maga Gundel úr története is elég érdekes. Bajor emberből lett igazi magyar, hogy akár egy milliót szeretnék átgyúrni olyanná. Régente a Blumenstöcklt bírta, de minthogy nem voltak gyermekei, és csinos vagyont gyűjtött, visszavonult az üzlettől, akképpen gondolkozván:

— Adtál, uram, elég pénzt, de nem adtál hozzá gyereket, hát minek törjem magam?

Csakhogy a gondviselés is leleményes és megtréfálta Gundel urat. A munka ezres bankókat hozott neki. A pihenés aztán meghozta a gyermekeket, oly szép számmal, hogy most már megint így gondolkozhatott magában:

— Adtál, uram, elég gyereket, de nem adtál hozzájuk elég pénzt!

Minélfogva ismét visszavágyott az üzlethez, vagyonát megsokszorozni és erős magyarokat nevelni gyerekeiből. Az István Főherceg szállodát bérelte ki, melynek tulajdonosa Emmerling volt.

Az Istvánt a híres Pollák építette, aki egyszersmind a mi fönséges homlokzatú múzeumunkat alkotta. A vérmes pestiek azt hitték, hogy ez a legszebb szálloda Európában. Itt tartották akkoriban az elitbálokat. Itt volt bálkirályné a csodálatos szépségű Hiergeist Nina, akinek még Kazinczy is tette a szépet.

Bizony akkor még kis hely volt a főváros és szerény. Egész múltjában nem volt egyéb megemlíteni való, csak hogy Gülbaba Budán fekszik, hogy XII. Károly svéd király erre lovagolt egyszer. Azután jöttek egyéb nevezetességei: hogy Pepita Oliva az István Főherceg szállodában lakott, hogy Napóleon Lajos, aki III. Napóleon lett, a Korona kávéházban biliárdozott egy délután. Efféle szegényes történetkék fűződtek a város egyes házaikhoz. Büszkék voltak rá a pestiek, hogy az Orczy-ház olyan tyúk, amelyik minden órára egy körmöci aranyat tojik. A nagy Kristóf mint csodálatos látnivaló szerepelt a világ előtt.

Egykor Deák Ferenc is az Istvánban lakott, de aztán megnehezelt és kiköltözködött innen az Angol királynőbe. Deák Ferenc szerényen szeretett élni abból a néhány száz arany vitalitumból, melyet a birtokáért fizettek, és a bizonytalan képviselői napidíjából. Hogy mégis némi kényelmet élvezhessen, barátai és tisztelői gyakran nyúltak a csaláshoz, finom havannaszivarjait öt krajcáron hozatták, szóval olcsó beszerzési forrásokat találtak számára, de azt nem volt szabad neki észrevenni. Emmerling úr is így akart eljárni. Olvasván a lapokban, hogy Deák szűk viszonyok között él, leszállította a lakása árát felényire — mire Deák egy szót se szólt, hanem fölszedte a sátorfáját.

A Gundel-rezsim alatt is volt nevezetes lakója az Istvánnak, az öreg Klapka György, aki ott is halt meg a Gundel-család gyöngéd gondoskodásától környezve.

Hogy most az István lebontását jelzik a lapok, és a helyén kis idő múlva már csak törmelék lesz, s aztán egy ismeretlen, új kőpalota, a legtöbb fővárosi lakos, ha elmegy arra, legfeljebb híres rákpörköltjeire és roston pirult fogasaira gondol, egy-egy kisfaludysta vagy akadémikus, meglehet, elérzékenyedik, az évtizedek óta itt lezajlott irodalmi bankettekre szalajtván fűrge képzeletét, de a képviselői generációk megilletődéssel fogják mutogatni a helyet.

— Itt egy vendéglő állt valamikor. Ebben mulatoztak a mi eleink, mikor még komoly parlament volt Magyarországon. A híres Tisza Kálmán is idejárt, ha polgári kimenőt kapott. De sokan jártak még ide, ki emlékeznék a neveikre? Rég elporladtak a temetőben. Volt valami Szilágyi nevű, állítólag nagy disputáló talentum abban a korban. Valami Kemény János nevű. Ide járt ama Darányi, aki egy szónoklattal visszaűzte a királynak Budapestre küldött miniszterelnökét. Milyen daliás kor! Milyen emberek voltak még akkor a képviselők!

Így lesz talán interpretálva a messze jövőben, amikor az idők aranyos köde borul rá a dolgokra — mint ahogy hátrafelé nézve a hegyek kék ruhájába öltözött máris a kezdet.

Sz[a]páry alatt az 1887-iki országgyűlésen kaptuk fel az Istvánt s tettük meg képviselői tanyának. Azazhogy mea culpa. Eleinte csak én jártam oda harmadmagammal. Hej! az lett volna a Rosenberg Gyulának való korszak. Annyi mágnás volt a pártban, hogy még magamnak is két gróf jutott, az öreg Pongrácz Károly és Csáky Kálmán. A két gróffal mindennap az Istvánba jártam vacsorálni. Hárman diskuráltuk el a hosszú téli estéket, ámbátor a képviselők estéi nyáron is hosszúak. Mind a két képviselőtársam nagy műveltségű, kedves ember volt s amellet katonaviselt emberek (úgy gondolom, mind a kettő generális), sok kalandot éltek át, sokat hallottak, tapasztaltak, s mind a kettő jól tudta elbeszélni az élményeit. Én is körülbelül tőlük tanultam az előadás titkait. Sokat évdtem velük ilyenkor.

— Adj egy gyufát, Károly. Nyomd meg a villanyos gombot, Kálmán. Szolgáljatok ki. Az én őseim úgyis mindig a grófokat szolgálták. Megfordult a világ. Most már a grófok szolgálnak fel engem. Hiszen csak kell valami reciprocitásnak lenni a természetben.

Mosolyogtak; tudták ők, hogy a világ nem fordul meg ennyire. Azután Széchenyi Tivadar csatlakozott hozzánk. De ez már sok volt, ennyi mágnás közt mégis tönkre kellene menni az embernek. Mire magam kezdtem beédesgetni a polgári elemet. Így nőtte ki magát az István-kompánia szemlátomást azzá a hatalmas képviselői klikké, mely kivált az egyházpolitikai harcok alatt élesztő kovász lett a szabadelvű pártban.

Az aloé minden száz évben nyílik. A liberalizmus talán csak egyszer nyílt. (Hiszen maga a plánta most is jó, hanem a cserepe kezd repedezni.) De hagyjuk ezt most... Szóval akkor volt in floribus, az egyházpolitikai harcok alatt, széteresztette rózsáját, és a levegő szinte mámorító lett illatától. Lázás, érdekes élet bugyborékolta az Istvánban. Szilágyi mindennapos volt, zsémbelt, panaszkodott, mert az udvar egyre jobban kezdett már távolodni magyar minisztereitől. Néha kifakadt, fenyegetődött, mint ahogy szabadon bög a bölény a maga erdejében. És az erdőnek fülei voltak. Mert amit este beszélt, azt másnap már tudta a király Bécsben. A Burgnak is fülei voltak.

Csakhogyan bántuk is mi akkor a Burgot! Fiatalok, lelkesek voltunk, azt hittük, hogy erősek is vagyunk. És Szilágyi feltüzelt; az asztalra ütött az öklével:

— Ne féljetek. Az István a liberalizmust képviseli, a liberalizmus pedig jelenti a nemzetet. Az István erősebb a Burgnál!

Szép szó volt, de nem igaz. Bohókás álom. A kompánia szétesett, elmúlt, aki meghalt, csendes ember lett, aki megélt, okos ember lett. Mintha soha együtt se lettünk volna. Magának az Istvánnak is harangoznak, ütött a végórája. De a Burg még áll.

AZ ALKIRÁLY ÖTLETKEI²⁶

Bosznia évenként egy napot él, illetőleg mint a kórházi matrac, évenként egy napon át kitétetik a napfényre. (Ha ugyan napfénynek lehet nevezni a delegációt.) Ekkor megtudjuk, hogy Bosznia „önköltségen kormányoztatik”. Ez a refrén elmaradhatlan az expozékból, mint a Béranger strófáinak a végéről.

Csodálatos önigazító gépezet. Olyan, mint a szökőkút. Annyi hektoliter ugrik ki belőle, amennyi megint visszafolyik bele. Nem oszt, nem sokszoroz, csak éppen témának volt jó évenként egyszer. Egy-két kirohanás a delegációban kitelt belőle s itthon néhány vezércikk. Szűk békeséges világban az is valami volt.

Hanem most, mikor Pitreich is van, mit kötekednénk Purián báróba, aki a mi emberünk. És mit kötekednénk éppen a tegnapi beszéde után, melyből újra kisült, hogy Bosznia önköltségen kormányoztatik. Hiszen igaz, hogy Kállay is a mi emberünk volt, mégis folyton bántottuk. De talán éppen azért. Hisz ami a mienk, azzal azt tehetjük, amit akarunk. Azt agyon is üthetjük. Kinek mi köze hozzá? Azért a mienk.

Foly a delegáció, foly, foly, de a hatalmas „alkirály” nem bánja többé, némán pihen a Kállayak ősi kriptájában. Delegátusok szava nem jut el hozzá. Csak a böjti szél süvít tehetetlenül sírjának ívei fölött.

S én, aki ennél az alkalomnál rendesen meg szoktam őt csipkedni, ma az ő eredeti egyénisége és nagy kormányzási képessége fölött elmélkedem. Egy kis zsarnokságért hiszen nem kellett éppen a középkorba elmenni, volt őbenne elég kényúri hajlam, de szentelt vízzel végre is nem lehet kormányozni. Önérzetes és kemény magyar úr volt, ha nem csalódom, unokája annak a híres Kállay alispánnak, aki egyhangú választásainál mindig ezt a kijelentést tette:

— Ha pedig csak egyetlenegy ember van is, aki engem nem akar alispánnak, jelentkezzék, mert én azonnal lemondok.

Persze egy ember se volt soha. Sőt nem is lehetett, mivelhogy mindjárt lélek lett volna belőle, azaz agyonütik a fűtykösökkel és fokosokkal ellátott nemes atyafiak.

Kállay Béni keménysége abban állott, hogy akaratát makacsul végrehajtotta, tűzzel-vassal, fúrfanggal, erőszakkal, minden poklokra keresztül. De az akarata mindig egy atya akarata volt, mely a nép jólétét célozza. Nem tartozott a sablon kormányzók közé, aminőket Ausztria tucatjával természet a paragrafusok jászolához kötve, kormányzási zseni volt, aki sokszor ötletekkel dolgozott, mint akár egy regényíró az egyes bonyodalmak megoldásánál. Innen az a rapid haladás, hogy Bosznia úgyszólván röpült a civilizáció felé.

Csodálatos, milyen apróságokra kiterjedt a figyelme. Minden bosnyák minden évben új adókönyvecskét kapott, amelynek a végén egy-egy cikk volt az illető nyelve szerint vagy törökül, vagy szlávul, például a szilvatermesztésről és felhasználásáról, vagy a szőlőművelésről. E gazdasági cikkekcské, melyeket magyar írók dolgoztak fel vonzó formában, valódi kis remekek voltak, s ha volt a bosnyák családban olvasni tudó tag, az bizonyosan egész évben forgatta az egyetlen könyvecske olvasmányát, míg annak tartalma akaratuk ellen is beleragadt a koponyákba.

Valahányszor Boszniába utazott, mindig tele volt a noteszkönyve a legszemenszedettebb ravaszságok terveivel, amelyekkel becsapja a bosnyákokat, hogy jó irányban menjen. De ha ő maga ötletekkel dolgozott, a másokét is tudta respektálni. Egyszer azt jelentették neki a katonatisztek a tuzlari kerületben, midőn arra kocsin átutazott, hogy szükséges volna a kaszárnyához még egy szárnyat építeni, mert a katonaság sokat szenved a lakáshiány miatt.

— Hm! — szólt a mindenható kormányzó, ki lábfájása miatt csak úgy a kocsin ülve fogadta az előtte megjelenő tisztikart. — Egy új épületszárny? És mennyibe kerülne az?

S fürkésző kék szemeivel mohón, kedvetlenül látszott várni az összeget.

Galgócy ezredes lépett az előtérbe, mondván:

— Attól függ, hogy ki építi; a magas aerarium-e vagy én?

— Hogyhogy? — kérde a miniszter.

— Ha a magas aerarium építi — felelte katonás egyenességgel Galgócy —, akkor belekerül ötvenhatezerbe.

— És ha ön építi?

— Akkor belekerül nyolcezer-ötszáz forintba.

Kállay elmosolyodott.

— Az ördögbe is, ezredes úr. Ön nagyon rossz véleménynel van a magas aerarium iránt. De nem akarom önt megcáfolni, azért hát építse ön.

S ezzel kivette zsebéből noteszkönyvét, kitépett belőle egy lapot s ráírta az utalványt a nyolcezer-ötszáz forintról.

De ha makacs volt Kállay a maga tervei keresztülvitelében, a bosnyák se kutya a maga maradiságában. Könnyebb visszafelé igazítani a Drinát, mint előreigazítani a bosnyákok. Különösen a vaseke behozatala képezte a legnagyobb nehézséget, pedig a vaseke sine qua non volt a Kállay terveiben, mert szerinte megkészszerezi a föld termőképességét. Próbálta olcsón adni a vasekét (olcsóbban a faekénél), próbálta doboltatni a falvakban annak célszerűségét, nem használt semmit, az előljáróságok abban laboráltak, hogy rábeszéljék a falubelieket, mindhiába, a bosnyák fülében nagy vatta az apai hagyományok, azon át be nem szivárog semmi.

Kállay tehát a leleményes megoldáshoz nyúl. Minden falusi bíró udvarába beállít egy úgynevezett csász. kir. ekét (ti. egy vasekét), mely úgy áll ott, mint hatalmi büntető jelvény, ahogy hajdanta a magyar falusi bírónál ott meredezett mogorván a kaloda — hogy nagy hátborzongatással tekintett arra minden jó járatban levő jámbor lélek. Egyben elrendeltette, hogy a kisebb kihágásoknál a vasekével való szántás mint mellékbüntetés hozassék be.

Így lőn aztán, hogy a bírák ekképpen ítéleztek:

— Vétkeztél, atyámfia, tehát bűnhődöl. Fizetsz három forint bírságot, és tartozol a szántóföldednek egynegyedét a csász. kir. ekével beszántani, mégpedig hatósági ellenőrzés mellett.

Csikorgatta fogait a bosnyák, szabadkozott a bírság ellen, rimázkodott a bírónak, hogy változtassa pénzre az egészet, ne kelljen azzal az ördögsterszámmal megpiszkítania a földjét, de ebben a pontban nem volt szabad kegyelmet gyakorolni; az ítélet legfeljebb a terület mennyiségére volt enyhíthető, mivelhogy egyenes parancs volt, hogy a büntetés csak a szántóföld egy részére mérhető és *sohasem az egészre*.

Éppen emiatt világlott aztán ki szembetűnően az a csoda a következő nyáron, hogy a vetés azon a részen volt szebb és a termés jobb, ahol a vaseke szántott. Fejcsóválva nézte a bosnyák, és ha muzulmán volt Ill Allah-t morgott, ha katolikus keresztény volt, keresztet vetett magára:

— Nini, nini, mit cselekedett az ördög!

De minthogy a szomszédnak is éppen ott volt jobb termése, ahol bírságból a császár ekéje járt, és az egész határban egyebütt is ehhez igazodott a becsületes anyaföld, lassan-lassan megnyílt a bosnyákok esze is.

— Ha már ilyen istentelen ez ami földünk, hát meg kell a kedvét keresni.

Két év múlva büntetés nélkül kezdték kölcsönkérni a bírótól az ekét, négy év múlva pedig már minden bosnyák saját vasekéjével hasogatta a „matyernát” (a föld-szülét).

Mikor ugyanakkor éppen az én jelenlétemben ragyogó arccal dicsekedett el ezekkel a furfangos „vicekirály” a klubban, Tisza Kálmán röstelkedve horgasztotta le okos ősz fejét.

— Ne mesélj. Ne szégyeníts meg, Béni...

Kállay csodálkozva nézett rá.

— Csak nézz meg jól — folytatá szelíd mosolyával a generális. — Engem, az utolsó bosnyákot. Mert nekem még vannak faekém.

...Hanem ez régen volt. És Bosznia már akkor is önköltségen kormányoztatott.

HÁROM VARJÚ²⁷

Félek, hogy történelmi pillanathoz érkeztünk. A jegyző a Tisza nevét olvassa, s Tisza István szólásra áll fel. Mindenki tudja, mit fog mondani, s mégis itt van mindenki, hogy meghallja. Hiszen csak forma a dolog. Meglobogtatja még egyszer a fehér kendőt s azzal bedobja a limlomos kosárba, még egyszer fölszólítja a leszerelésre az obstrukciót, mint mikor az összecsapás előtt a párbajozó felek előtt még egyszer utoljára fölvetetik a barátságos kiegyenlítés eszméje: múltjék el ez a keserű pohár, ha lehet.

De már nem lehet. Következik az utolsó „nyepozvolim”, aztán annak a következményei. A szörnyű csata, ahol a győző fél is ríva fakadhat. De mindegy, meg kell lenni. A mozdulatlanság a halál, mozdulni kell.

A Ház, a négyszáz fejű szörny, ez az antidiluviánus nagy állat, szinte érzéketlenül terpeszkedik el a padokban. Az egyik nem vár már semmit, a másik nem fél már semmitől. A hosszú ex-lex eldurvította az idegeket és a fölszívó csápokot. Sőt valami kemény burkot növesztett az agyvelők és szívek fölé, mint aminő az öreg teknősbékáknak van, hogy a golyó se hat át rajta.

Tele van a Ház, bevonultak az összes pártok; még a bujdosó alakjaik is. Csak a betegek maradtak otthon. (Ők a szerencsések, még kimászhatnak a konfliktusból simán — ha meghalnak.) Itt vannak a volt miniszterek teljes számmal. Darányi leült a középbe, Khuen-Héderváry a szélsőbalon foglal helyet. A tényleges miniszterek homlokán gond ül, a Cseh Ervinén azonfelül valami fekete szemellenző is, csak a pénzügyminiszter, Lukács László szemeiben ugrál némi mosolygásféle. Újdonatúj divatos szürke öltözet van rajta. Az anyagi jólét némi nyomai csak őrajta látszanak.

Maga a miniszterelnök, aki felállt beszélni a szokott kék blúzban, szürke nadrágban, az egyszerűség prototípusa. Hátulról úgy fest, mint egy fiatal diák, az első eminens, aki biztos nyugalommal felel meg. Rövidre nyírt hajának sűrűsége és fiatalos fénye, természetnek deli vékonysága, ruganyos hajlékonysága ifjút mutat, akin gyönyörködve pihen meg a szem. Csak mikor elkezd beszélni, akkor látszik ki, hogy ez egy érett államférfi.

Ma még a rendesnél is szebben beszélt. És milyen merészen! Némely helyeknél a francia konvent nagy szónokaira emlékeztetett. Tömör, plasztikus, gyorsan megtalálja a kellő szót. Nem terjeng, nem laposodik el. Nem keresi a hatást, hidegen megy el a szóvirágok mellett, nincsenek ragyogó ötletei, mint Andrásynak, nincs melegítő, édes humora, mint Eötvösnek, nincsen ezüstös harsonahangja, mint az Apponyié, de van benne egy olyan komprehenzív erő, a mélységekben járó hatalmas talentumának oly csodás biztonsága és oly mértéke hangjának szűrkeségében az igazság delejes áramának (mert csak ennek lehet nevezni), hogy a história legelbódítóbb szónokaival szállhatna versenyre.

Apponyi beszédei csak hallva jók, olvasva vesztenek, a Tisza beszédei olvasva is jók. Hatásukat azonban erősen fokozza, ha szembe látjuk a beszélő Tiszát. Lelkes, csillogó kék szemeiben, csontos arcát keresztül-kasul átszelő beszédes idegeiben, homlokráncainak eleven játékában szinte illusztrálva jelennek meg gondolatai. Ajkai körül megjelenik néha a gúny diszkrét árnyalása, szeméből a lenézés, a keserűség lángja csap ki. A hangjában megreszketnek a mélyebb, fennköltebb érzések húrjai. Nagy ökonómiával tudja felosztani ezt a hangot, színt és zománcot adni neki. S mindez nincs eltanulva, nincs kigondolva, nem szándékos. Sőt biztos, hogy akarata ellen tör ki belőle, mint zordon szikla alól az üdítő forrásvíz.

A mozdulatai is ilyenek. Csak az egyik kezét mozgatja, azt is lassan fel és le. Ha egy kicsit hevesebb mozdulatot tesz (amit alig lehet észrevenni), az az egy-két vonalnyi a belső indulatok közt mértföldeket jelent. A pápaszem nagyon megöregíti, de néha mégis föl kell tennie,

mert különben nem bírja elolvasni a jegyzeteit. Hogy miért nem használja inkább a fiatalosabb, elegánsabb cvikkert? Bizonyosan nem tartja elég komolynak a cvikkert. A pápaszemes Tisza István tíz évet öregszik a pápaszemmel. Egyszerre jobban látszanak arcán a horpadások, melyek mintegy messzeségben, ködben az öreg generális arcának sziluettjét vetítik elő. Különben még maga se szokta meg a pápaszemét s gyakran leszededegeti, odakapva a két kezével, mintha egy alkalmatlan pókhálót tépne le a szeme elől.

Felharsan az „éljen”-zaj jobbról, tapsol a párt, szinte tombol, kényelmetlen feszengés észlelhető a balon, mint mikor vihar fut át a rozsok fölött. De mit ér az a sárba fűrődött vakondokknak? Hallják is azok a rozsok suhogását? És ha hallják, hederítenek-e rá?

A wippek ujjongva hirdetik a folyosón:

— Nagy beszéd volt! Roppant hatása volt!

Hatása?... Hiszen hatása hogy ne lett volna, de ez csak a Tisza sikere és nem az ügyé. A harangok gyönyörűen csengnek-bongnak, mikor a felhők ellen harangoznak velők. De ha a felhők meg se mozdulnak, hiába szóltak a harangok.

Azt tudtuk meg csak ebből a beszédből, amit már eddig is tudott az egész ország, hogy Tisza István nemcsak nagy államférfi, hanem nagy szónok is. Az ellenzék is látja ezt — sőt szinte félelmetes neki éppen a kiválósága miatt. „Nagy miniszterelnök — mondják megszeppenve —, nehéz lesz legyűrni.” Praktikus hatása nem volt a beszédnek egyéb, mint hogy a pártot fölviillanyozta. De meddig tart a villany a megdörzsölt spanyolviaszkban?

Egyebekben marad minden a régiben. Káosz, nagy káosz, melyből senki sem látja a kibontakozás módjait tisztán, csak azt érzi, hogy a cselekvés órája ütött. Apponyi rejtélyes arccal járt-kelt egyik hívétől a másikhoz, Polónyi sötétben lógázta magát a folyosókon, de a legnagyobb kíváncsiság az Andrássy Gyula gróf magatartása iránt mutatkozott.

Valaki meg is kérdezte tőle:

— Hát mi lesz most már?

— Én már nem gondolkozom — felelte szelíd lemondással —, én már csak követek.

S ebben a rövid szóban meg van festve a helyzet. Nem gondolkozik többé senki. Nem kombinál, nem tervel, nem remél, nem fél. A fatalizmus vette át az uralmat a parlamenti pártok fölött. — Hadd jöjjön hát a nagy összeütközés, amelyben nem lesz győző senki, csak legyőzve mindenki.

Mondják, hogy a lengyel országgyűlés palotája fölött, mikor az utolsó „nyepozvolim” után elkezdődött a szomorú processzus, melynek a végét mindnyájan látjuk, egy csapat varjú verdeste az ablakokat. Úgy rémlik nekem (vagy legalább írói ésszel el tudom képzelni), hogy parlamenti házunk fedelén is ott ülhetett ma három varjú és beszélgetett egymással, ahogy szokás a mesékben a drámai kimenetek előtt.

— Kár, kár, kár — mondta az egyik varjú —, hogy ezek a magyarok összetörik az egyetlen hordójukat, mert hogy nincsen olyan ezüst abroncsa, amilyennek szeretnék.

— Kár, kár — mondta a másik varjú — tizennégy vagy tizenöt apró rakoncátlan ember miatt ilyen bajba jutni.

— Kár, kár, kár — szólt a harmadik varjú, a legöregebb —, hogy nem jól látjátok a dolgokat. Nem azért történik mindez, hogy a kicsinyek nagy lármát tudtak csinálni, hanem azért, hogy a vezérek nem tudtak összetartani. Kár, kár, kár, hogy nem tudtak összetartani.

CSÖNDES ESTÉK²⁸

Bizony bolondos, felfordult világ volt! Az ember hatvan forint tagsági díjat fizetett, hogy naponként a halálos ellenségei közt tölthessen egypár órát. A gyűlölködő szemek tövise, zöldes fénye átszegezte az embereket, mint a dárdavas. Én is csak azért mertem feljárni, mert az „Atyus” (Szentiványi Árpád) mint luteránus embert megkímélt bizonyos fokig. Világos volt, hogy ennek nem lehet soká tartani. A csendes fülkékben rejtélyesen suttogó klikkecskék és kottériák támadtak, farkasszemet nézve egymással. Néha egy-egy kínos incidens támadt, mint mikor a testen mérges pattanás keletkezik. Hopp, nem szabad hozzányúlni. A korifeusok tettek rá valami kenőcsöt, a pattanás megszáradt, eltűnt és másnap megint kiütött más helyen.

Hja az egész dolog oly szerencsétlen volt.

Egy kínai író meséli a békákról, hogy megunták egyszer a tavat, amelyben tanyáztak, s egy-két öreg béka, aki értette a csíziót (a vízimadarak nyelvét), váltig azt brekegte a többinek, hogy a madarak szerint van nem messze egy sokkal kényelmesebb tó gyönyörű árnyas fákkal körülvéve, sokkal több víz van benne és több eledel. (Tetszik tudni, több húsfazék.)

A békák tehát titkon odavágytak s egy nap megbeszélték, hogy átmennek valamennyien. Diktum-faktum átmentek, de amint ott valának és fölágaskodtak, hogy az új helyet jobban szemügyre vegyék, csalódottan kuruttyolták:

— A madarak hazudtak. Hiszen ez szakasztott olyan hely, mint a mienk, csak hogy még idegen békák is vannak benne.

Pedig nem a madarak hazudtak, hanem a békák vannak úgy alkotva (s ezt akarta a kínai író rajzolni), hogy mikor fölágaskodnak előre tekinteni, a szemeik hátra fordulván, azokkal *visszafelé* látnak.

A mi békáink is mindig visszafelé néztek az ő elhagyott tavukra, de egy ideig mégis így gondolkodtak: „Hátha fölfalnánk itt az idegen békákat és akkor nem kellene innen mozdulnunk.” Hát ez is jó plánus volt, és maradtak még egy darabig. Hanem az idegen békák többen voltak és ehetetlenek, aztán úgy kezdtek a dolgok is fordulni lassanként, hogy hátha az idegen békák találják őket felfalni. Hát ez is elfogadható eshetőség volt, megijedtek tőle és diktum-faktum visszaköltöztek megint a régi tóba.

Természetesen a békák még most is úgy vannak alkotva (kivált Kínában), hogy onnan megint visszafelé fognak látni, ha fölágaskodnak. De talán többet föl nem ágaskodnak.

Mindegy. Egyelőre magunk vagyunk. Olyan jó egyedül lenni. Hiszen eddig is mind itt voltak, akik most itt vannak, de még azonfelül ők is. Olyannak tűnik ez fel, mintha valami végtelenül hosszú utazásnál az egyik állomásnál egyszer csak kiszállanak azok, akik a kényelmünkben háborgattak, akik az ajtókat csapkodták, akik az orrunk alá füstöltek, akik a lábunkra hágtak, ránk nyitották az ablakot és léghuzamot eresztettek, vagy gitárt pengettek, mikor szundikálni kezdtünk. Szóval egyedül vagyunk. Itthon vagyunk. Tele tüdővel szíjuk a régi jó levegőt. Az egyik ablak valahol ki van nyitva, balzsamos, rügyfakasztó tavaszi szellő oson be rajta. A kriptai dohszag kipárolgott, az illatos, bódító parfümök szétoszlottak. Az öreg Podmaniczky Frigyes csendesen topog végig a szobákon, a friss szegfű ott van a gomblyukában, a vidám gyermek mosoly ősz bajusza közül szaladgál állandóan. Tip-top, tip-top, hallani a lépteit. Csak akkor szűnnek meg, ha valaki megszólítja.

— Hogy állunk, kegyelmes uram?

Az öreg ráriad haragosan, édes zsörtölődéssel:

— Hát mit akars még? Hát neked nem elég ázs, amit tudsz. Ázs a Pista, ázs a Pista! Kolosszális valami ázs a Pista!

Különben az öregúr jön meg elsőnek, hat órákor, pontosan mint a kronométer óra. Régenten már itt találta Ucsut (Urbanovszky Ernőt), aki a tejecskéjét itta, most még üres a klub, csak azután kezd érkezni Nedeczky Pista vagy Belicska Béni, akik az újságlepedőkbe temetkeznek az olvasószobában, vagy Latinovics Géza, aki elvonul leveleket írni a választóinak. Azután Dániel Marci jön nagy szuszogással. Éjfékete hajsörénye és szakálla villog, fittyet hány az időnek, de a tüdeje a sok igentől és helyesléstől már meglankadt. Leül egy karszékre, mint az anyaméh, várva a zsidókalábriász gyülekező embereit. Minden ajtónyílásra élénken pislant fel, s ha nem kalábriászozó alak lépett be, csalódottan horgasztja le fejét. A zsidókalábriász tudása immár ritkább, mint a közjog tudása a klubban, tehát többre is becsültetik. Mintegy két asztalnyi él még e rézbőrű ősalakokból, kik már új játékot nem tanulnak. A két asztal nem tud mindennap összejönni, csak öten-hatan jelennek meg, egy vagy kettő tehát kimarad a játékból. Innen a nagy iparkodás idején megérkezni. A konferenciákról elkéshet az ember, de a zsidókalábriásztól veszedelmes.

Míg a létszám gyűlik, addig az aktuális politikai kérdések beszélgetnek meg a nagy csillár alatt, mely öt perccel hat után gyúl ki fűlsiketítő zúgással, bömböléssel. Mióta a harcolók megtalálták a kardjuk könnyelműen elhajított tokját, s az obstrukció megszűnt, azóta egy kicsit sovány témácskák vannak a klubban. Apró pletykákról beszélnek. Samassa bíbornoki kalapjáról esik egy-két szó. A Bánffy-párt az egyetlen ízelesebb falat.

— Nincs semmi jövője — mondják kicsinylő gesztussal a hazard kártyások. — Rossz a programja.

— Hogyan? Hisz tetszetősebb a miénknél az önálló vámterülettel.

— Úgy, de nemzeti ábrándnak nem elegendő, aktuális politikának kivihetetlen.

— Ellenben nem lehet tagadni — állítják némelyek —, hogy már eddig is sok híve van.

— Mit ér, ha nem laknak egy helyen?

— Mit akarsz ezzel mondani? Nem értem.

— Azt, hogy ha egy helyen lagnának, akkor volnának Bánffy-kerületek is, de így nincsenek, mert a tízezer bánffysta, aki lehet, négyszáz helyen lakik.

— Azért mégis sokat fog ártani Tiszának — véli egy rémlátó főispán.

— Ellenkezőleg, használni fog. Egy csatorna lesz, amibe az ultrakálvinizmus lefolyik, mint ahogy a másik csatornába (az Apponyi-pártba) befolyik az ultrakatolicizmus, s marad a nemzet komoly vezérének Tisza István.

Friss emberekkel friss témák jönnek. A kis Sturm valami új japán hírrel ront be. Harkányi, a mindig vidám, eleven Harkányi új anekdotát hoz Bécsből, maga az adomakirály, Barcsay Domokos pedig szerényen csak talányokban utazik; ez mutatja a békés időket.

— Találjátok ki, mit tesz az? Magasabb a toronynál, vékonyabb a zsinórnaál és ugat?

Természetesen senki se találja ki, mire megszánja a hallgatóságot Barcsay és megmondja:

— Annyit tesz, hogy „eső”.

Utánagondolnak, hm, csakugyan magasabb a toronynál és vékonyabb a zsinórnaál.

— Igen ám — jegyzi meg Rónay János bizonytalanul —, hm, hm, csakhogy az eső nem ugat.

— Hja, ezt csak azért kell beletenni — mentegeti magát a gonosz csont Barcsay, bárgyú arcot vágva —, mert azt úgy szokás, hogy ne lehessen könnyen kitalálni.

E piramidális bohóság éppen kapóra jön, hogy a már teljes létszámban megjelent kaláberisták a közügyek iránti közömbösség vádjától menten elvonulhassanak a biliárdtermen át a kártyaszobák felé, hol még üresek az asztalok. De a legszembeszökőbb az első szoba baloldali asztalának az üressége, hol hajdanában ilyenkor már hosszú évtizedek óta ott dolgozott a történelmi nevezetességű tarokkparti, melyet Ferraris festett le. Hej, mégsem a régi klub ez már! Egy sóhaj tör ki a szívekből. Annyira hiányzik ez az asztal innen, mint egy ismerős fiziognómiából elől egypár kivert zápfog, hogy szinte egészen más. Az öregek partija feloszlott: volt — nincs, vége van. A generális a csendes geszti kriptában alussza örök álmait — bárcsak a valóságot is közéjük szőné most Majmuna tündér. A gibicek is utánamentek: Csernátony, Beöthy Algernon. Idefent már csak hárman maradtak a partiból: Sváb Károly, Nedeczky túlságosan megöregedtek, Jókai túlságosan megfiatalodott. Így múlik el minden a világon.

A kártyaszobák során legfeljebb Latinovics János és Bohus Zsigmond találhatók már munkában. Némelykor korán kezdi Josipovics Imre is, aki Bánffy idejéből egyik piképartija miatt nevezetes, melyben 200 point-t nyert, de a miniszterséget elvesztette.

De hagyjuk most a kártyásokat. Hagyjuk őket a „tour”-okig — itt úgylis röpül az idő. Ők minden időben, minden rezsim alatt boldogok és elégedettek voltak, mert itten nem folyt hamis játék. Ám a társalgóteremről nem mondhatni ilyen jót, ott bizony erősen megromlottak az állapotok és az emberek.

Tekintsünk hát szét a társalgóban, hol már meglehetősen összegyülekeztek a „bejárók”. Lássuk, milyen világ van ott. Riporterek, képviselők, főispánok, főrendek tarkán vegyülnek el a szép teremben. Ahol a legnagyobb gyűrü van, ott rendszeren a miniszterelnök áll, ki valami közhasznú témát fejteget, nem annyi szósszal, mint egykor Szilágyi Dezső, de oly tömören, oly magas szempontból, hogy mindjárt sztenografírozni lehetne valamely szakfolyóirat számára. Úgy tűnik fel nekem Tisza István, ez a nagy legény, mint a kagyló a tenger mélyein, amint izzad, izzad, és formálódik a gyöngy. Úgy gondolom, hogy a gondolatokat, melyek fejében kihasadnak napközben vagy éjjeleken át, diskurzus közben rendszerekké építi meg, most egy gerendát tesz oda, majd egy szarufát, majd egy pillért — míg aztán, mikor a tárgy tapétra kerül valamikor, ő készen lesz vele. Író így készíti meséit, a föld így gyúrja, preparálja meg a kis magot, melyből százados diófa lesz valamikor.

Milyen más világ ez most, mint azelőtt. Bizalmas, meleg, őszinte hang honol a teremben, mintha egy nagy család volna együtt. A nagy csillár mint házi lámpa szórja szelíd fényét. A sok mameluk szép egyetértésben összecseng, mint a kulcsesomó, melyből esetleg mindenik más zárat nyit. A szívek redőibe hiszen bele nem látni, és bizonyára oly gyorsan nem változhattak meg az emberek. Tisza István hatalmas megnövekedése nem minden szívnek hájjal való kenetése. Elképzelhetni az összeszorított öklöket a köpenyek alatt. Mennyi sikolyt, mennyi bámulatfelkiáltást fojtott el és dermesztett meg az ő tisztán égő szerencsecsillagának feltűnése.

De már maga az nagy könnyebbség, maga egy vívmány, hogy ezek a hangok nem mernek előtörni — mintha valami titkos erő visszaparancsolná a természetben a dudvákat s ártalmas iszalagokat.

A klubban nincsenek se kedvencek, se proskribáltak, se nagyurak. A fiatal vezér egyformán beszél mindenkivel és egyformán nem hallgat senkire. Egyszerű, igénytelen és természetes. A virágkorszak megszűnt. Mintha fel volna írva a falakra: Bókok nem honoráltatnak. A floskulusok lejárták magukat. Csak az ebédekről jövők frakkjain látni egy-egy ibolyát vagy

szegfűt. A szóbeszédből ki vannak küszöbölve a virágok. A miniszterek megszűntek istenek lenni. Nem szólítják már egymást négyszemközt is kegyelmes uramnak, sőt egykorú barátaitól Tisza el se tűri, s ha valamelyik fiatal honatya csupa reverenciából harmadik személyben szólítja, még ő neheztel meg.

— Mit vétettem neked, h[o]gy most egyszerre felmondod nekem a pertut?

A stréberek is kivesztek. Vagy legalább valami keményebb réteg fogta be őket. Olyanok voltak, mint a csiriz, ragadtak, tapadtak mindenkihez; a miniszter morzsolta őket, hogy mi lehet a csiriz alatt, de csak mindig csiriz volt, végig csiriz, még a szívük is csiriz, de semmi nemesebb anyag. Most úgy néznek ki, mint a csont; ha az ember nem tudná, hogy megkeményedett csiriz, vagy megkeményedett kenyérbél, azt hinné, nincsenek többé stréberek.

Intrikusok? No ugyan ki merne most intrikálni? Ha akad is egy-egy alak, akiről az a gyanú, hogy erős apponyista, az már nem zseníroz senkit. Az ember örül még Timonnak is. Legfeljebb mosolyog rajta, hogy ő még mindig ide jár, mint a Szirmayné angóramacska, akit magával hordozgatott a templomba. Mikor aztán Szirmayné meghalt, a cica még egy évig eljárt magától is a misékre. Ámbátor van ilyen angóramacska vagy hat is. De olyan kedvesek, csinosak és nem ártanak senkinek!...

De azért megvannak a kottériák még most is, csakhogy ezek már nem ellenséges kottériák. Külön egy szögletben ülnek a közigazgatás nagymoguljai: Széll Ignác, Némethy Károly, a rettenet ruháiban járó Kaffka, az örökké izgő-mozgó Sándor János, aki egy kis noteszt szorongat a kezében, hogy minden percben bejegyezze a képviselők kíváncsiságát. A másik szögletben a kombinátorok ülnek — de már nem kombinálnak. Legfeljebb nagy vonalakban.

— Mit mondasz? — kérdezi Kabos.

Rosenberg felemeli a bal kezét és a jobb kezéből három ujját. (Beszélni is lusta.)

— Öt meg három nyolc. Csak? Én tízre fogadok. (Azaz, hogy tíz évet jósol Tiszának.)

Eközben Tiszát sikerül valami élelmes főispánnak nagy furfanggal izolálni a kompániából, miután meg van hagyva a főispánoknak a hideg szertartásos csütörtöki audienciák helyett, hogy „ott csípjetek meg, ahol tudtok”.

Azontúl aztán a bizalmas hivatalos ügyek martaléckja, az egyik főispántól elcsípi a másik, aztán a harmadik, végre a képviselők karmaiba kerül engedve magát becsalogatni valamely elszigetelt szögletkébe, bekalandozza velük az egész országot Eperjestől Brassóig, míg végre kilenc órakor Gajári Ödönben oroszlaná növekszik egy bátor gondolat.

— Megmentem a szegény miniszterelnököt.

És odacsörtet egy Mucius Scaevola vakmerőségével, tudva pedig, hogy a miniszterelnök okvetlenül összeszidja a lapja magatartása miatt, mely nem mindenben akar egy húron pendülni a kormány politikájával.

Az így megmentett Tisza aztán kilenc óra tájt ügyesen beoson a biliárdszobába, hogy egy karambolistát fogjon, aki többnyire Gajári vagy a kis Papp Géza. A nagyterem gyorsan ürül ki most, a mamelukok egy része behúzódik nézőnek és dicséri a lökéseit. A miniszterelnök most már egészen vidámmá lesz, tréfál, enyeleg a környezetével, csipked ide-oda bursikóz módon, szóval szétjártassa magát és el tudja felejtetni és felejtetni, hogy egy ország gyeplőit tartja a kezében. Ő most csak egy dákót érez azokban.

Eközben a kártyások is oszladoznak, s arra menet váltanak egy-két szót a kormányelnökkel.

— Hogy vagy, hogy, kegyelmes uram?

— Úgy, úgy — szól vállát vonva.

De a szemekben, a kérdések hangjában a diadal érzése csillog, s a jövő iránti bizalom melegít. Mars talán még fürdeni is fegyveresen fürdött. Tisza István is még biliárdozás közben is elfogadja a vitát valamely fontos kérdéstről is. Lök egyet és mond egyet, türelmetlen pislogással hallgatja az ellenérvet, megint lök egyet és visszagerelyez egy mázsás malomkő argumentumot. Ha azonban dibdáb a kérdés, engedékenyen kész elejteni, de ezt is csak ritka esetben s ezt se úgy, hogy legalább egy kis enyelgő mondatkával meg ne keserítse ellenfelének.

— No látom már, hogy összezúzod a gyenge testecskémet az érveiddel.

Az ötven karambol után lecsapja a dákót, s rohan a szomszédos toalettszobába, a kezeit megmosni — ez az egyetlen ravaszsága —, mert többé nem tér vissza. Onnan szabadul ki a lépcsőházba. Aztán a garádicsokon le a Schneider két szürkéjéhez... akarom mondani a kocsijához.

Azok, akik még szerettek volna vele szót váltani, még várják, várják egy darabig, aztán csalódottan kázmálódnak fel valamennyien. Fölveszik a felöltőiket, „itt ma nincs többé politika”, elpályáznak.

Utolsónak Osváth doktor szól ki a szolgálknak a folyosóra:

— Egy kis kocsikát kérek!

Mire az egyik szolga lesántikál komfortáblíért, egy másik pedig becommog eloltani a lángokat a klubtermekben — s átveszi a tücsök csendes birodalmát.

ISMERKEDÉS A VASÚTON²⁹

Más alkalommal is történt velem egy mulatságos epizód, mikor egy képviselő kollegával, Lévy Antallal találkoztam a Bécs felé menő gyorsvonaton.

A dolog alkalmas rá, hogy felderítse az embert egy pillanatra, mert szintén jellemző arra a lélek nélküli pajtáságra, mely a képviselők közt még ma is fennáll.

Beültem egy kupéba, ahol egy öreges úr ült. Alacsony termetű, kiborotvált képű úr volt, nagy, tömött bajusszal. Szürke ruhát viselt és nyúlszínű, durva kalapot, kunkorodó fajdkakas tollal hátul. Ismerősnek látszott előttem.

Ő is fel-fepillantott lapja mögül, melyet olvasott, s amint rám nézett, úgy tűnt fel, mintha emlékei közt keresgélne, hogy ki vagyok.

Egyszerre megszólalt:

— Olyan ismerős nekem uraságod.

— Nekem is uraságod — feleltem kurtán, mert általában ellensége vagyok az ismerkedésnek. Az ember csak ott szabad igazán, ahol nem ösmerik.

Ezzel vége lett a beszélgetésnek. Én is kihúztam a magam lapját, a *Nemzetet*. Ma már csak úgy van lapja minden utasnak civilizált országban, mint ahogy okvetlenül van revolvère a civilizálatlanban. Útitársam is a *Nemzetet* olvasta. Már maga ez is egy kötelék az emberi nem különböző válfajai között.

Mikor az olvasást meguntam, kimentem a folyosóra. A kis öreges úr is utánam jött, igen figyelmesen nézegetett oldalvást, s barátságos szempislogatással kérdé:

— Nem járásbíró Tersztinán?

— Nem.

Ez teljesen elszomorítani látszott őt.

— Megfoghatatlan — dadogta.

Aztán ismét szótlantul ödöngtünk a folyosón egy darabig.

— Nem jár Petánovicshoz ebédelni? — kezdé újra konok makacssággal a firtatást. Nagyon bosszanthatta memóriájának hanyatlása.

— Nem.

— Ejnye, ejnye — s haragosan ütögette meg a homlokát. Majd szomorúan lecsüggesztette a fejét, és maga elé bámult.

Egyszer csak megint felkapta a nagy fejét, élénken, mint a harcsa, ha a szárazról megint vízbe jut.

— Nem jár ön a képviselőházba?

— Dehogynem.

— Nos, akkor megvan, mert én képviselő vagyok — szólt egészen felvidulva —, ott kellett egymást látnunk. Nem gondolja ön?

— Nem lehetetlen — viszonzám —, sőt valószínű, mert én is képviselő vagyok.

Összecsapta a kezeit és felkurjantott:

— Oh, persze. No persze. Oh, istenem. Szervusz, pajtás, bocsáss meg. Hiszen ismerlek, csak a nevedet nem tudom.

— Mikszáth Kálmán.

— Jaj no — horkant fel. — Hiszen tudom a nevedet, csak tégedet nem ismerlek.

Kisült, hogy csak éppen három év óta ültünk egy párton és egy padban.

MEGHALT A MARCI³⁰

Virágfakasztó vasárnap délután, mikor már gyülekezni kezdenek a klubba a partnerek, mikor már ott sutorog az újságokkal Benke Gyula az olvasószobában, türelmetlenül dohogva, hol lehetnek a többiek — ugyanebben az időben szomorú dolog történt egyik partnerüknél, ki otthon, ágyában, asztmától kínoztva nehezen lélegzett s halkán, szinte érthetetlenül hörögte: „Több levegőt, nyissatok ablakot!” Ki kellett nyitni, a bágyadt tavaszi napfény utolsó sugarát rávetette, az üde, balzsamos levegő beosont a napsugárral, de egyszersmind megjelent a halál is. A friss levegőtől gyorsabban emelkedett a hatalmas mellkas, mely száz évre látszott teremtvé lenni. „Ah, milyen jól esik — szolt a beteg —, már jobban vagyok.” A halál ellenben azt mondta zordonan: „Gyere, Marci”, és vége volt. Az orvosok nem bírtak tőle kicsikarni semmi időt, még csak egy kegyelem tourt se. Ütött a hora canonica. Marcinak menni kellett. Leszámolt és ment. Sohase látjuk többé.

Elfacsarodik a szívünk. Pedig Dániel Márton nem volt se nagy ember, aki után a közügyekben üresség maradt, nem volt fiatal ember sem, aki előtt még jövő áll, hatvannyolc esztendő nyomta, és mégis szokatlan lehangoltság érzése fogott el mindenkit, s egy-egy könny lopódzott a szemekbe a klubban tegnap este, mikor őhelyette a szokott órában halála híre jött.

A klub egyik legrégebbi alakja volt. Annyira hiányozni fog ő itt, mint mikor egy szobában a régi faliórát leveszik, amely ott ismerősen ketyegett harminc esztendeig. Mintha nem is az a szoba volna az már.

A régi világból való típus. Ravasz örmény, ahogy mondani szokták. De ez a ravaszsága is olyan egyszerű, naiv volt, mint egy gyermeké, hogy könnyen át lehetett rajta látni. Hatalmas, daliás alak még most is (négy nap előtt), erőteljes, egyenes, mint a nádszál, piros, egészséges, szép szabályos arccal, elevenen villogó, értelmes szemekkel, fényes, koromfekete hajjal és szakállal. Mint ember humánus, tisztességes, szép jellemű, jószívű, megbízható, hű barát, csupa szív, úgyhogy csak szeretni lehetett az öreg „Murcust” (ez volt a bizalmas neve barátai közt).

Életrajzot Marciról írni nemigen lehet — s ez az ő legnagyobb dicsősége. Nem lehet pedig azért, mert Marcival sohase történt semmi. Bekerült a parlamentbe — és mert bekerült, hát ott volt, és punctum. Ott volt anélkül, hogy észrevették volna, hogy ott van; nem nyüzsgött, nem kapaszkodott, nem voltak afférjei, kínos incidensei, nem voltak minduntalan „aggályai”, s nem kellett minduntalan flastromokat rakni rá a nyugtalanságai ellen. Ott volt mindaddig, míg az új inkompatibilitási törvény nem lépett életbe. Azontúl kiesett a parlamentből (szerencsére puhára esett, a Nobel-féle dinamitba), de szinte anélkül, hogy azt észre lehetett volna venni. Az örménynek vagy nagyon nagy hely kell, vagy nagyon kis helyen elfér.

De persze azért mégis van curriculum vitaeje, tarka, de zajtalan, mint a lapályokon járó pataké. Született Erzsébetvároson, és mint Bethlen Gábor gróf szeretett vele incselkedni, kecskéket ringatták a bölcsőjét. Volt aljegyző Felső-Fejér megyében, majd tanfelügyelő Nagyküküllő megyében, 1869 óta pedig Erzsébetvárost képviselte az országgyűlésen, egyetlen ciklust kivéve, amikor Issekutz kibuktatta. Ez az öt esztendő egyetlen keserű szaka életének, melyet szelíd verőfényben töltött el családja és barátai körében, a boldog emberek igen kicsike csoportjához tartozván.

Világi rangok után nem epekedett, tanfelügyelői voltáért királyi tanácsos lett (akkor még ritka volt az örmény királyi tanácsos).

Azontúl nem várt a jövőtől semmit csak a kártyajárás javulását. Mert a kártyázás volt egyetlen szenvedélye. Már hat órákor első volt a klubban, nehogy kimaradjon a partiból. Kicsibe

játszott, csak éppen mulatságból, de ezt el nem mulasztotta volna semmiért. E csodálatos kártyafigurák vonzották, ingerelték, felvillanyozták s egészen más emberré tették. Amilyen gavallér, egyenes lelkű ember volt a rendes életben, e kis koboldok, ezek a stüssi vadászok és kuoni pásztorok mindenféle umformra rávették; nincs az a csel, furfang, ravaszság, finta, amit fel ne használt volna a partnerek ellen, kiket kiszámított módon intimidált, felbőszített, kifárasztott, szórakozottakká tett, hogy legyőzhesse őket. Mert mint egy szenvedélyes hadvezér, csatának tartott minden egyes játszmát és jónak minden eszközt a partimegnyerésre. Akik nem ismerték, könnyen túl erősen ítélték meg emiatt. De minekünk így volt ő mulatságos a mókáival, griffjeivel, apró fogásaival. Sőt ezek nélkül a Marci nem is lett volna az igazi, a valóságos Marci.

Az utolsó időben már nagyon előfogta az asztma, lélegzete elfogyott a lépcsőkön, a füstös kártyaszobában konvulzív köhögési rohamok lepték meg, de Marci küzdött ellenök és játszott, hiába küldözgettük: „Eredj haza, Marci. Megöl ez a levegő, Marci.”

Orvosai tengerre küldözgették:

— Két doktor van még számodra — mondák —, a Napfény és a Tenger. Ezek még segíhetnek rajtad.

Két doktor, de egyik se játszik kalabriászt, se a Napfény, se a Tenger.

Marci nem ment. Nem bírt megválni a biztos partnereitől. Akkor jött aztán a halál és elvitte Marcit tegnap délután.

Mikor este összejöttünk és szomorúan leültünk a játékhoz önélküle, akkor ő már ott állott valahol a menny kapuinál, ahol Szent Péter kikérdezgette:

— Ki vagy? Mi voltál?

— Képviselő voltam harminc évig a magyar országgyűlésen.

— Mit csináltál?

— Mindent megszavaztam.

— Hm. És mire vitted?

— Királyi tanácsos lettem.

— Milyen nemzetbeli vagy?

— Örmény.

— Mit? Örmény?! És mégis csak királyi tanácsos?! — kiáltott fel Szent Péter fejcsóválva. — Nagyon jámbor ember lehettél. Bejöhetsz az Úr országába.

HOGY FORDULT A VILÁG ERRE AZ OLDALÁRA?³¹

(Politikai helyzetrajzok egy mameluk szemüvegén keresztül)

I.

Az első kerek

A legközelebb elmúlt évtizedben két politikus neve állt előtérben a tervekjavaslatok, prófétáskodók és a kombinátorok előtt. Két karrier ragadta meg a figyelmet mint olyan, melynek emberi számítás szerint a miniszterelnöki polcig kell elérnie egy napon. Az egyik ilyen pálya a gróf Apponyi Alberté. Nagy pechje van, de ki meri mondani, hogy az ő órája meg nem érkezik? Amely fa annyit virágzik, miért ne hozhatna egyszer gyümölcsöt is, ha a fagyosszentek, melyek a virágzás és gyümölcsözés közé lépnek, egy alkalommal megkímélik?

A másik póluson Tisza István látszott e feladatra termettnek, a nevénél, az apja múltjánál, komolyságánál és nagy tehetségeinél fogva. Az előbbi, bár a hatvan év felé közeleg, nem tudott öreggő fejlődni, az utóbbi, bár csak a negyven körül jár, nem tudott fiatal lenni. Mindegy. A prófécia mégis úgy szól, hogy ők miniszterelnökök lesznek.

De az ilyen prófécia nem sokat használ. Sőt sokat árt. Az így előre kidomborított jelöltek az egymással sűrűlő pártok kormányválságok küszöbén könnyen kontraktarózzák, s így rendszerint nem a predesztinált jelöltek, hanem észre nem vett, szürke alakok kerülnek hatalomra.

Ez a két miniszterelnökség tehát nem volt biztos. Egyike a másiké miatt. De egyéb ok is volt. A két kiváló politikus *elcserélt úton* indult. Tisza István Bécsen keresztül érkezik meg, Apponyi Albert ellenben Debrecen felől akart jönni. Tisza a szabadelvű párt soraiban a népszerűtlenebb álláspontoknak volt gyakran támogatója, sőt kigondolója, Apponyi ellenben örökké a közvélemény hátát kenegette új és új nemzetiszínű zsírokkal. Apponyi azonban Debrecenben gyanút keltő, apja miatt, erősen katolikus volta miatt. Kalksburgi neveltetése és egész egyénisége, vagy ahogy Debrecenben mondják, a „habitusa” miatt. Ugyancsak Tisza se lehet kapós Bécsben az apja, a legmagyarabb volt miniszterelnök miatt, kálvinistasága miatt, debreceni nevelése meg az egész magyaros egyénisége miatt. Tisza István szájából még a Gotterhalte is valami kuruc nótára emlékeztetné az embert, Apponyiéból a Szózat is egy Wagner-féle szimfónia ízét nyeri.

Hát ezért cserélték össze a hajót. Azért lesz nehéz a két utasnak megérkeznie, mert rossz irányban indultak a szelek ellen. Ám ha megfordítva mennek, már mind a ketten rég megérkeztek, sőt esetleg már el is távoztak volna, de így talán csak örökké hanyódni fognak a politika vizein.

Tisza István illetően elindulása nem *főlvett szerep*. A legtermészetesebb pszichológiai processzus. Őt a gyermekkorból való átlépés az ifjúkorba a budai miniszterelnöki palotában éri. A híres balközépi nótának „Tisza, Ghycy, Böszörményi, tudják az alkotmányt védni” a végső akkordjai is elhaltak már, ami napsugár, melegség besüt a Tisza-családba, az vagy a koronától ered, vagy a gouvernementális párttól. E benyomások alatt fejlődik Tisza István, s gyúródnak meg lelkében a princípiumok és az alapok, amelyekre államférfiúi meggyőződései és ismeretei kiépülnek. Az úgynevezett közvélemény már mint ellenséges faktor dörömböl a Tisza Kálmán kapuján. Az ifjú István talán a dolgozószobában ül és a leckéjét tanulja, mikor a mob kövekkel zúzza össze a palota ablakait. A nemzeti álmokból szőtt színes bokréta szépek

lehetnek mindenkinek, s az ifjúság kedveli is a virágokat, de ez az egy ifjú az ő kivételes légkörében inkább érzi azokból a töviseket s látja, hogy sok zöltség van közjük fonva. E hazugságok nélküli egyéniség nem táplálkozhatott hazugságokból. Neki ilyenné kellett válnia. A szőlőfürt is savanyúbb azon a felén, ahonnan a nap nem érte. Innen bizonyos averziója vagy legalább gyanakvó hajlama a népszerű dolgok iránt.

Már az Apponyi politikai egyéniségét nem oly könnyű kihozni a milióból, amelyben élt. Itt cserben hagy az analízis s a pszichológia annak az eltalálásában, *honnan* lehetett ilyenné? Az eberbardi kastélyban szítta-e be a szabadelvűséget s annak eszmekörét vagy Kalksburgban a papoktól? Csak egy elfogadható föltevés kóvályog a megmagyarázhatlan hézagok, különös-ségek és folytonossági hiányok fölött, melyek egyébként nemes politikai lényét némileg formátlanná teszik, hogy talán hangjának bűvös csengése s általában nem mindennapi oratori tehetsége s annak teljes kiélvezhetése csábította el abból a perifériából, ahol született és növekedett, oda, ahol most mint a közvélemény szító és tolmácsoló fiskálisa áll. Hogy ment végbe ez a processzus? Isten tudja, miként és mikkel töltetik meg a lélek láthatatlan áramlatok és erők által. Misztérium az, mibe halandó szem be nem pillanthat. Nyugodjunk meg abban, hogy misztérium. Bár csodálatos, hogy éppen a papok és a feudális színezetű bigott nagyurak nem hisznek a misztériumban. Vagyis szemben állnak a közvéleménnyel, de hívei a közvélemény fiskálisának.

Nagy baj ez neki, mert míg a közvéleménynek udvarolván a mezők és rétek illatával parfümözi keszkenőjét, a hozzá dörzsölődő elemektől rátapad a kripták doha és a sekrestyék tömjénfüstje, és miután a közvéleménynek is van orra, a dolog igen kellemetlen, bár a célra nézve egyre megy, mert ez a két miniszterelnökség nem fog sikerülni, legalább normális időkben nem. Apponyi nem tud annyira magyaros lenni, ennél fogva annyira népszerű, hogy a közvélemény szorítsa ki a hatalomra, Tisza se lehet annyira népszerűtlen (udvaronc pláne nem tud lenni), hogy gratissima persona legyen Bécsben, és őt onnan iniciálják, de mind a ketten elég erők esetről esetre megakadályozni, hogy a másik ne lehessen miniszterelnök. E különös aequilibriumhoz, mely a pártállások és az uralkodó eszmeáramlatok természetes következménye, hozzájárul az udvar is, mely olyan mértékben hűvösebb Apponyi gróf iránt, amint a népszerűsége növekszik, és szívesebb Tisza iránt, amint annak a népszerűsége romlik.

Így aztán mindig ott vannak ők ketten, ahol voltak, mint egy kocsinak az első kerekei, se nem távolodnak, se nem közelednek, se egymáshoz, se a rúdhoz, egyik-másik kátyúba kerülhet, de egymást meg nem előzheti, és ez minden emberi számítás szerint így fog lenni, míg a kerekek tartanak, míg a ráfjuk el nem pattan, vagy a küllő ki nem esik — vagy míg a kocsi össze nem törik.

Ez volt a prognosztikon ezelőtt négy esztendővel.

II. A szirupkorszak

A prognosztikon normális időkre szólt. De Széll Kálmán alatt abnormis dolgok kezdtek történni. Nagy kedvem lenne belemerülni az állapotok festésébe, ha el nem vezetne tárgyamtól. Ezt a különben igen jeles államférfit a „jó” jelző illeti a történelemben, rezsimjét a „szirupkorszak”. Szegény Széll Kálmán, nem így gondolta ő ezt! Azt hitte ő, hogy négyszáz darab Gladstone ül az ő parlamentjében, akiket ő lebilincselő szónoklatával mindenüvé elvihet. Hiszen el volt tökélve, hogy csak jóra viszi.

Ez a különben okos államférfi oly naiv volt, hogy szinte kísértetbe jövök őt a nagy emberek közé sorolni, mert csak a legnagyobbak lehetnek ilyen naivak; a Napóleonok, Cromwellek, akik mindenkinek hisznek, mert nem félnek senkitől.

Ez az ember kezébe vevén a gyeplőket, elhajigálta minden fegyvereit (pedig a gyeplőhöz ostor is kell). Garanciát adott az ellenzéknek a választási törvényben, a curiai bíráskodásban és az összeférhetetlenségi törvényben, hogy a többség nem él vissza hatalmával, de ő nem vett garanciát a kisebbségtől, hogy az is vissza nem él a hatalmával, melyet a házszabályok nyújtanak neki. Volt tehát egy megkötözött többsége és egy szabadon levő kisebbsége. „Mindegy — gondolta —, hiszen a kisebbség is szeret engem.”

Csodálatos összetétele volt a legellentétesebb tulajdonoknak, játszva végezte a legnehezebb munkákat, melyek Herkules izmait is megfeszítenék, viszont nagy szepegéssel csinálta a semmis dolgokat, vagy éppen nem csinálta. Könnyedén vágott szét gordiusi csomókat, de vért izzadva csapott el egy főispánt. Félnék volt arra, hogy egy korholó szót mondjon ellenségnek vagy barátnak (talán a legyet se merte elkergetni, ha a homlokán sétált), de bátor volt, sőt merész a leggyakorlatibb, ezredévek tanúságából leszűrt kormányzati princípiumok fumigálásában.

A nemzeti pártot behozta a szabadelvű pártba. Ah, istenem, milyen siralmas összeházasítás! A közeli rokonok közti házasság tilalmas a közönséges életben. A politikában megfordítva van. A nem rokon elemek összeházasításából születnek a kretének. Csodálatos összevisszaságban kavartak itt a legellentétesebb elemek, akik előrehúzták és hátrahúzták a kocsit. Egy napon bizonyosra kell annak törnie. Neumann Ármint kalapja a gróf Károlyi Sándoré mellett függ a fogason. Ott van nem messze a Hock páteré is a György Endréé mellett. Bent a zsöllyeszékeken vegyesen ülnek a Tiszák halálos ellenségei, kik még mindig a Tisza-uralom ellen küzdenek, bár már tíz éve megszűnt, és az Apponyi ellenfelei, kik az Apponyi-uralom ellen sorakoznak, bár még meg sem kezdődött. S ezek testvérek, egyugyanazon zászló hívei. Tisza Kálmán érzi, a jövődök mit hoznak, s a házszabályok szigorítását veszi tervei közé Nagyváradon, Apponyi ellenkezőleg az ellenzék szarvait növeli jászberényi beszédében s reményeket csillogtat meg előttük óhajaik tágitására nézve. Apró-cseprő alakok bukkannak fel az időközi választásoknál, kik zagyva dolgokat beszélnek össze hadseregről, választói jog kiterjesztéséről. Van olyan is, aki az egyházpolitikai törvények revízióját kívánja, van, akiből a felekezeti gyűlés ördögös lángja csap ki, s ezzel a programmal nyit be a szabadelvű klub ajtaján.

Alszol-e, hatalmas elméjű Széll Kálmán, hogy nem olvasod ezeket a beszédeket? Nem, te csak az üdvözlő sürgönyöket olvasod, és azok szépen hangzanak, tele vannak tömjénrel, illatos olajakkal. Hiszen, ha olvasnád, eszedbe ötlene, hogy ebből nem származhat jó. De te nem érsz rá katonáid belsejével foglalkozni, el vagy foglalva válaszokkal az üdvözlő sürgönyökre, melyek keresztül-kasul szeldelik az országot, s jönnek dróton és adresszeken, díszpolgári okleveleken, jönnek és folyton jönnek mindenféle mutációkban: a választók üdvözlik a miniszterelnököt, a miniszterelnök a választókat, s a kór átharapódzik az epidémia gyorsaságával mindenüvé; község üdvözlí a szolgabíró, szolgabíró üdvözlí a községet és az alispánt, alispán üdvözlí a szolgabírakat és a főispánt, főispán üdvözlí a megye közönségét és az összkormányt, és kifejlödik az isteni látványosság, egy magát reggeltől estig egyenként és összesen üdvözlő ország, mely valaha tejjel-mézszel folyt és most üdvözletekkel folyik gazdag változatokban, mert amiként elődeinknek vagy öt különféle hadi fegyverzetük is vala, most minden előkelőbb embernek négy-öt fajta üdvözlete van: egy hűvös, egy langyos, egy melegebb és egy forró üdvözlete, melyeknek tapintatos, átgondolt és a helyzetnek megfelelő alkalmazása képezi a jól betöltött földi rendeltetés kritériumát.

Ez üdvözlőtőzönben fogantatik meg az új Ház, a mostani parlament. A főispánok fölliferálják a „szabadelvű” képviselőket, mint a bedugaszolt palackokat. Ha vegyész nézné, megállapíthatná, hogy az egyikben petróleum van, a másikban bor, a harmadikban terpentinolaj, a negyedikben poshadt savanyúvíz és így tovább, de vegyész nem nézi, meg kell tehát nyugodni, hogy ez a legújabb bortermés, hiszen rajta van a vignetta: „Széll Kálmán pincéjéből”.

Összejön a párt régi számerejében, de a régi szabadelvűek, az „őszeresek” fejek nélkül. Szilágyi, Pulszky elhaltak (a halál egyébként is a papoknak dolgozik), Tisza Kálmán pedig kimarad a képviselők közül. Különös jel. A felbomló testszervezet rendesen azt a szert nem veszi be, amely gyógyítana. A vesebetegségben például a tejet. S így akaratlanul mutat rá, hogy hol a medicina.

Más erős jelek is mutatkoznak, hogy a dekompozíció ideje jön. Vetése jól áll. Már hányja a kalászeit. A „gönci levél” nem tréfadolog. Széll Kálmán előtt kitárul most a panorama, és visszahökken tőle. Ha kicsiny ember volna, az orvosláshoz fogna. Összehívna a kuruzslókat és doktorokat. Szétválasztaná a feketéket a fehéréktől. Még talán nem késő. De Széll Kálmán nagy ember, aki a vadállatok szelídítőjének fölényével nézi a ketrechen fogvicsorgató állatok egymásra való fenekedését, aki tudja, hogy a szemeiben bűverő van, és vállat vonva gondolja:

— Egymást megehetitek, de engem nem mertek megenni.

S ez volt az első végzetes tévedés. Az elhibázott alapgondolat, melynek voltak csábító kiágazásai. A pszichológia jól kimagyarázhatná. Egy új, soha nem taposott út állott előtte, egy különös szituáció, mint egy ingerlő tájék, ahol még nem járt senki. Még szinte tetszett neki. Az egymással ellenszenvező őszerekek és nemzeti pártiak együtt: szép bokréta. Biz ez baj, gondolhatta, hogy egymást nem szeretik, de elvégre is engem szeretnek, tehát nekem semmi bajom sem eshetik, és amíg nekem nincs bajom, addig az országnak se lehet. Így gondolkozott talán és hagyta őket. Az obstrukció vetése így nőtt és sárgult.

Hiszen talán szerették is Széll Kálmánt innen is, onnan is (én magam is szerettem), vagy legalább mutatták. Méz folydogált az ajkáról. Ezért volt szirupkorszak. S az örült verseny, amely az ő kegyeiért megindult, s a féltékenység paroxizmusban tört ki. Nincs az a hárem, ahol az odaliszkok olyan epedve lesnék, kinek dobja oda a szultán kendőjét, mint itt az őszerekek és volt nemzeti pártiak. De Széll Kálmánnak csak egy házi politikája lehetett immár a két versenyző fél közt, el nem árulni, hogy melyikhez húz. Csak egy mozdulata volt már — *a meg nem mozdulás*. Holott a párt nem törődött egyébbel, mint megtudni ezt a nagy titkot. Szinte nem is volt más célja. Gravámenek fölsorolása, apró kanapéprocesszusok foglalkoztatták. „Szeret, nem szeret?” — hánytorgatta a két árnyalat, mint a marmancsvirág szirmait tépdelő ábrándos leányka, olyan kérdésekhez nyúlva, melyekből ezt valahogy ki lehetne hámozni. Így támadt az Egan-ügy. Elég egy jegyzőválasztás esete, hogy dörömbölve követeljék a kérdések kérdésének megoldását — melyik árnyalat az ő kedvence.

Hanem hiszen éppen a lavírozás, hogy ez ki ne süljön, volt a kormányzás legszubtilisebb feladata. Széll tehát egyforma távolságban és közelségben lebegett a két árnyalat közt. Nem törődve pártjával, hadd forrjon össze, ahogy tud, addig is inkább az ellenzékre támaszkodott, mely abban az optikai csalódásban engedelmeskedett Széllnek, hogy ő uralkodik Széll felett.

Semmi se volt tehát bizonyosabb, mint hogy egy napon le fognak esni a hályogok a szemekről, a ködből épült kulisszák szétfoszlanak, s a kormányozó vezéralak nemes tulajdonaitól mámoros ellenzék, melyet a hatalom fája alá eresztett hűsölni, megpróbálja a fához nyúlni, hogy onnan gyümölcsöt tépjen, éppen a tiltottból (a katonai dolgokban), és hogy ekkor összekavarodik minden, a kerekek megszűnnek járni, gerendák, pántok, oszlopok kimozdulnak, szétesnek s magok alá temetik a hatalmas Széll Kálmánt is. Talán majd sietnek őt megmenteni, akik szerették? Dehogy. Még ők törnek majd le egy-egy pillért, hogy nagyobb

legyen a törmelék, omlás, és ki ne jöhessen alóla. Ez volt a sorsa, fogják mondani, és betakarják testét a szeretetnek palástjával. S siratni fogják, jajveszékelni fognak utána, míg ő csendesen fog pihenni, mint egy fáraó, óriási piramis alatt, melyet cukorból raktak föléje.

Ily viszonyok közt... de már ezt majd egy más alkalommal egy harmadik cikkben fogom elbeszélni.

MIKOR A KLUB ÜRES³²

(Új kártyaasztalok — A történelmi tarokkparti — Jókai és a pénz — Koronás gyermekek)

Pünkösd napján rendesen minden virul, pezseg, csak a képviselői élet hal ki. A klub üresen tátong. A képviselők szétszélednek a szélrózsa minden irányában. Ki a kerületébe, ki a feleségéhez. A miniszterek is a birtokaikra utaznak. A magára hagyott Sturm nem győz felelgetni a tudakozódóknak, hogy ki merre lehet; bosszúsan panaszkodik fűnek-fának:

— Ennek a Tiszának annyi birtoka van, hogy nem bír kialakulni egy *Rátót*; hol ide megy, hol oda megy, Kovácsiba, Gesztre, az ecsedi lápra, úgylátszólag sohase lehet tudni.

Ez idő szerint tehát Sturm az egyetlen ember a klubban, aki Tiszával elégedetlen mer lenni. A többi klubtag megszokta, megszerette, és ami a *felszínt* illeti, a párt annyira egyöntetű, mint a „generális” idejében volt. Érti a paripa, hogy jó lovas üli. Hogy a paripában aztán milyen titkos betegségek lehetnek, azt csak az idő fogja kisütni, de egyelőre viszi a lovasát, sőt meg van vele elégedve. Ha néha szűkebb baráti kompániák telepednek le valamely fülkében, in camera charitatis is csak dicsérő szó esik róla.

— Hosszú életű ember lesz!

— Természetesen; ilyen tulajdonságokkal nem járhatja le magát senki.

— Valóságosan miniszterelnöknek született.

— De iszen kitűnő lenne az minden téren.

— Kivénén szakácsnak — ellenveti egyik maliciózus híve —, mert mindig azt főzné, ami neki tetszik, s nem azt, amire a vendégek gusztusa húz.

A régi kedélyesség kezd visszatérni az öreg fészekbe. Apponyi visszamaradt hívei szép csendesen beolvadtak és együtt zörögnek a legócskább vasakkal. Egyik-másik, mint László Mihály, vagy Drakulics Pál már az ódonság patináját is fölvtették. Ószeresek és volt nemzeti pártiak együtt szervezkednek a Bánffy szobra alatt, hogyan és mikor induljanak Szegedre egy kis kortesútra Bánffy ellen. Szóval normális élet folyik a klubban, sőt most olyan hatalmas életjelt adott arra nézve a klub, hogy a jövőben is élni akar, aminőt még sohasem.

És éppen erről akarunk referálni. Dókus, a gazda, pünkösdi ajándékkal lepte meg azokat az embereket, akik nem politizálnak. (Mert becses az ilyen elem.) Új kártyaasztalokat kaptak a kártyások. Masszív, angol stílusú mahagóni asztalokat rézdíszítéssel és megfelelő angol karszékeket, hogy egy londoni klubnak is díszére válnának. Merő gyönyörűség csak rájuk nézni. A kártyásokat, akik ma beléptek a termekbe, lázas elragadtatás és ámulat lepte meg; a vén gyerekek nem tudták, hová legyenek örömlükben.

— Végre hát értünk is történet valami!

A szép, új bútor hogy fölvitte a termeket. (Szegény Dániel Marci, hogy nem élhette meg!) Mindenüvé szétrakták, csillog-villog minden, csak a vén asztalt hagyták meg kegyeletből az első teremben, ahol a „történelmi tarokkparti” folyt évtizedeken át, melyet Ferraris örökölt meg egy remek festményen (hű reprodukcióját „Az én kortársaim” albumban vették az olvasók).

Hát furcsa kép ez most és szomorú. Elnézem melankolikus gondolatok közt. Hogy múlik el minden a világon. A halál mintha beleharapott volna, éppen a kép közepébe és csak a széleket hagyta meg. Volt eszünk kettőnknek, Gajári Ödönnel, hogy mindjárt a szélekre húzódtunk. Legelőbb a Tisza gibiceit haltak ki, mintha előre küldte volna őket, elment az Aldzsi,

Odescalchy meg Csernátony. Szóval, a személyzetet költöztette át előbb, és ő csak azután ment.

Legutóbb Jókai követte, tehát a fele partnerek most már odaát vannak a fele gibickekkel, mi, a másik fele, még itt vagyunk, minélfogva a parti felbomlott ideiglenesen, míg a költözködés folyik, de innen-onnan együtt lesz egészen. Csak a sorrend bizonytalan még.

Egymást csak e három szobában szeretik az emberek. Melegség, őszinte érzések csak itt vannak, az ellenségeskedés a kártyaszobákban csak játék, míg odaát, a nagyteremben, az összetartozás a játék. Két külön világ ez! A nagyterembeli játéknál akadályok a partnerek az előhaladásban, itt pedig nélkülözhetetlenek a partnerek. A nagyteremben csak az osztó játszik, itt a tarokknál vagy kalabriásznál csak az osztó nem játszik.

Nem tudom, ki hal meg közülünk elsőnek, akik a tarokkparti festményén vagyunk, de nem irigylem, mert nehéz dolga lesz elújságolni ott fönny az új kártyaasztalokat. Úgy jár, mint Széchenyi Londonban. Mindent elhittek neki, csak azt nem, hogy Magyarországon a birkát fejk, és hogy az esztergomi érseknek félmillió forint évi jövedelme van; ebbe már közbeszólt Palmerston: „Ej, ej, fiatalember, lassabban egy kicsit az ilyen ismertetésekkel.”

— Mit, hogy új kártyaasztalokat állítottak be? — fogja mondani Jókai. — És hogy Dókus? Eredj, neked nagyobb fantáziád van, mint nekem volt.

Szegény öregünk, mennyit mérgelődött, könyökölni szeretvén az asztalon a csont-pénzei közt, hogy az asztal a lábak egyenetlensége miatt folyton billen ide-oda. A szolgák nem győzték rakosgatni a papírból összecsavart pótlékokat a lábak alá. Ha vesztett, mindig az asztalnak tulajdonította, vagy a gibicnek. Pedig majdnem mindig vesztett. És majdnem mindig azért, mert nem tudott játszani. Sohase bírta megtanulni ezt a nehéz játékot. Hanem iszen a veszteség nem okozott neki nemhogy bánatot, de még piciny bosszúságot se. Csak úgy a forma végett dohogott. Mit tudta ő, mi a pénz? Abszolúte nem volt arról fogalma ennek a nagy gyermeknek.

Egyszer nagyon régen, még a nyolcvanas évek elején egy négyezer forintos váltója járt le, valahol Balatonfüreden nyaralt, új váltót nem küldött, tehát megóvatolták és perelni kezdték; egy könyvkereskedő barátja, aki félig-meddig meg volt bízva, hogy az ügyeiben járjon el, kétségbeesve sürgönyöz neki, mire beállít másnap Füredről, s jelenti neki a kereskedő:

— Megóvatolták a négyezer forintos váltóját.

Az öreg (már akkor is öreg volt) édesdeden mosolygott.

— Ejnye fékomadta!

— Igen, de baj van, mert azt most már előbb ki kell fizetni, és csak akkor adhatunk be új váltót.

— Hát fizessük ki — mondta Jókai könnyedén.

— Igen, hiszen már én eddig is megtettem volna, de nincsen most annyi pénzem — mentegetődzött a kereskedő —, és nem is bírok előteremteni, mert az atyám utazik a külföldön.

— Hm — szólt Jókai gondtalanul —, tegyük hát össze, amink van. Ön is ad, én is adok, s élünk tovább boldogan, míg a halál megrohan.

— Nos akkor rendbe hozhatjuk, csak az a kérdés, hogy mennyi pénzt adhat?

— Azt majd meglátom, hogy mennyivel járulhatok hozzá; összeszedek, amennyit lehet, s délután majd elküldöm. Jó lesz?

— Jó.

Ki tanúja voltam a jelenetnek, megkérdeztem másnap, hogy mennyi pénzt küldött. Feleli a könyvkereskedő megbotránkozva:

— Képzelve, harmincöt forintot hozott. Persze kinevettem.

— És ő mit mondott?

— Látszott rajta, hogy csodálkozik, amiért én keveslem az összeget.

Anyagi kalamitások és konfliktusok az ő jókedvét, tündéri álmait általában soha nem zavarták. (Tudja a természet, hogy hol miképp kell berendezkedni.) Mikor a legutolsó követválasztáson megbukott, sok ezer forintnyi számlák szakadoztak nyakába a vesztett csataterőről; míg pénze volt, fizette is, de mikor elfogyott, hozzányúlt az aranyrúdjaihoz, a humorához, s abból hasított egy darabkát, ezeket írván a főispánjának, Almássy Gézának: „Kedves barátom! Én már többször elvéreztem a hazaért és megtanultam, hogy a temetési költségeket sohase fizeti a halott. Gondoskodj hát és csinálj valamit, stb.”

Nemcsak a pénz értékéről nem tudott Jókai, hanem a magáéről sem. Csodálatos picinek érezte magát a nagy urakkal szemben. Munkáiról se tartott sokat. Egyszer egy pompás regényt írt egy lapban a „Koronás gyermekek” címe alatt; erről az esetről akkoriban tettem már részletes említést, mikor aktuális volt. A regényben szó volt a reichstadti hercegről, I. Napóleon fiáról, a Braganzákról és sok más jó familiákról, akik valamennyien koronákban dolgoztak. Nyaltalta a regényt a közönség, és folyt-folyt szépen, már talán a harmadik kötet felé, mikor egy este kijön Jókai a kártyaszobából, végigmegy a termen s a pulpitus előtt, éppen az imént Bécsből érkezett Wekerle miniszterelnöknek, ki az élményeit meséli, nyájas jó estét kíván.

— Szervusz Móric — szól oda Wekerle.

— Mi újság Bécsben? — kérdezi Jókai.

Wekerle hanyagul odaveti:

— Haragusznak rád.

— Énrám?

— Hogy valami regényt írsz és a Károly Lajos főhercegné nagyapját ugyancsak feketén fested benne.

— A portugáli királyt — tagolta Jókai fázékonyan, fojtott hangon.

Ezt csak úgy inter par[e]nthesim mondotta Wekerle s legott visszaugrott az előző témáiba; szem, fül lett minden mameluk, s észre se vették a Jókai távozását. Otthon csendes szobáiban (akkor még csendesek voltak) a nagy karszékekben, a sok színes kagyló közt a szellemek, kik szolgálatában voltak, ott termettek, amint az éjjeli lámpáját meggyújtotta. (Aladin szellemei is lámpában laktak.) Az egyik hozta az óriás nagyítóüveget, a másik a szivárványt összes színeivel, a harmadik az összes virágok illatát — megrészegítésére.

— Hm — szötte a gondolatait Jókai —, haragszanak rám Bécsben... — És egyszerre úgy tűnt föl neki Bécs, mint egy fekete posztóval bevont város. A Szent István-templom szaladni látszik végig a Ringstrassén, és a tornya jobbra-balra dülöng, mintha csóválná a fejét. Az öreg király bosszúsan jár-kél a Burgban. A szép Mária Terézia bezárkózik termeibe bújában, se nem eszik, se nem iszik, hanem csak azt hajtja egyre: „Mit vétettünk mi Jókainak?” Királyi herold futja be az utcákat és hirdeti: „Minden fülemilét ki kell irtani az erdőkből, mert már a fülemilék is harapnak.”

Jókai e benyomások alatt írta meg a levelet a szerkesztőnek, hogy a *Koronás gyermekeket* azonnal szüntesse be; ő [a] regényt nem írja tovább, aminthogy befejezetlen is maradt.

Néhány nap múlva ez eset után Huszár Imrével találkoztam, aki érdekesen diskurált velem az egyházpolitikai reformokról.

— Kár sietni velök — szólt. — Ha Wekerlének volnék, húznám-halasztanám, ameddig lehet, mert úgy jár ő, mint a hektikus viselő asszony, immúnis addig, míg a gyereket meg nem szüli (a gyermek ereje tartja benne a szuszt), de mihelyt megszülte, jön a galoppirende tuberkulózis.

— Bizony igaz lehet. Miért nem mondd meg Wekerlének?

— Pedig találkoztam vele a minap Bécsben, de nem beszéltünk politikáról. Ejnye, miről is beszéltünk csak? Igaz, dicsértem neki a *Koronás gyermekeket*.

— Mit? Te a *Koronás gyermekekről* beszéltél vele?

— Igen, mondtam neki, hogy érdekes, hogy a Mária Terézia nagyapját festi benne egy kicsit feketén, de híven, pompásan.

— És ő mit mondott?

— Nem tudott a regényről semmit.

— No — mondtam —, éppen ti hárman kellettetek, hogy az a regény megsemmisüljön. Egy, aki a semmiről tud fecsegni, egy, aki a semmit is kiszínezi, és egy, aki a semmitől is megijed.

*

Annyira üres volt ma a klub, hogy kártyajáték és politika helyett ezeket a történeteket eleve-nítettük fel.

A nagy lámpát fel se gyújtották a szolgák. A félhomályban árnyak libbentek a szögletekben, szétfoslottak és újra megjelentek... Csak a villanyóra petyegte a kísérteties csöndben, kety, kety.

AZ ÖREG HÁZSZABÁLYOK³³

Tekintetezs barátom Edön!

Fox csodalkozni, hogy in még élek. Pedig semmi se van benne különös. Író alakjai túlélnek írók. Hat miért in ne élnek? Csakhogy mióta a Vlasics excellentias uram ötsém kiadta a hivatalos helyesírási szabályokat, azóta nemcsak nyelvben, de helyesírásban is tökéletes lettem, ram se lehet ösmerni. Mindegy, in mégis élek, igaz hogy rosszul, mert az idén nem termette Bergengociában krumpli, arenda, csekilysig, porcio birtok után nagy. Egisz dominium 80 hold pohánkas föld is 1000 hold első osztályú szikla, kin csak tenyészik boróka, azt szereti a mi madarunk, aki volt nekem mameluk koromban, kétfejű sas, mostan pedig snef, alias fenyvesmadar.

Hát van itt insig totocskák között, tekintetes baratom, vagyis lesz insig, is egy olyan jó orrat kiérzi, hát gondoltam magamban: „Zebulon, itt éhen halsz, eridj innen, Zebulon!” De hova menjek a csekily vitalitiummal enyimmel kitelelni? Hát kapóra kialtya nalatok városi közgyűlésen tekintetes Sartory barátom uram, hogy „Pesten nincs dragasák.”

Heureka! Habemus telelőhely. Kialtok a legkisebbik kisasszonyka-lanyomnak, aki most hetvenegy éves. „Ancsurka? pakolj! Megyünk Pestre. Ott aszongya nincs dragasák, tehát van oltsóság. Ézs diktálja logika is így. Mert mikor mindenütt volt oltsóság, Pesten mégis existálta dragasák, felfordulvan ergo a világ, most mikor mindenütt dragasák uralkodja, Pesten oltsóságnak muszaj lenyi.

Hip-hop, hát el is jötem, it vagyok, hogy egész telet it tölcsek. Ma aztán elmentem országházba megnézni, hogy a kártyák hogy fexenek in politicis. Kivántam is tiszte-legnyi fiatal miniszterelnöknél, kinek az ides apját betsültem és tiszteltem, mert sok számos évekig voltam neki elensige.

Egyszer látogatóba is megfordultunk nálánál Geszten a Pali Szontággal, a miniszterelnökök, a mostani, kisgyerek volt, akkor kezdett beszélni, monta is a Pali:

— Te Zebulon, de furcsa, ez a fiucska most kezd beszélni és már mingyárt jobban tudja magyarul, mint te. (A Pali szeretett csipős vicceket mondanyi.)

Vittünk neki prezentbe Váradról játikboltból egy falovat. Fiucska rá se nézet.

— Hát nem kel a lovacska? — kérdeztük.

— Nem kell olyan ló, amelyik nem mozdul, hisz ez fábul van — felelte a fiucska értelmesen.

Erre aztán én a park végibe megpillantottam egy pajkos csikót. Ne Csina ne! — kiabaltam rá. Pod szem, én vagyok a Zab bácsi. Oda is jött a kerítéshez, mondtam aztan kis miniszterelnökönek (de még akkor nem volt az).

— Hát ugye ilyen lovacska kellene mi? Aki eleven és sörénye is van?

Fiucska rázta övé fejét:

— Ilyen se nem kelene — felelte —, mert ez megrug, ha hozzá érek és el nem bir, ha rája fölülök.

— Ej bastrancia, nos hát milyen kellene?

— Hát egy igazi ló, amelyik szaladjon alattam, de zabla is szájában legyen, hogy oda szalagyon, ahova kell, ahova irányítani lehet.

Te Edön, mondok neked valamit, ha én akkor olyan okos ember lettem volna, mint amilyen most te vagy, már akkor megtudtam volna neked mondani, hogy ez a fiucska valamikor meg fogja zabolazni a parlamentet, aki mikor jó, olyan mint a fa-ló, hogy nem mozdul, csak inog ide-oda, mikor meg nem jó, olyan mint a megvadult csikó, viszi a szekeret árokba.

De hagyjuk régi időket és ne dicsérjük, mert majdnem bizonyos, hogy a jelenlegi időből is valamikor régi idő lesz, és fogjuk magasztalni, akik akkor még élünk. Maradjunk tehát mai napnál, amikor is, hogy szavamat felejtsem ne el, folyosóra mentem degálni és miniszterelnököknek tisztelegni, felhuzván lexebb botosomat, mert tudod, a köszvény miatt azt viselek.

Kerestem a tekintetes uramötsémet, Urbanovszky Ernőt, hogy az mutasson be, de monták: volt, nincs, minden elmúlja a világon. Senkise nem ösmert pompás ragyogó hazban, de in se nem senkit. Kérdeztem szolgától, hol feltalálható miniszterelnökök?

— Szobájában van.

— Melyik a szobája?

Elvezette engem egész ajtóig, kopogtam, benyitottam. Hát ott ültek vagy nyígyen-ötten. Csupa fiatal emberek, beszilgették, szivarozgattak.

Az egyik, a legdelibb felkelt, elibem lépkedte is csodalkozva nízte szíp kék szemeivel szakállamat.

— Mi teccik?

— Az excellentiáját keresem.

— Melyik excellentiáját, mert itt csupa olyan van.

— A Tisza excellentiáját.

— Az én vagyok.

— No in pedig Tallérossy Zebulon vagyok is tiszteletemet kívántam tenyi. Talán tetszik is ram emlékezni.

Megszorongatta kezemet is így szólt:

— Nagyon örülök, hogy lathatom kedves batyamat is igen sajnálom, hogy le se nem ültethetem, mert ipen tanácskozok kollegakkal.

— Óh, könyörgöm alasan, in tölem semmit se kel tartanyi. Mert in olyan siket vagyok, mint egy mozsár. Engem bizony leültethet kegyelmes ur.

A miniszterelnök furcsán mosolyogta, összenizet miniszterekkel s aztan így szólt:

— No hát üljön le és gyujtsa rá.

Adott egy szivart. Mondtam, elteszem inkább emlékül. Akor adta egy másikat, és arra rágyujtottam is nagy figyelemmel hallgatam, mit fogják tanácskozni, mert eszemben sincs, hogy in siket legyenek, hanem hát politikusok közt egy kis ravaszság öreg Zebulon bácsira is ráfér.

No most aztán elkezdett miniszterelnökök beszilni öreg házszabályokról. Aha! Ippen csak ezeket ösmerem már én a Házban. Már ott minden fiatal, csak ők öregek, enyim koromból valók. Mondta, hogy olyan öregek, hogy az éjjel olvasgatva őket, tizenharom lyukat talalta rajtok. Ohó, tizenharom lyuk! Látszik, hogy sok háborut kiszolgáltak.

Nekem is van egy ötsém, kiszolgálta kapitány, csak hét lyuk volt rajta golyóbistól és mégse vehették már hasznát a lyikacsos bőrinek, penzióba hagyították.

Tizenharom olyan hely, ahol már vagy ütetett rés, vagy ahol még üthető lyuk. Ezeknek a lyukaknak közte van az a lyuk is, amit kegyelmes uram barátom Széll Kalmány úgy mondott, hogy ezt pedig tömjünk be lovagiassággal.

Hát beszilte Tisza, hogy ereszt a dolgot egy bizottság elé, ki öreg házszabályokat meg-reparálja, réseket beépíti, hogy az ország azután tovább dolgozhassék.

Gyönyörűségesen fejtegette, hogy ettől élve-halva nem tágit, hogy ő a maga miniszter elnöki excellentiás testet is áldozatul hozza hogy a lyukak betömessenek, hogy e lyukakba temetkeznek. (Ámbár iszen a Fáraók is ilyen lyukakban fekszenek — piramisok alatt.)

És éppen mondani kezdte, hogy bizonyos dolgokhoz, melyek nem okvetlenül szükségesek, nem ragaszkodik, hogy az újonc-dologban fogja engedni is — amire én megfeledkezve felkiálték, a fejemet bólongatva:

— Helyes, bizony helyes!

Amire összeniztek a miniszterek, mintha mondanak:

— Nini, hiszen az öreg Zebulon nem siket.

No most már fucs volt, vige volt, mennem kellett, felkeltem, bucsuztam, senkise nem marasztott, csak az egyik miniszter szólt:

— El ne beszélje aztán, amit hallot?

Hát nem is szólok egy mukot se, de van nekem egy indítványom ország jóvoltára való. Aztat akarom szelőztetni.

Hat nekem nem tecik ez a tizenharom lyuk, barátom Edön! A szám is ominozus tizenharom — isten velünk járjon. Aztán az se jó, hogy tizenharom aradi vértanú volt. Szóval rossz szám. És még leginkább az agasztja engem, hogy ahol tizenhárom poloska van, ott tapasztalatok szerint még mindig lehet találni. Probatum est — saját ágyamban. Hat azért mondok most valamit.

Tudsz te ugye az angol bankról? Érdekes az, hogy mit csinálja. Díjakat tűz ki, barátocskám, nagy díjakat, hogy miként lehetne az angol bankba betörni. S pályázati föltételeket küldi magoknak betörőknek. Több szem többet látja. S betörő szeme jobban lát, mint védekező szeme. Én magam is mindig terveztem, hogy pályázni fogok, de most már nem lehet. Hianyzik nekem a lelemény, mert a Jókai esze volt azelőtt az én fejemben, de most már in is csak olyan öreg szamar vagyok, aki egy diót se tudok feltörni (a rossz fogammal), nem egy bankot.

De azért irzek, hogy egy nagy premiumot kellene most kitűzni az ellenziknek — palyazzanak, idegen kézzel leírva, hogy az öreg házszabályokban melyek még azok a helyek, amelyeken be lehet törni a tanácskozások komolyságába, és fölteszem az összes Bergengóciabeli sziklaimat egy marik közönsíges kavics ellen, hogy a tizenharom résen kívül a beérkezett pályaművek még feltüntetnek egy csomó olyan helyet, amelyekre Tisza az ő egyenes lelkivel rá se nem gondolt. Dixi et salvavi animam moju. Hiszen igaz, igaz, hogy Polónyi találja megnyerni díjacsát, az pedig nem volna nagyon jó, de mi tanulnánk belőle és jobban csinálnánk meg szabályokat, ami lene nagyon jó.

Öreg barátod
Tallérossy Zebulon

AZ ÉN KERÜLETEM³⁴

Annyi ferde kombináció szülemlett a fogarasi utammal kapcsolatosan, olyan nagy lett az ijedelem (a krajcáros lapokban), hogy itt a választás a nyakunkon, ha már ez az ember is megmozdult, majd az odalent tett nyilatkozataim kerültek kötekedő újságírók tollára, s engem arra az elhatározásra vezettek, hogy talán legjobb lesz az egész utamat leírni, mert félig tudni valamit annyit tesz, sokat sejteni, mindent tudni annyit tesz, semmit se tudni.

Tehát valóságos útirajzot, sőt jelentést szándékoztam szerkeszteni ottani időzésemről — de közbeszólt a mi okos Pálffy Ferencünk: Ember vigyázz! Nagy feladathoz kapkodsz. A kerület olyan, mint a feleség. Kényes portéka. Ha megdicséred, új ruhát vagy karperecet kér, ha panaszkodol, neki áll följobb, hidd meg legjobb, ha szépen hallgatsz, míg jó dolgod van, mert bizonyára mondom neked, könnyebb Blondinnak kifeszített kötélén járni a Niagara fölött, mint kerületbeli intimitásokról tárcát írni, mert minden szó elevenbe vág, meglátolás alá esik, reményeket fakaszt vagy szakít, még a humor is fájhat, még a dicséret is árthat.

Beláttam, hisz' igaz, ami igaz, le is tettem a gondolatról, ámbár a tárgy kényessége, veszedelmes volta folyton izgatott, mint ahogy az alvajárót hívják, csiklandozzák a hold beszűrődő ezüstös sugarai, míg végre egy döntő körülmény közbecsapott. Pénzes postautalványt hozott a levélhordó. Nézem, hát Fogarasról jön, a főispán küldi, hat korona — éppen amennyi kiadásom volt Fogarason.

Nem tudtam mire vélni, míg végre megjött tegnap a magyarázó levél, hogy egy nap a vendéglőben magam fizettem ki a vacsorámat, hat koronát, utólagosan megtudták a választóim, összeszidták a vendéglőst és visszaküldik a hat koronámat.

Mármost aztán hogy legyen lelkem el nem dicsekedni egy kerülettel, amelynek a meglátogatása hat koronába kerül? És azt is visszaküldik! Hisz ez még történelmi adaléknak is érdekes, a XX. század elején van ilyen mameluk kerület, ahol pedig csupa szegény emberek laknak. S ennek dacára az ellenzék pénzen vett mandátumoknak gúnyolja a mieinket. Jó lélekkel merem pedig elmondani, hogy mióta én képviselem Fogarast, tenger nagy idő, soha kaputos ember se nem kért, se nem kapott tőlem a szavazatáért egy krajcárt sem. A sárkányi szászok közt pedig még a köznép is ilyen puritán erkölcsű, hűséges az országhoz és egy csöppet se zöld, szorgalmas, iparkodó, ahol egy kis jóakaratot lát, egész szívét odaadja.

Különben már azelőtt is jó, romlatlan kerület volt Fogaras. Maga a románság úgyszólván gyermeket, naiv eszmekörben él, mint az ős pásztornépek. Elöttem Boér volt a képviselőjük, az öreg Boér, a korelnök, aki még Madarász apót is per „Jóska öcsém” szólította. Különös módon hízelegte be magát a kerület vonzalmába. Kolozsvárott lakott s mindennap bejárta a piacot, rendre vette a furmányos szekereket, s ha fogarasi emberre akadt, üzent tőle:

— Mondja meg kend a fogarasiaknak, hogy ne féljenek, míg az öreg Boér él. Gondjukat viseli, nem hagy felettük erőt venni semmi gonosznak. Most még nem mehet oda, nem mutathatja magát, de a távolból rajtok tartja a kezeit.

A fuvarosok napról napra vitték a hírt éveken át szakadatlanul s elterjesztették a városban és a falvakban:

— Él ám Kolozsvárott egy jó öregember, aki nagy jóakarója Fogarasnak. Gondunkat viseli a távolból. Szelíd kék szeme van és hófehér szakállja.

Ez is, az is látta, beszélt vele, valóságos legenda támadt körül a nép közt, mert ami titokzatos, vonzó. Később pedig azt kezdte üzengetni, hogy közeleg már az idő, mikor személyesen eljön s átveszi a nép sorsának intézését, amint hogy meg is jelent egy alkalmas napon,

képviselőválasztások idején s játszva kapta meg a mandátumot a titokzatos jó öregember Kolozsvárról...

Különben akárhogy volt, régen volt, mese volt; egy azonban bizonyos, hogy Fogaras még a hajdani patriarchális kerületekből való, ahol a lakosság hisz még az ideálokban és szép dolgokban — talán mert olyan nagyon messze van a központtól. Hiszen a legkopárabb hegyek is szép kékek távolról.

Hogy ím' most lementem, annak egyszerű oka, hogy magam akartam régi óhajuk, az Olt részleges szabályozásának hírét levinni, magammal hozván fiamat is, hadd lássa a képviselői mesterséget közlő.

Meglehetős rossz hangulatban értem oda. Az egyik kézibőröndöm elveszett a vasúton. Ez kétségkívül rossz ómen, gondoltam, s végre is az ilyenben minden képviselő babonás. Mert ha lehangoló lehet, hogy tizenhárman ülnek valahol egy asztalnál, az is lehangoló, ha három táskával indul meg valaki és csak kettővel érkezik.

A vasútnál a barátaim fogadtak a szokott alkotmányos parádéval. Az ősz főpap, Pánczél Károly, a szabadelvű párt aggastyán elnöke egy szép beszédre gyűjtött rá a pályaudvaron, holott az ég minden zsilipje ki volt nyitva, zuhogott az eső, mintha zsákból öntenék, a metsző, hideg szél pedig forgatta, csavargatta a köpenyegjeinket.

— Ugyan, kedves bátyám — szakítom félbe a szónokot —, majd elmondja a többi otthon, földél alatt.

De amilyen vastagnyakú kálomista, csak mégis elmondta eleitől végig, ami sok szép meleg szó benne volt, miközben didergett, elkékült, elzöldült a hidegben.

— Minek is jött ki? — pirongattam.

— Nem is a képviselőnek jöttem én ki — szólott ő. — Olyan képviselő nincs a világon, hanem kijöttem az írónak. Annak én kijövök, még ha belehalok is.

Alighogy szárazra kerültünk, az volt az első kérdése a korifeusoknak, hogy lesz-e beszámoló és hol?

— Hja — sóhajtottam föl —, nehéz dolog lesz, ne is említsék. Magamnak is abban fő a fejem, hogy miképp számolok be egy ilyen könnyelmű dologról.

— Miféle dologról?

— Hát az elveszett táskáról otthon a feleségemnek.

Úgyde ők a politikai beszámolót értették, amiben van bizonyos nagyzási tónus. Beszámolni olyan dolgokról, amiket mások cselekedtek. Könnyű is, nehéz is, ahogy vesszük, de mindenestre nevetséges a magamforma jelentéktelen képviselőktől. Hadd számoljon be Tisza István vagy Berzeviczy, akik csináltak egyet-mást. De mi ugyan miről számoljunk be a nagypolitikát tekintve, akik legfeljebb füstöt csináltunk a klubban és a folyosón, s a végeredmény — szivarvégek.

Azért nem is tartottam beszámolót Fogarason. Csodálkozva olvastam azonban egy lapból, hogy a választóim nyilatkozatra kényszerítettek a népiskolai javaslattal szemben.

Eszük ágában sem volt — megelégszenek ők annyival, amennyit magamtól kívánok elpotyogtatni. Amit mondok nekik, vakon hiszik, mert sohase mondtam nekik valótlan.

Nincs ott néppárt, függetlenségi párt, ószerekek és új szabadelvűek, összecseng a magyarság testvéri szeretetben. A pártelnök egy kálvinista pap, az alelnök egy katolikus pap, a pártjegyző egy rabbi. Kicsibe veszik ők a nagypolitikát. Az csak az itthoni jóllakott magyarnak való,

pipázás közben. Az én választóim még csak a helyi kérdések szegénységében kecmeregnek. Nekik az elromlott Olt-híd képezi a megrázó katasztrófájukat. Mit bánják ők, kik cigarettáznak a klubban. Milyen szabályok szerint tanácskoznak az országgyűlés nagyurai, mik kóvályognak most az Apponyi fejében. Bohóságok bohósága! Itt a szörnyű, megmászhatatlan végzet, a híd összedőlt, és a városka be van zárva, azazhogy a forgalom ki van zárva belőle. Kellene pedig a híd fölépítéséhez nyolcvanezer forint és nyolcvan sincs. S hogy teljes legyen a keserű pohár, az illető miniszterek kijelentették, hogy nem járulnak a fölépítéshez.

Ezekkel a szomorú tényekkel kerestek fel mindjárt első nap. Szónokuk fölkiáltván.

— Ezzel a vérző sebbel jövünk most a képviselő úrhoz.

Bizony még csak megvigasztalni se tudtam, inkább összeszidtam őket, hogy bizonyosan elrontották valahol a hídkérdést.

— Hogy hozzám jönnek ezzel a sebbel, most, miután a miniszterek már nyilatkoztak, úgy tűnik fel nekem, mint ha valaki az egyetemi professzoroknál lett volna a betegségével, és mikor azok kimondták, hogy nincs segítség, akkor elmenne a dorozsmai kirurgushoz, hogy az segítsen rajta. Hát kivel segítek én önökön: a bajor kormányral vagy a burkussal?

Ilyenforma aperçukkel és ötletekkel értettem meg velök magamat, ezeket szokták meg és szinte élvezik őket. Nem kell nekik semmi nagyképűség. Az ünnepélyes szamarakból gyógyította őket az én metódusom örökre. Ez az egy pozitív érdemem legalább megmarad.

A fehér asztalnál mesélem nekik a Tisza István nagy elméjét, lihegve hallgatják, az öreg generális dicsőségét a múltból, köd borul a homlokokra, méla csöndesség támad, mintha egy árnyék suhogna a levegőben. Áttérek a folyosó és a klub vidám, jellemző tréfáira, elvonul előttük a parlament, a nagynak vélt alakok, mint liliputi apró figurák hemzsegnek, mozognak mosolygó szemük előtt, miközben fogy a vinkó, megy az óramutató a maga útján, s körömgigének a gyertyák.

Néha ők is megkockáztatnak egy kérdést:

— Lesz-e új választás mostanában?

— Dehogyan lesz, mért lenne? Csak egy esetben lehetne, ha a párt nem volna egyöntetű, mert csak egyöntetű párttal lehet a házszabályokat módosítani. Miután azonban a párt egyöntetű, a választás céltalan, mert az urnákból is legföljebb egyöntetű párt jöhet ki. Ha tehát a mostani párttal meg lehet csinálni a házszabályt, akkor minek volna egy másik párt, annál is kevésbé, mert amit a mostani párt csinál, az az új országgyűlésre már érvényes lesz, minélfogva a mostani egyöntetű párt becsesebb Tiszának erre a célra, mint amilyen lenne az új egyöntetű párt.

Bübájosak ottan így ősz felé a fehér éjszakák, aminőkhöz hasonlóak csak Oroszországban vannak. A hold be akarja mutatni, hogy ő is bír nappalt csinálni. Ezek az éjszakák feledhetetlenek. Szól a muzsika, csengnek a poharak, és jönnek a sziporkázó tósztok, enyelgő tréfák esténként, hogy vége-hossza nincsen. S ezek közt csak egy felszólalás érintett némileg kellemetlenül: egyik választóm, ami különben majd minden ilyen képviselő-látogatásnál megesik, humorosan színezte ki azokat az eseteket (az vessen rám követ, akivel meg nem történik), mikor a választóim némely leveleire nem felelek, melyek a zsebemben felejtődnek, vagy mikor napokig keresnek otthon és nem találják a kerületből jött ügyes-bajosok.

A közönségnek tetszett a tószt, már-már posványosodott a hangulat, éreztem, hogy szállok, egyre szállok lejjebb-lejjebb a piedesztálról a választóim szemében, a gonosz mosolyok, a vigyorgó démonok a szemekben viszik, mint a méhek csápjaikon, a nimbuszomat. Ideje volt lélekjelenlétemet el nem veszteni és lecáfolni a tisztelt előttem szólót.

Fölkeltem és elmondtam, hogy biz' ezek megtörténhettek egytől egyig.

— És én nem is szívesen vállalkozom ezentúl sem — folytatám — magánérdekekben közbenjárni. Az nem való a törvényhozó tisztéhez. A képviselő a nép legmagasabb rendű szükségleteit végzi és nem egyszersmind a legalacsonyabb rendűeket. Ilyenre én nem vállalkozom. A képviselői állás csak az utóbbi időkben és csak alantas kerületekben vált olyanná, mint azok a bicskák, amelyekben ráspoly is van, azonfelül pipaszurkáló, körömvágó, fogpiszkáló, cipőgomboló, kis fűrész, dugóhúzó. És hát az ilyen bicskák igen hasznos *zsebszerszámok* lehetnek, de az *Olton eszközlendő átmetszésekre nem alkalmasak*.

Ilyenfajta riposztok képezik a képviselői mesterség fő griffjeit. Ha a képviselő többé-kevésbé föl van fegyverkezve ilyenekkel, vígan ússza keresztül a legkétségbeesettebb helyzeteket. Erre figyelmeztetlek benneteket, fiatalokat, mint öreg róka. Mindig legyen egy felelet a nyelveteken. Ebből áll az egész mesterség.

Persze mindezekhez olyan jó, szelíd lelkű választók is kellenek, mint az enyimek, akik tudják, hogy végre is szeretem őket, s ez a fő, a többit mint mellékést megbocsátják. És tudom, azért se haragszanak meg, hogy most annyit fecsegetem róluk. Hiszen oly szükségű voltam ez ideig, mintha képviselő se volnék. Sem a kerületemben, sem a kerületemről nem beszéltem, nem írtam semmit. Pedig innen-onnan egy fél életet töltöttünk együtt állandó meleg viszonyban, melybe nem vegyült keserű szó, se azelőtt, se most, mindössze azt hangoztatták panaszképp egyszer-máskor, hogy ritkán megyek hozzájuk, de én azt is elütöttem egy megjegyzéssel:

— Ugyan hol hallották, hogy a patak visszajárjon a forrásához?

Mosolyogtak és azóta erről se panaszkodnak többé. Hiszen fölösleges is. Mivel én nem járok Fogarasra, hát ők járnak fel Budapestre, nincs az a nap, hogy délelőtt négyen-öten is fel ne keresnének. Felkelek, felöltözöm, kezdem a reggeli csibukomat színi, kopognak az ajtón, fogarasi ember jön, aki elbeszél minden újságot; mire elmegy, és egy másik érkezik délfelé, már akkorra azt is tudom, hogy Povarczyné asszonyom tegnapelőtt kiejtette a pólyás gyermekét a bölcsőből, hogy Serbán egy medvebocsot lőtt, hogy gróf de la Mottének megsántult a nyerges lova stb. Hosszú évek során annyira kialakult, megelevenedett előttem az egész város minden lakójával, hídjával, kerítésével, kútjával, hogy sokszor, kivált téli napokon, mikor keveset járok ki, szinte magam is azt hiszem, hogy voltaképpen Fogarason lakom, s a belépő látogatóim voltaképpen csak a szomszéd utcákból fáradtak ide. Hallani vélem ott künn a Tódor hajdú köhögését. Valami zörgés zaja hangzik kívülről. Ni, milyen dübörögve csapódik be a megyeház kapuja... Kürt bűg elmosódón valahonnan a havasokról... Óh, ördög, ördög, hiszen csak a szomszédos szatócsbolt nehéz vasredőnye ereszkedett le, és egy száguldó automobil túlköl messze innen, talán a negyedik utcában.

VÁLASZTÓK KÖZÖTT³⁵

A pártélet kötelékeiben szépen megférnek együtt a képviselők, mint az együvé fűzött kulcsok, amint összezsörögnek (azaz hogy a képviselők néha csúnyán is zsörögnek), míg valójában mindenik más-más zárból való. Mindenkor megindító gondolat a parlament tanácstermében, hogy az ország minden vidéke, minden ügye-baja jelen van e többé-kevésbé kopasz, de egy idő óta inkább kopasz, mint ősz koponyákban.

Egyebet se tesz a magyar ember, mint folyton ezt a testületet lesi, erre gondol, erről beszél, erről olvas. Élete folyamatjának sok poézise, sok kalandja a képviselőválasztásokhoz fűződik. Némely jóízű atyámfia még az időt is a képviselők szerint számítja, „két évre rá történt, ahogy Kopálthy Mukit megválasztották.” Megmagyarázható ez az érdeklődés, mert minden egyéb kedvenc intézményét összetörte az idő, s újabbakat nem bírt megszeretni. Csak a parlamentje van meg. A francia ember, ha kiválóság, arról álmodozik, hogy az akadémia tagja legyen (még Napóleon császár is erre vágyott), a német ember egy tudományos munkát akar írni élete alkonyán, az angol ki akar valamit találni — csak a magyar álmodik mindig a képviselőségről. Ha pedig ő nem lehet, akkor legalább valaki más legyen az atyafiságból. Mert olyan família, akiből nincs képviselő, nem numerál e szegény magyar glóbuszon semmit. Maga a köznép is a képviselő felé fordítja várakozó tekintetét, mint a muzulmán Mekka felé, mert a köznép is érzi ösztönszerűleg, hogy erejének egyetlen látható szimbóluma az illető nagyságos úr. Hiszen a hatalom kezelőit mind a király csinálja, csak ezt az egyet a nép, hát persze hogy ezt az egyet szereti (sokszor csak úgy, mint a kecske a kést).

Hanem iszen éppen abban van a képviselőség becsé, hogy a népnek különféle mulatságai és örömei vannak a képviselőből. Egyszer, amikor megválasztja, és másszor, amikor megbuktatja. Közbe pedig valóságos élvezet, hogy a hosszú téli estéken van kit szidni, ki ellen panaszkodni, gúnyolódni és fenyegetőzni. Ha valami nagy dolgot csinál a képviselő, akkor azért örülnek, ha valami bolond dolgot csinál, azért örülnek. Mert a képviselőnek mindig örülnek, még ha haragusznak is rá, mert akkor annak örülnek, hogy haragudhatnak. Néha fel is megy a választó a fővárosba, akkor a képviselő a kalauza s ügyes-bajos dolgának eligazítója. Ha sikerrel végzi, akkor azt mondja a választó: „Talán nélküle is megtették volna.” Ha nem végzi sikerrel, azt mondja a választó: „Nincs ennek itt semmi befolyása, csizmadiát fogtunk mi ezzel.” Egy harmadik sorozata a mulatságoknak, mikor a kerületbe megy le a törvényhozó. Mert törvényhozónak is hívják a képviselőt, mint ahogy a bicskát hívják *tollkésnek* is, pedig mindent farag, vág, csak éppen tollat nem.

Egy ilyen képviselőjét otthon látó kerület nyüzsgését, mozgását mutatják mai képeink. Mégpedig a saját kerületemet, Fogarast vesszük, mert az enyingi bíró is a saját rajkóját mutatta be Esterháznak arra a kérdésére, mi itt a legérdekesebb látnivaló.

Hát igen, az én rajkóm — igazán a legszebb helyek egyike. Egy kis gyöngy a szent korona testéből. Havasok közé berámázott nógrádi síkság, csak hogy nem a sárga Ipollyal van kipaszomántozva, hanem a kacskaringós, ezüst Olttal. Kényes járású, riszálós palóc menyecskek helyett katrincás oláh asszonyok szedik a krumplit a mezőkön, olyan villogó szemekkel, mint a medvéé. Kicsike falvak bukkannak elő és tűnnek el a vasúti sínek mentén, szalmafedeles házikók, liliputi templomocskákkal; azokban kökényszemű barna Szűz Máriák. Itt-ott rám ismer valaki, meglát a kupéablaknál s önkéntelenül elkiáltja magát: „Setreaszke, domnule deputate.”

Fölséges tiszta hegyi levegő feszíti a tüdőt, zöldebb a fű és selymesebb, mint egyebütt, fehérebb a patak, fürgé pisztrángok játszadoznak benne. A vasút fűttye egy-egy rókát riaszt

fel a megsárgult mezőn, mely megrémülve viszi rozsdaszín bundácskáját valami biztosabb helyre. A fekete, piszkos bivalycsordák bámszan néznek a nagy száguldó szörnyetegre, melynek füstbokrétája utána úszik a levegőben, mint a középkori lovagok strucctolla.

Ahol a képviselő sokat van otthon, ott azt vetik szemére, hogy soha sincs az országgyűlésen, ahol pedig mindig az országgyűlést bújja, ott az a gravamen ellene, hogy elhanyagolja a választóit, rájuk se hederít a ciklus alatt. Fogaras megyében ez jól van berendezve. Két képviselője van a megyének, az egyik ritkán megy Fogarasra, a másik ritkán távozik el onnan. A kettő összekeverve megfelelne az igényeknek, de minthogy külön-külön személyt képeznek, az elégedetlenség bizonyos szimptómái elmaradhatlanok. A felosztás azonban így se rossz, mert a Pesten levő képviselőt a Fogarason levő informálja a helyi érdekű dolgokról, ha találkoznak, a Fogarason levőt pedig a Pesten levő a politikai dolgokról. Így aztán a két képviselő mindent tud — azokat leszámítva, amiket nem tud.

Sőt megvan ebből az az előny is, hogy a két képviselő bizonyos örömet okoz a megjelenésével, mint ritka vendég, az egyik Pesten, a másik Fogarason.

Ezért van a nagy fogadtatás az indóháznál, amint azt képünk mutatja. Fényes fogatok egész sora lepi el az indóház belső udvarát. Mert sehol sincs oly bőség szép fogatokban, mint itt a ménes hazájában. Az uradalmi tiszték szép lovai nyugtalanul toporzékolnak, a Serbán ötóse kényesen hányja-veti magát, és ebben megszűnik a kölcsönösség, mert sajnos én ezt nem viszonzhatom Serbánnak, ha ő látogat el Pestre, csak egy lovacskaam lévén, a kis fakó pegazus — amelynek szintén megvan a maga immunitása, hogy idegen embert nem tűr a hátán.

Míg itt a sok szép fogat festői látványt nyújt, addig a külső pályaudvaron Pánczél Károly, a szabadelvű párt ékes szája, tisztos elnöke beszéddel üdvözli a képviselőt. Csurog a sok édes szó, mint a méz. De hát a dicséretből csodálatosan sokat elbír az ember. Ez egyszer esernyők alatt esik meg a viszontlátás. Kedves, régen látott baráti arcok mosolyognak rám, a tömegből húsz-harminc kéz nyúlik ki egyszerre szorításra, felzúg az éljen — s ilyenkor érzi a „kulcs”, hogy mégis van hát egy zár, amelyhez tartozik.

*

Persze ez eddig mind kedves, meg azontúl is, mert jönnek sorba szállásomra az ismerősök, jó barátok, s a kúria most már nem tiltja, hogy egy kis konyak mellett kikérdezzük egymás hogylétét. Tódor hajdú kicsomagolja a bőröndöket, Fridrik Géza elküldi a csibukjait, hogy itt se nélkülözzem a kedvenc szerszámokat, a vidám Steinburg elcsattantja a konyakkal való koccintás mellett az első rigmust:

Többnyire ősz következik a nyárra,
Eljött a követünk valahára.

De la Motte gróf, a kedves de la Motte gróf Sárkányról mond el egyet-mást; szinte tündöklök az arca az örömtől, mikor elbeszéli Sárkány haladását. Úgy bizony, növekszik Sárkány, nem sokára lengyára is lesz, mondja, de virginiájának bodor füstje mellett az ábrándok rózsaszínű szemüvegén tekintve a jövőt még talán azt is gondolja, hogy a negyedik egyetem is Sárkányba kerül.

Mind jó egész eddig... hanem most aztán átvész a választóimtól egy gonosz démon, aki ellen nem véd sem Trepches, a főrendőr, se az immunitás, aki halálra sanyargat, nem enged se aludni, se gondolkozni, úrrá teszi magát fölöttem, s ez az úgynevezett *Program*. Igenis egy program van, egy kegyetlen, visszataszító zsarnok, aki a lelket is kihajszolja az emberből. Álmos vagy, majd összeroskadsz, a vasúton nem aludtál, aranyat adnál minden perc pihenésért, de a program azt mondja, hogy küldöttségeket kell fogadni, nyájasnak, élénknek

lenni, pedig a szempilláid szinte leragadnak a bágyadtságtól és a kimerüléstől. A küldöttségek végre hazaszaladnak, most már lepihenhetnél, de a program azt mondja: „következik a város nevezetességeinek megtekintése”, tehát egy séta a városban.

Fogarason csak két látnivaló van, a „fejedelemasszony kútja”, ahol pisztrángokat tenyészt az uradalom, és az Apaffy-féle váracs, melyet most kaszárnnyának használnak. Itt nyaralगतott hajdanta a kardos Apaffy Mihályné, akinek „tüpénzt” képezte a fogarasi uradalom. A nagyságos asszony felette kegyes úrnő vala, s ha valaki csirkét jött árulni a kastélyba, bármilyen szurtos paraszt is, szívesen ereszkedik vele beszédbe, és bizony kevés szeretetreméltóság és egy kis nyafogás úgy meglágýtja, hogy menten felszabadítja az adóterhek alól, szabad boérrá téve őt és egyenes leszármazóit. Innen a sok boér a Fogarashoz közelebb eső román helységekbén, kiknek jó világuk eltűnt ugyan 1848-ban, de azért még most is sokszor sóhajtoznak utána az ivadékok.

Igen, csak kevés a látnivaló az idegennek Fogarason, nincsenek múzeumok, gyűjtemények, műemlékek — ám a képviselő számára vannak még más látványok is. Vagyis a képviselőnek nem azt kell meglátni, ami van, hanem azt is, ami nincs. Meg kell látnia, hogy a gimnázium telkén még nincs rajta a gimnázium, és hogy az Olt vizén Galac mellett lyukas a híd, és hogy a kasszában nincs meg a pénz a megcsinálására.

Szinte kapóra jött odavágni azoknak, akik megkérdezték, utánajártam-e, hogy Fogaras ezentúl rendezett tanácsú város legyen.

— Természetesen, érintkeztem ez irányban a belügyminisztérium főembereivel.

— És mit mondtak?

— Csodálkoztak.

— Min?

— Azt kérdezték tőlem, hogy talán pénzt találtunk valami lyukas hídon?

— És képviselő úr mit felelt?

— Azt, hogy nem tudom, megvan-e a pénz, de hogy a lyukas híd megvan, azt tudom.

A városban tett séta után következik a díszebéd tósztokkal, disputákkal. Most már még jobban össze vagy törve, már lihegni is alig bírsz, ekkor megint közbelép Program úr a maga hajthatatlan ridegségével:

— Következik a sárkányi választók meglátogatása. A kocsik előálltak. A lovak nyugtalan-kodnak. Hamar azokat a bundákat!

És ez így megy örökkön-örökké, este a bankett jön s tart a reggeli éjszakáig, akkor talán végre lepihenhetnél, ha valakinek eszébe nem jutna, hogy a cigányt, a zseniális Russut, kinél jobban a magyar nótákat nem húzza ez idő szerint senki, odaállítsa az ablakodhoz: mert hát az éji zene is rajta van a programon, s a program, az átkozott hóhér ki nem ereszt, soha nyugtot nem hagy, míg csak oda nem ér legeslegvégsőbb szusszanatához: „*Búcsú az indóháznál*”.

AZ ÜTKÖZETBŐL³⁶

(Egy kis karcolat)

Talán egy kicsit nagyzási hóbot is az „ütközet” szó az obstruktorok beszédjeire és közbeszólásaira, a hajuknál fogva előrántott személyi kérdésekre és zárt ülésekre. De hát a lapok írják így, s a pártszempontok szerint minden napra esik egy-két nagyszabású beszéd. X. vagy Y. tartotta. De amikor leírja az újságíró, nevet magában befelé...

Komédia, csak komédia. A parlament gyorsan hanyatlik alább-alább a közvélemény szemében, mely fölveszi a fitymáló allűröket. És jogosan. Ma már nem csak szónokokból áll a világ, sőt ezek a társadalom legkevesebbet érő tagjai, kik nem produkálnak semmit, de még élvezik a régi nimbuszt és zománcot, amit a reneszánsz kor rájuk fencselt. A komoly nemzeti élet elágazik, s talán több hasznot tesz, aki egy gyümölcsfát elültet, mint aki egy beszédet mond. S minek azt mindenáron közölni az újságokban? Mi ráció van abban, hogy egy sületlen, sőt ostoba ember beszédjét, akinek véleményére eddig a vele beszélgető szomszédja se volt kíváncsi, mert időközben mandátumot szerzett, egy egész ország elé tálalják mint olvasmányt? A beszédekből csak a nagyon okos- és a nagyon bolondoknak van jogosultságuk a nyilvánosság előtt, amelyekből okulni, vagy amelyeken mulatni lehet. A középszerű beszédek a papírkosárba valók. Sőt ezek meg se születnének, ha nem ingerelné a nyelveket a nyomdafesték varázsa. Ha pedig nem volnának a középszerű beszédek, nem lehetnének obstrukciók sem.

Hanem ’iszen tip-top, tip-top, lépeget már felénk az az idő. A közvélemény felnyitja a szemét s gúnyosan nézegeti régi bálványát, a parlamentet, öreges ráncait, lassú alkonyát és kisdéd játékait. Kezdi már kutatni kegyetlen analízissel a hanyatlás eredetét, látja az óriási testet formátlanul mozogni, látja aztán aludni, látja dühbe jönni, de ritkán a közügyért, hanem vagy a taktika érdekében, vagy a taktika ellen, hallja beszélni zagyván összevissza, s cselekedni önző módon, látja a negyedfélszáz apró zsarnokot, akiknek a kormányra kellene ügyelniök, de akikre a kormány kell, hogy vigyázzon, látja mindig mindenütt, mert mindenütt útban vannak. Haragudnék rájuk, „számon kérné” léhaságukat s esetleg összezúzná őket. De azok kicsinyek, nagyon, nagyon kicsinyek. Oly rettenetesen kicsinyek. Mit tegyen ezekkel az emberkéekkel? Helyettük haragszik a parlamentarizmusra.

Mennyivel derekabbak voltak még a diéták. A pocakos tekintetes urak. Ők már 1832-ben, sőt talán előbb is gondoltak azokra a napokra, melyek tizenhat évvel később állottak elő, ők már ott hordták elméjükben, szívük alatt azokat az ideákat, melyekből a 48-iki törvények hajtottak ki. Forrt, vajúdott az izmos nemzetalakító anyag, mint a vulkán mélyében a tűz. Volt egy bizonyos Kossuth nevű ember, aki előre dolgozott... Aztán volt egy Deák nevezetű ember is, aki előre dolgozott, s Széchenyi István gróf, aki hívebben írta meg negyvennyolc előtt sok évvel, hogy milyen processzuson fog átmenni Magyarország, mint Horváth Mihály negyvennyolc után sok évvel, hogy milyenen ment át.

De vajon ki dolgozik most előre a parlamentben? Mi forr most olyan, ami 16 év múlva, mondjuk például, 1920-ban glóriával övezi körül Hungáriának homlokát? Ki tudná feltárni, mi lesz velünk nem tizenhat év múlva, hanem csak legalább a jövő esztendőben? Ki gondolkodik előre? Ki készít terveket látnoki szemmel, forró szívvel, hideg bölcsességgel a hazaszeretet csodálatos instinctusával[?]

Vezéri alakok hiszen vannak (többen is, mint kellene), de ezek legfeljebb megfőzik egyik napról a másikra párthíveiknek a keménymagos leveskét. Csak egy ember nyújt egészséges szívet megvidámító látványt az előregedett parlamentben: Tisza István gróf, ki félretéve

minden kényelmet és szembeszállva a különböző párti skatulyákból kieresztett szörnyekkel és ördögökkel, most, mikor annyira vitte már, hogy a régi házszabályokkal is eldöcöghetne nyájas mosollyal ajkain, egy olvasóval a nyakában, egy kis nemzetiszínű kokárdával a kalapján egypár évet — s qui habet tempus, habet vitam —, bátor kézzel mégis nekifog a hasznavehetetlen házszabályok tatarozásába, hogy a legszembeszőköbb gátat törje össze, mely a nemzet haladását akadályozza. Ennek az embernek tiszta út kell, mindenekelőtt út. Ez előre akar menni.

Ott áll már napok óta az ütközetben s veri vissza egymaga az összesek rohamait. Igaz, hogy hű tábor áll mögötte, a vén, roskatag szabadelvű párt, melybe fiatal vezére beleöntötte a maga fiatalságát. Oh ti podagrás lábú jó mamelukok, már azt hittük, nagy évek során át, hogy ti voltaképpen csak ki vagytok tömve. Hiszen a klubotokban semmi sem mozdult más évekig, csak a kártyaasztalok — a rossz lábaik miatt.

Most virgonc módon egész lélekkel vesztek részt a kiűtött parlamenti forradalom legyőzésében. Azaz hogy most még csak enyhe alakban dül; olyan, mint a waldacki forradalom. Délelőtt a nagyherceg ablaka alatt lármáztak a zajongók, fenyegetőztek ökleikkel, déli harangszókor hazaszéledtek ebédelni s még szunyókáltak is ebéd után a forradalmárok. A mi nagyszerű forradalmunk ellenben éppen a déli órákban a legvehemensőbb, mikor már fölkeltek, megborotválkoztak, megreggeliztek és felgyülekeztek valamennyien a tigrisek. Mikor már előjött Rakovszky a kalimpáló kezeivel és a muzsikáló szemöldjeivel, főtisztelendő Molnár János diabolikus mosolyával, és megjött Apponyi, Bánffy, akik előtt érdemes magokat produkálniuk a forradalmároknak, mikor már ott van Kőbánya lilioma: Hock János és a többi kisebb-nagyobb portentumok.

A szabadelvű párt, semmi kétség, diadallal fog kikerülni ez ütközetből, melynek forrponjtja a jövő hét közepére várható — mert a szabadelvű párt veresége szomorú dolog volna és a parlamentarizmus végét jelentené. De a győzelme se vigasztaló, mert minden ilyen összeütközésben kopik a parlamentarizmus.

Ma véletlenül igen csendes nap volt, s egy fénysugár hasadt bele a sok árnyékba. Szürke szónokok beszéltek ki a délelőttet, Kapotsffy és Sághy peroráltak, míg a folyosó vidáman trécselt a sok mindenféle bohóságról, ami naponként történik.

Andrássy Gyula gróf a gratulációkat fogadta, remek könyvének megjelenése alkalmából. Milyen kár az országnak, hogy nem született szegény embernek!

Az egyik csoportban azt a jellemző dolgot mesélték, hogy közvetlenül az Apponyi beszéde után a pillanatnyi lelkesedésben felugrott a helyéről Keczer Miklós.

— Eresszetek ki!

— Hova mégysz?

— Én is gratulálok Albertnek. Jó beszéd volt.

Kibocsátották padjából, ment is egyenesen, mint a kilőtt golyó, Apponyi felé, de fele útjában visszahőköl és megfordul mogorván.

— Eresszetek be!

— Hiszen nem gratuláltál neki!

— Hát nem látjátok? — szólt konsternálva.

— Mit?

— Hogy Vázsonyi is szorongatja a kezét.

Azaz, hogy nem lehetett jó beszéd.

Eközben híre kerekedik, mint a futótűz terjed a folyosón, hogy valami meglepetés lesz ma. Nagyképű politikusok, akik be vannak avatva, körülírják titokzatosan, hogy vívmány lesz. De milyen vívmány? Hát olyan valami, hogy a publikum örülni fog neki és a királynak se árt.

Találgatják, mi lehet. A miniszterek konokul hallgatnak. Hátha talán Vancsó tudná.

— Legokosabb lenne, ha az egész országot bárósítanák — mondá egy zsidó képviselő. — A királynak nem kerülne semmibe és örömet okozna mindnyájunknak. Amellett megfelelne a demokratikus érzéseinknek is.

Lassan-lassan aztán kiszivárgott a valóság, hogy nincs valami csattanós vívmányról szó, mert Tisza nem szereti a görögtűzeket, hanem a Bolgár Ferenc interpellációjára adandó köteles válaszban napvilágra kell hoznia valami fejedelmi ténnyt, mely már régen a táskájában van.

Most már mindenki a Bolgár interpellációját várta, a kisebbség is megkapván a kíváncsisági ragályt. Egy óra táján végre kriptai csendben felelhetett a miniszterelnök, elmondván, hogy a szolgálati idő két évre való leszállítása befejezett tény, valamint a honvédségnek ágyúkkal, tüzérséggel ellátása.

A miniszterelnök mindezt olyan zordon arccal mondta el, olyan szándékosan leeresztett pongyola hangon, mintha valami kellemetlen eseményen akarna átsiklani. De annál tüzeesebben villogtak a Nyíri szemei, mintha két szentjánosbogár világítana. Felzúgott az éljenzaj. Tisza szokás szerint hátraintett a nagy, csontos kezével: minek az? Egy arcocska, mintha egy messzi tükörből az ő saját képe látszanék megkisebbedve, aláhajolt a középpáholyból örömtől beragyogva. Ez a kis Tisza István volt. Az ellenzék, mint a megbolygatott tenger, hullámszerűen zajongani kezdett.

— Talán most már nem tetszik az uraknak? — kiáltották a jobboldalról.

Mozogtak, fészkelődtek; Polónyi felugrott és az elnök által felteendő kérdést kétfelé kívánta osztani, mert azt mondja, a tüzérség kell neki, de a kétévi szolgálat nem kell.

És hát így is állt fel aztán szavazni az ellenzék egy része, ami meglepte a többséget. Hogyan? Ezeknek hát nem kell az, hogy Magyarország minden ép embere a becses fiatal éveiből ajándékba kapjon egy esztendőt? Csodálkoztak, a fejüket csóválták a mamelukok.

De csak azért, mert nem eléggé pszichiáterek. Hiszen ha az ellenzék tudná, hogy mi a jó az országnak — akkor nem folya köztünk a mostani ütközet.

Hályog borult a szemekre és homály szállott a koponyákba. Itt a nagy káosz, a nagy köd, és talán lépni se tudnánk tovább, ha némi fényt nem vetne a sötét, roskadozó alkotmányfalakra két alaknak a derengő sziluettje... egy jó öreg királyé és egy keménykezű fiatal államférfié.

MEGHOSSZABBODOTT ARCOK ÉS ÜLÉSEK³⁷

Tisza István szereti az erőpróbákat. Nemrég keresztülkocsizott Okányon (Bihar megyében) és egy dülőútnál csődületet látott. Kérdezte a csődület okát. Mondták, hogy egy nagy tök van ott a krumplis földön, azt próbálják emelgetni a legények, de nem bírják. A miniszterelnök le szállott hintájából és felemelte a tököt magasra, mire bámulva lökdösték meg egymást az okányi legények:

— Könnyű neki, mert kávét iszik fölöstökömrre.

Ő maga pedig mosolyogva szokta mondani:

— Azóta van tekintélyem Okányban!

Hát a miniszterelnöki székben is sok ilyen tököt emelt már ő fel, hogy aztán a földhöz üsse (tegnap is ilyesvalamit produkált). Lépésről lépésre ment följebb-följebb az ország becsülésében és a pártja szeretetében. Nem a kedvességéért, mert egyáltalában nem kedves, hanem a rendkívüli erejéért. Csodálatos módon abszorbeálta a pártban a hatalmat, illetve magától esett ölébe. Úgyhogy az úgynevezett alvezérek és korifeusok osztálya teljesen kiveszett. Nincsenek kedvencei. Nem tanácskozik senkivel, illetve nincs rá befolyása senkinek, megy a maga útján egyenesen, mint a kilőtt golyó.

A párt minden időben morgott volna ilyen miatt, most természetesnek találja, sőt tetszik neki. Elődei mindent közöltek a párttal, kivált veszedelmes időkben minden cselekedetnek részeseivé tették a pártot, de a párt mégis félreértette őket; Tisza néma, de a párt mégis érti őt. Van ebben a férfias egyenességben valami csodálatos varázs, mely mindent pótol, de amelyet helyettesíteni semmivel sem lehet. És hát végre is a politika nem matematika. Nehéz itt igazságokat leszűrni. Tisza István ellenségeinek folytonos ingerült lármája és nyelvöltögetése közt lett népszerűvé. Aminő népszerű Magyarországon csak ritkán lehet miniszterelnök. Hiába, a népszerűség igazán szeszélyes asszony. Tisza István sohase kereste, talán éppen azért jött az utána. Csodálatos benne csupán az, hogy olyan helyen találkoztak, ahol a népszerűség nem szokott megfordulni.

De ez tegnap volt! Az is elég szerencse volt. Ma már másképp van. Tisza István ma váratlanul kilépett abból a keretből, ahol a miniszterelnökök szoktak megférni, kisebbek, nagyobbak vegyesen, ahonnan a komádi bíró szerint csak lefelé billenhet az ember, Tisza István innen is fölfelé lépett, a nagy emberek sorozatába egy olyan fényes szónoklattal, mely vulkanikus erejével, nemes tűzével megrázta a parlamentet, úgyhogy a mamelukoknak még a csontjaik is megmelegedtek. Frenetikus éljenorkán reszkettette meg a márványfalakat, s az ellenzék maga is megrökönyödve, szinte dermedten gubbaszkodott a népes balvidéken, az ellenség fiatal vezérét új alakban látván maga előtt, nagy orátorok csillogó vértjében. Ah, szinte álomszerű volt.

De kezdjük az elején.

Gyönyörű téli idő volt. A napfény besütött a terembe s a színes ablaküvegeken át ametisztávokat húzogatót végig a falon.

Egy-két szónok a napirend előtt beszélt, a Daniel-féle indítványt diszkreditálva. Beszéltek, beszéltek, alig hallgatta valaki. Furcsa világ ez, nem annak a hangját véljük hallani, aki beszél. Hasonlít az eljárás azoknak a nagyuraknak a módszeréhez, akik az inasaik nyelvén húzgálják végig a bélyegeket és úgy ragasztgatják a leveleikre. Mindenesetre úri dolog: más ember nyelve kopjék. Az obstrukciókat is rendesen így csinálják.

Tisza csendesen rázogatta a lábát padjában, aztán fölkelte felelni, eleinte színtelen szürke hangon szólott, hol föltéve, hol letéve a pápaszemét, aztán melegedni kezdett, kurtára nyírt fekete haja egyre színesebb lett az izzadtságból, arca kipirosodott, kék szemei csillogtak, szikráztak, s hangjának csodálatos érce támadt, aminőt még nem hallottunk. Kardpenge-csengés, harangzúgás és kürtrivalgás, mindenből valami. A hazaszeretet borongó mélasága s a férfias harag csillogó villámai váltogatták egymást a gördülékeny szentenciákban, melyekből egy lélek belseje tárult elő.

Úgy rémlett e percben, hogy Tisza István ma érkezett meg és ma vette át Magyarország vezetését — mint miniszterelnök ki lehet téve a szerencse szeszélyes forgandóságának (hiszen miniszterelnök mindig volt és mindig lesz), de a nemzetnek vezére van, ez már egyszer bizonyos, és a vezérnek tábora van, az is már bizonyos, mint a mesékben, ahol belefűj kürtjébe a varázsszellem és a kődarabok, fadarabok megrázkódnak s páncélos, sisakos vitézek lesznek, mondván: „Ejnye, de sokáig aludtunk!”

Kitört az éljénzés, úgy, mint az orkán. Jobban, mint egy diadalmas zsolozsma, mint a Duna jegén álló Mátyás-csapatok ordítása; Tisza most egyszerre elhalványodott, fehér lett, mint a fal. Ez az ember, aki nem tanult meg félni, most egyszerre megijedt a saját dicsőségétől. Szeretett volna elbújni, inkább kiszaladt a teremből, az éljén utána hömpölygött a folyosókra, viharzott, zajlott és a künn sétáló hírlapírókat, idegeneket is elragadta a láz. Tisza a miniszteri szobába menekült, de az éljénorkán még egyre zúgott, s csak mintegy alóla hallatszott ki a Kossuth-nóta, melyet a három ellenzék (a néppárt is) fűjni kezdett.

Szünet után Zichy Aladár és Apponyi jelentették ki újra, hogy a megváltozott házszabályokkal alkotott törvények úgyse lesznek majd érvényesek. Ezt minden szónok erősen hangsúlyozza.

Úgy látszik, nagy lelki megnyugvást okoz nekik. Hogyne! Mekkora halmaza gyűlik majd össze a törvénytelenységnek. A király aláírja, vagy alá nem írja. Új anyag, új szcénák.

Hanem persze, bár hirdetik is, nyilván csak annyira hisznek benne, mint a túlvilági életben (pedig Zichy és Apponyi is jó keresztény), hogy mégis inkább szeretnek az innenső világban lenni.

Különben is ezek az utólagos szellemi barikádok bár lehetnek balzsam, de voltaképpen új és új tobzódás a többség akaratának fumigálásában. Pedig csak ezt az egy oszlopot nem volna szabad soha megmozgatni. Mert minden ezen nyugszik, hiszen a kisebbség is a többség akaratából van a Házban, vagyis minden egyes képviselő mandátuma egy törvényes alakban kifejezésre jutott többségi akarat kifolyása.

De a kisebb kijelentések alatt is a Tisza beszéde foglalkoztatta az elméket, mint a mai nap kimagasló eseménye, még az ellenzékiek is odasúgtak bizalmasan egymásnak: „Ez már döfi.” A beszéd mindenkit frappírozott, pláne egy ilyen kellemetlen és elcsépelt témánál senkise várt ily fényes produktumot. De jól mondja Linné, hogy a legszebb havasi virágok a legveszedelmesebb, legsziklásabb helyeken teremnek...

Azután Vázsonyi szólott. Sok hasonlat, sok összehordott méz, amit meggyűjtött, mint egy méhecske, amióta nem hallottuk. Szellemes megjegyzések és sziporkák voltak a beszédben, de a Ház szórakozott volt, csak a Vázsonyi háta mögött ülő Bánffy Dezső hallgatta figyelmesen a Ház demokratáját.

Ezalatt Szóts Pál egy darab papirost vitt fel az elnöknek. A balmező fészkelődni kezdett. Mi lehet a cédulán? A kis gonoszok gyanakodók.

Nem sokáig kellett várniuk, az elnök jelentette, hogy a miniszterelnök indítványt adott be a parallel ülések behozataláról.

Tiltakoztak ellene, rendre ugráltak fel a szónokok — hogy ez törvénytelen, pedig ha úgyse lesznek érvényesek az új házszabályokkal alkotott törvények, hát mért nem hagyják azokat az új házszabályokat?

Az elnök azonban megtalálta a precedenst tavalyról. Azért volt okos ember Pulszky Guszt, aki váltig azt állította, nem kell nagyon skrupulizálni. Mindenféle dolgokat kell csinálni. Mert a kormányzás akkor könnyű, ha mindenre vannak precedensek.

Erre is volt hát precedens, minélfogva minden nagyobb zajosabb ellenállás nélkül megint bevett a többség egy erődöt, vagyis közelebb áll egy etappal a győzelméhez.

De még a végmegoldás messze van. A mai nap összes eredménye a legrövidebbre összefogva két sorban fejezhető ki. „Meghosszabbodott ábrázatok” (a Tisza nagy beszéde miatt) és meghosszabbodott ülések.

AZ EPILOG³⁸

A tegnapi ülést sokáig fogják emlegetni különböző kommentárokkal. Nem efemer folyóügy ez, a magyar parlamenti történetnek egy kellemetlen lapja. De végre át kellett esni rajta. Az örökös háború befejeztetett. A végeredmény egy sebesült (a parlamentarizmus), és egy halott (az obstrukció). A sebesült föl fog lábadni, a seb beforr, mint a fáé, melynek csak a *külső kérge* sérült meg, de az obstrukció alaposan meghalt, és az utódok már csak úgy fogják ösmerni, mint a hétfejű sárkányt (aki minisztereket evett és a végén a parlamentarizmust is fölfalta volna), és vagy elhiszik, hogy volt, vagy el se hiszik.

Az eredmény jó, kétségkívül jó, de a győzelmi harsonákat megfújni nem lehet. Mert nem annyira csata volt ez, mint gyógyítás (hasonszenvi módon). Van egy kép egy múlt századbeli ócska orvosi könyvben, amint a betegből az orvosok űzik ki az ördögöt. Hát úgy, hogy deresre húzzák a beteget és ütik. Mintegy jelképileg magyarázza ez, hogy a gyógyításban a beteg is szenved. Azért aztán, ha a parlamentarizmus betegsége kerül gyógyítás alá — ott se történhetik kivétel.

Egymásra torlódnak a tegnapi nap eseményei. A mozgalmas képek váltakozó sora. A fenséges parlamenti épület márvány utcáin a tolongó úri nép, idegen hölgyek, urak; főrendek, újságírók, mágnások, főispánok, a magyar közélet összes kíváncsi alakjai. Szinte azt lehetne mondani: „Bent tanácsot ül az országgyűlés, künn az ország várja a végzésüket.” Bent ember ember hátán, ilyen népes sohase volt a tisztelt Ház. A whippek az ujjaikon számítják, kik nincsenek itt. Az ellenzékről csak a beteg Beöthy hiányzott és Polónyi. Nálunk nem volt ott a két Andrássy, azonfelül néhány beteg. Darányi sincs itt (az óvatosság is betegség), Wlassics se jött el, de különben együtt van az egész szabadelvű párt felvillanyozva, harciasan, még Fabiny Teofil is élénken gesztikulál a kezeivel, szögletes fekete selyemsipkájával a hidakon álló Nepomuki Szent Jánoshoz hasonlítva.

A nappali ülést jóformán Mezössy beszélte ki. Nem mondott semmi újat, váltig azt hajtogatta, amit már annyiszor hallottunk, hogy mi szükség volt az ugrai levélre? Mikor olyan csendes volt minden, mikor a dúló csaták után, ők maguk is érezték, hogy az obstrukció szörnyeit be kell hajtani az ólba, hadd pihenjenek. Hiszen elkormányozhatott volna a miniszterelnök akármeddig. Hát mi szüksége volt a gyűrűtlen tóba belevetni azt az ugrai levelet?

Ez a főargumentum uralta az ellenzéki beszédeket, s éppen ebből látni, hogy a legutóbbi évek mennyire elhomályosították a fogalmakat, mily pitoyabilis szempontból ítéltetnek meg helyzetek és államférfiak.

Csípd kérlek nyakon, édes magyarom, ezt az argumentumot és tedd görcső alá, mint valami csodaállatkát szokás, boncold fel, analizáld, és a következőket fogod találni benne:

— Oh, te szerencsétlen hencegő fiatalember (értsd a miniszterelnököt), minek volt neked az az ugrai levél és ez az egész házszabály dolog? Hiszen már le voltunk csendesedve. S olyan szépen, vígan elkormányozhattál volna egy vagy két évig, mint a pinty, sőt ha ügyesen fogod az evezőlapátot, beérhettél volna kabinetteddel egész Pensiopolisig, mert ’iszen ez a kikötő, te szerencsétlen fiatalember. És te ahelyett előkiáltod az obstrukciószörnyeteget, melledet kitarva, hogy: „Gyere, mérközzünk össze!”

Ez volt a beszédek érveiben. Így élnek hát az egymást felváltó kabinetek az ellenzéki fogalmakban, mint a villamoskocsik. Múzeum körút–Hűvösvölgy. A kinevezéstől a — penzióképességig. Ebből áll az egész mesterség, ez a cél, ez az útirány.

„Megélhetett volna így is” — mondják, de az eszükbe se jut, hogy semmit se dolgozhatott volna. Arról pedig már nem is álmodnak, hogy akadhatnak államférfiak, kik az országnak akarnak nyugalmat és nem maguknak nyugdíjat.

Ah micsoda csodálatos kicsinyítő szemük van ezeknek az uraknak! Talán éppen azért mennek neki oly kedvteléssel a nagy dolgoknak, hogy összetörjék, mint a gyerekek a játékszereket.

A nappali ülés éppenséggel nem mutatta, hogy a vég oly közel van. Különösebb zivatarok nélkül telt az idő. Egy-egy mérgezett szónyíl süvített az elnök felé, de ez már azzal szokott járni. Egy tömeges bizalmatlansági nyilatkozatot is nyújtott át neki Mezőssy, de hát ez se tette szerencsétlenné, ülés végén szép csöndesen föltette a kérdést, hogy akik a parallel ülést óhajtják, álljanak fel, s ezzel el voltak határozva a párhuzamos ülések. Az ellenzék a szokott hadi lármával és morgással vonult ki, a Kossuth-nótát énekelve, mire így szólt hozzájuk Barcsay Domokos:

— Legjobb is, ha dalárdává alakultok át. Az országnak se tesztek annyi kárt. Legyetek ezentúl dalárda.

De nem fogadtak szót Barcsaynak. Négy órára megint visszatértek törvényhozóknak. Most volt csak szép itt minden, a sok villanylámpa tündéri fénybe vonta a pompás csarnokokat. Mintha ezernyi napok világítanak. A tanácsterem különösen derült volt; nevetett az ország-címer, nevettek a nagy falfestmények, a királyt koronázó Andrássy szinte megfordulni látszott, és mintha lopva az ellenzék felé pillantana a szokatlan világításban. A karzaton nyugtalanul izegtek-mozogtak a szép női fejcskék, a sok cifra selyemtoalett suhogott, ropogott... Minden úgy festett, mint egy bál — pedig hát egy temetés lesz itt ma.

A karzatok öröme rövid volt. Csakhamar zárt ülést kért a kisebbség, s ezzel egyszerre, hipp-hopp eltűntek a szép asszonyok, s olyan furcsa lett a tisztelt Ház az üres felső rekeszekkel, mint egy száj, amelyből hiányzanak a fogak, és amiben csak a nyelv mozog és lefetyel.

Tisza István arcára borulat szállt, keserű mosoly szaladgált az ajkai körül, aztán felállt és elhagyta a termet.

Odakünt így szólt egy beszélgető csoporthoz, ahol azt kérdezték, mi foly odabent:

— Az utolsó zárt ülés a XX-ik században.

Aztán élénken sietett tova, egy-egy szót váltott az embereivel, majd komolyan, majd az ő csendes tréfálózásával.

Az idő pedig egyre telt, a zárt ülésen beszéltek, felolvastak összevissza prücsköt-bogarat. A folyosókon bizonytalanul ögyelgett a tömérdek képviselő és quasi-képviselő. Anekdoták, ötletek kolportáltattak, végre azok is elfogytak. Bementek a büfébe, uzsonnáztak, vacsoráltak, végre az élelmiszerek is elfogytak, minden elfogyott. Már a beszélgetést is megunták, de a zárt ülés még egyre folyt. Tisza István bement a szobájába, talán le is szundított egy kicsit. (Ez az ember képes még aludni is, ha magára parancsolja, hogy egy kicsit aludni kell.)

Este hét óra felé Apponyi kezdett beszélni, de Tisza nem jelent meg a teremben. A kormány többi tagjai ellenben figyelmesen hallgatták, szépen beszélt, és hogy el ne vesszen a világra nézve, amit mond, gyorsírást tudó képviselők jegyezték a szavait. Éppen csak olyan volt, mint máskor, disztíngvált, finom és kimért. A zsebkendő csücske két centiméternyire fehérlett ki redingotja zsebéből, a pózokban is olyan volt, hogy bátran kifaraghatta volna a szobrász mindeniket — pedig hát nem volt női karzat. Oh, ti gonosz, rossz májú ellenségek, akik mindig azt hirdettétek, hogy Apponyi a karzatokkal kacérkodik! Ej, ej! Mintha azt mondanátok, hogy a Vezúv az átutazó angol turisták kedvéért okádja a tüzet.

Beszélt, beszélt, sokáig beszélt, egy csomó képviselő bekocsizott a dzsentrikaszinóba megvacsorálni, visszatért bepezsgőzve, és Apponyi még mindig beszélt. Gulner szemei letapadtak, Kaas Ivor feje bágyadtan hanyatlott alá, de Apponyi még egyre győzte gravámenekkel, villanyozva az ellenzéket, együttvéve és külön-külön minden frakciót, mint mikor az anya külön-külön megeteti a gyermekeit, megsimogatva, megcsiklandozva őket, el nem kerülve még az egyedülálló Vázsonyit se, akiből többször idézett. Beszédét viharos éljenek szaggatták meg, melyeknek kihallatszó morajlása mindig felrángatta fásultságából az unalmában már aluszékonnyá vált folyosót. Hangja gyakran csapott át a pátoszból a mennydörgés perifériáiba, majd leszállott a lírai önvallomások bánatos skálájáig, amikor fölemlíté, hogy most, hatvanéves korában, annyi harc és viszontagság után látja magát ott, ahol a pályája kezdetén volt. Hát persze. Ez az az úgynevezett körforgás. Nem is beszélt már, de valóságosan szárnyalt, s volt ezekben a vallomásokban valami mély tragikum, mely megolvasztá a szíveket... A leáldozó nap sugarainak poétikus melege...

Az ellenzék tombolt, rokonszenve által hajtva, de mintsem keménnyé kalapáltatott volna, inkább meglágyult, megolvadt — de a legjobban mégis a néppárt olvadt meg e beszéd alatt, mivelhogy négy tagja jelenté be kiválását.

Ezalatt a folyosón egyre találgatták, mi lesz már, mikor érnek véget ezek a dolgok, mert már az első párhuzamos ülés is kifárasztotta e puha nagyurakat, kik heverő díványaikhoz, kártyapartijukhoz vannak szokva ezekben az órákban... Hiába incselkedett velük Tisza:

— Ejnye, hát nem elég szép mulatság ez?

Víg volt, gondtalan ez órában, mint egy debreceni diák, aki minden penzumát tudja. Kedélyesen kötekedett a szembejövő Thalyval:

— Hát te még nem vagy Rodostóban?

— Még nem; pedig jobb volna már nekem ott, mint itt ebben a füstben.

— Ej, eredj. Jobb szeretsz te az eleven Polónyi mellett lenni, mint a meghalt Rákóczinál.

Találgatták, hogy mikor lesz vége, hány napig bírja az ellenzék. Egy-egy öregebb politikust a kíváncsiság gyötört.

— Úgy vagyok a dologgal, mint egy bonyolódott regénnyel, hogy el nem tudom a végét képzelni, azért iparkodom nagy lihegve az utolsó laphoz.

— Hátha már ott is vagy a Finisnél — mosolygott a miniszterelnök jelentősen.

Mindezekből lehetett volna következtetni, de senki sem következtetett. Olyan messzinek látszott még a vég, hogy gondolni se érdemes rá.

Az üvegóra aranyos mutatója pedig kezdett a kilences számhoz betepegni. Sőt ott is volt már. Megszólaltak a csöngettyűk. Apponyi elhallgatott. A zárt ülést bezárták. A közönség elfoglalta a karzatokat. A Ház visszanyerte a szokott arcát — megkapta a szemeit és füleit.

A miniszterelnök élénken, ruganyosan besietett a helyére. A képviselők elfoglalták a padjaikat. A médiumon nem állt senki, csak a nagy néma törvénykönyvek heverték a Ház asztalán. Az elnöki emelvény ormán Perczel ült, halovány arcára bágyasztó fényt vetettek a felső csillár tejszínű villamkörtéi. Az egyik jegyző zöld smaragdgyűrűjének rózsája mint árnyékkarika szaladgált a homlokán, amint mellette állva a kezét mozgatta. Mellette ültek a jegyzők, bal felől Szóts és odább Rákosi Viktor. A jobb emelkedéseket néhány erős, atlétaizmú ember foglalta el. Ott állt a háttérben Drakulits marcona arccal, Wolfner Tivadar, Pekár Gyula, de nyugalom ült az arcokon. Szinte méltóságteljes volt ez az éji kép.

Idelent a miniszterelnök kezdett beszélni. Szemrehányást tett az ellenzéknek a technikai obstrukcióért. Elmondta, hogy az ő apja is csinált obstrukciót, de nem technikázott. Elmondta, hogy Ausztriából került hozzánk ez a betegség, és ott, ha helyeselni nem is, de legalább érteni lehetett. Mert mi az osztráknak az alkotmány? De nekünk ez az egyetlen kincsünk, drágaságunk.

Ép és szívet bizsergető látvány volt most ez a fiatalember, ez a hatalmas államférfi. Nem jött, hogy igazolja magát, támadni jött. De több volt, másformább volt egy sablonos támadónál. Majdnem olyanak tűnt fel e percben ez ezeregyéjszakai ráámában, mint egy bíró, aki igazságot tenni, ítélni jött jók és rosszak felett. Hangjának csengése betöltötte a termet, az etikai fensőbbiség rettentő érce csattogott abban, a szívek sebesebben kezdtek dobogni, a hátgerinceken valami szokatlan érzés futott végig... A tompa sziszegések elhaltak a balmezőn. Aztán mintegy a nemzethez szólott olyan elánnal, annyi verve-vel, hogy szinte ott rezgett némely mondatában a Rákóczi-tárogató egy-egy bánatos, édes akkordja.

A jobb tábor melegegett, egyre melegegett, míg izzó lett.

— Szavazzunk! — kiáltá egy hang. — Mire egyszerre száz és száz hang visszhangozta: — Szavazzunk, szavazzunk!

A balmező nyugtalanul mozdult meg, mint a búzavetés, ha a szél átrohan felette. A jobboldal egyre hangosabban követelte a szavazást, hullámozott, nyüzsgött.

Tisza hátraintett a kezével, mire lesimultak a hullámok. Mintha csak Neptun intett volna.

Aztán maga is oda konkludált, hogy miután a kisebbség a technikai obstrukció terére lépett, ezzel a komoly tanácskozást mintegy ő maga fejezte be, minélfogva nincs hátra egyéb, mint hogy a Ház most már döntsön a Daniel-féle határozati javaslat fölött.

Minden szem akaratlanul az elnöki emelvény felé fordult. Zaj, dübörgés támadt. Néhányan a közelből föl az emelvényre rohantak. Kaotikus lármát vette át az uralmat. Düh és rémület ült ki az arcokra, a szemekre, az illetők véralkata szerint. Rákosi Viktor valami papirost tépett össze, amit az elnök kezéből tépett ki. A teremtszert le akarták lökdösni. Egy nagy szőrös kéz az elnök vállára nehezedett. Mindez, egy szempillantás műve volt. Úgy rémlett, dulakodás támad az emelvényen. Valaki fölkapott a miniszteri asztalkáról egy kalamárist és az elnök felé hajította. A fekete lé szétfecsegett a falakon. Könyvek repültek az elnök felé és nagy csattanással hullottak le. Óriás kavargás támadt, úgy rémlett, hogy a háttérben emberi testek fonódnak össze és válnak szét. Mindez egy kinematográf gyorsaságával elsuhant a szemek előtt, hogy megfigyelni se lehetett. Idegizgató jelenet volt. A lármát tompította a szörnyűködés. Az elnök látszólag nyugodtan ült helyén, és ajka mozgott. Gukkeren látni lehetett, hogy mozog. Két gyorsíró jegyezte, amit mond. Szaggatott felkiáltások hangzottak, keresztül-kasul szelve egymást a Ház minden vidékéről. Többen behunyták a szemüket. A karzaton egy asszonyi sikoly hasította át a nehéz, füledt levegőt. Ekkor az elnök jobb hóna alól egy levél tűnt elő a királyi pecséttel, majd egy fényes olló villant meg a kezében, de a kéz reszketett, az olló nem találta a papirost.

Mintha kígyó csípett volna meg minden embert, a balmező fölszisszent. A vér fagyott meg az erekben. Valóságos üvöltés támadt, mely a farkasok ordításához hasonlatos.

Szöts Pál hirtelen fölragadta a királyi levelet, morogva valamit, mire Perczel felállt, ajka megint mozogni kezdett s ezzel hirtelen lelépett az emelvényről.

Így fejeztetett be ez a nevezetes háború, a XX-ik század utolsó zárt ülésének epilógja. Így múlt ki egy hozzá méltó jelenetben az utolsó obstrukció.

Szomorú volt ez a nap. Nincs győztes, csak legyőzött. Keserű pohár volt, de ki kellett üríteni. És hát jó az Isten, a haragos kedélyek lecsillapodnak, úgy lehet, a szelíd önmagába szállás meghozza a lelkek egyensúlyát, s mindenik kihúzza a maga jó részét ebből. Az ország a nyugalomát, a kormány megkapja a lehetőséget a munkához, a szabadelvű párt az öntudatát, hogy az erős akarat elvezet a célokhoz, az ellenzéki pártok pedig megkapják régi tekintélyüket, komoly embereik a régi zománcukat, mert immár többé nem a tudatlanok és az éretlen legénykék lesznek a vezérek (ezek letűnnek a szereplődeszkákról, ahová valók, az észrevétlenség homályába). Szóval úgy is fordulhat a dolog, hogy mindenki megkapja ebből, amit óhajtott, és ha jól meggondoljuk, még a nagy Polónyi is megtelik elégedettséggel, mert elmondhatja:

— Lettem volna csak én ott, nem engedem ezeket megtörténni.

HŐSÖKET ÉNEKELEK...³⁹

Az emlékezetes november 18-iki éji ülésen hagytuk el a régi csatatért. A szolgák kioltották a lángokat, s csend borult a fényes, néma épületre, aminő a temetőkön honol.

A harc nem pihent el azóta, csak helyszínt változtatott. Kivitték a pártok, s főképp a miniszterelnök vitte ki kívülre az ország minden részeibe. És sohase volt a magyar alkotmány igazibb, teljesebb, és sohase állt Szent István óta a magyar nemzet magasabb méltóságon, mint mikor a korona tanácsosai (nyilvánvalóan a korona akaratából) nem a trón elé vitték a pörös ügyeket, hanem a nemzet összessége elé, hogy az legyen bíró benne. Mint egykor Gladstone, Tisza István is felkereste a városokat, hogy terveit közölje és azok indokait, hogy kitarja azt a műhelyt, mely a régi politikában mint boszorkánykonyha szerepelt, amin az augurok titokban habarták különféle görebekben és serpenyőkben a politikai coctumokat. Künn a nép előtt fejtegette a korona első tanácsosa az ország igazait, míg az úgynevezett nemzeti vezérek a korona ajtaján dörömböltek, a lapjaik által, mintha mondanák:

— Bocsássanak be. Hívassanak meg. Engedjenek, hogy panaszkodhassunk a királynak.

Tisza a nemzethez járt panaszkodni (de azért mégis ő a hazaáruló, alkotmánytipró).

A vidéki kampány véget ért vasárnap egy fölemelő akkorddal Marosvásárhelyen és Iglón. Igazán szép és tökéletes látvány volt a férfias küzdelem, mely a maga helyére tétetett, s mely soha nem ért tiszteletben részesíté azt a faktort, mely a nemzeti akarat legközvetlenebb forrása, magát a népet. És még azt mondják, hogy vége az alkotmánynak! Bohóság, ostoba-ság. Hiszen sohasem fénylett tisztábban! Vagy csak a sors iróniája, hogy mikor a mécses kialudni készül, akkor lobban fel csodaszép lánggal még egyszer utoljára?

Isten tudja. A bonyodalom végének formája bele van szöve a gondviselés vásznába, s abból csak egy-egy pászmát hagy kifoszlani egyszerre.

A mezei csaták denique véget értek, és a mai napra már ülés volt összehíva, mivelhogy megint királyi leirat érkezett.

Érdekes ülés volt kilátásban, aminő még a világ eleje óta nem tartatott. Úgy volt, hogy két parlament lesz együtt egy teremben. Az egyik, amelyik még a harmadik ülőszakban van, a másik, amelyik már a negyedik ülőszakot nyitja. Az egyiknek nincs elnöke (arról nem akar tudni), de megvannak az alelnökei, jegyzői, a másik, amelynek már nincsenek alelnökei, sem jegyzői, csak elnöke. Az egyik, amelyik a régi házszabályokhoz tartja magát, a másik, amelyik a lex Daniel alapján akar tanácskozni. Az egyik... de ne folytassuk a piramidális bolondgombák felsorolását, melyeket a taktikai mozdulatok éretlensége termelt. Végre is mindegy. Eggyel több tüske a bárány gyapjában, egyre megy. Ezt az országot már semmi furcsaság nem lepheti meg, amióta Bánffy elnök korában arra szavaztatta meg a Házat, hogy ma szavazunk-e a fennforgó kérdés fölött, vagy tegnap? Az angol parlament olyan hatalmas, hogy mindent csinálhat, csak a fiúból lányt nem. Bánffy megmutatta, hogy a magyar parlament hatalmasabb, mert a tegnapi nappal is rendelkezik, ha neki úgy tetszik.

Mindenki nagy kíváncsisággal nézett hát a mai ülés elé. Még tíz óra se volt, már nagy tömegek ácsorogtak az országháza előtti téren, ahol egyszersmind egy szakasz rendőr állt készenlétben. Sűrűn robogtak elő minden irányból a fiákerek. A tömeg abcúgot kiáltozott, ha az üvegajtó mögött egy-egy ismerős arc mutatkozott a kocsiban. Dologtalan suhancok, ágról-szakadt csirkefogók képezték ezt a kiáltozó sokaságot, egyetlenegy jó öltözetű polgárember nem ácsorgott künn. Nem is arra való idő volt. Köd ülte meg a fákat és a házak tetejét, piszkos, vörnyeges színű köd, s maga a föld is szürke párákat lehelt.

— Abcúg mamelukok!

— Halál a drabantokra!

Egy csizmadialegény, akinek az egyik csizmáján a talp a fejhez madzaggal volt odaerősítve, felkiáltott, fenyegetőn, de nagy röhejjel:

— Az alkotmányt jöttünk ma temetni!

(Szegény feje, mit tudja ő azt, hogy milyen közel jár az igazság mellett!)

Egyébként minden a régiben volt, csak a kapus árult el némi gyöngédséget, nem eresztvén fel a karzatokra igyekvő hölgyeket a képviselők bejáratán — egy külön lépcsőre utasítva őket. Ha emiatt aztán zsörtölődni kezdtek, megsúgta jóakaratólag — de meglehetősen egykedvűen:

— Mivelhogy csata van odafönn.

Háborúba pedig nem való az asszony.

A két lift nem győzött eleget fel s le járni. Élénk zűrzavar uralkodott már a lépcsőházban, szolgák futkostak összevissza, tanácstalanul, zavartan.

— Mi történt fent?

— Mindent összetörtek.

— Hogy mindent?

— Az elnöki emelvényt, a miniszteri székeket, mindent, mindent.

— De hiszen még nincs is tíz óra.

— Mindegy, kérem alásan, a székek már féltízkor is törékenyek.

Hamar azt a liftet! Alig vártuk, hogy feljuthassunk. Néhány perccel volt tíz előtt. Az egyik lift végre leérkezett. A bejárathoz hintó gördült be. Andrassy Tivadar ült benne. Máskor a gróf még alszik ilyenkor. Csakugyan nagy dolgoknak kellett történniök.

A lift lassan húzódott fel a falon, mint egy kövér pók, egy örökkévalóságig tartott, míg végre fent voltunk.

A lépcsőkön síri sápadtsággal futott Csávossy és eltűnt egy ajtóban. Két ezüst rojtos, ezüst gombos zubbonyú ember egy harmadik ilyen öltözetű férfit támogatott, aki elgyengülten, színéből kikelve hajlott társa vállához, s ruháján egy helyütt vér szivárgott.

— Megöltek — mondá elhaló hangon.

Útközben faggatták, ki tette, miért tette, hogyan történt?

— Egy képviselő úr megszúrt a penicilusával, nem ismerem, melyik volt, nem csináltam neki semmit.

Az újonnan szervezett házrendőrök egyik tagja volt.

A jobboldali bejáratoknál ott álltak összeverődve mintegy húszan teljesen fegyver nélkül. Többnyire nyalka, formás fiúk, jó, de elborult arccal, mert hát rosszul kezdődik az új hivatal.

A kormánypártból még alig van ott négy-öt ember: Chernel György, Wolfner Tivadar és a mindenütt jelenvaló Rosenberg. A Ház hivatalnokai fejvesztve járnak-kelnek, mint síri árnyak. A baloldali folyosón megriadva lépeget Bánffy Dezső, mint egy megleégedett macska — aki érzi, hogy feldöntötte a köcsögöt, de legalább jóllakott.

Túlról Szentiványi Árpád tipeg-topog a hatalmas lépteivel. Az „atyus” meg van rendülve, bánatosan ingatja szép ősz fejét.

— Most már köztetek maradok — mondja sötéten. — Ez már sok!

— Mi az a sok?

— Eredj be csak és nézd meg!

Szinte félénken nyitottam ki a pompás nehéz függönyt, mire kitárult előttem a pusztulás képe, olyan nevetgető, olyan kacagtató, hogy sírni lehetne rajta.

Mivé lett a tündéries terem! Mintha dühöngő örültek tanyáztak volna benne. A padló tele van hányva papírfoszlányokkal, összetépett könyvtáblákkal, földre dobált tintatartókkal. Egy vandál az egyik freskóképhez vágta a tintatartót, s egy művészi alkotást tett tönkre tintafoltokkal. A padlón is tintapocsolyák feketednek. A Ház asztalát összetörték. A miniszteri székek darabjai mint limlom hevernek szanaszét. A középben barikád emelkedik a székek maradványaiból és az elnöki emelvény lehasogatott részeiből. Holló Lajos éppen most dobja le a magasból az elnök gótikus karszékét a barikád tetejére. Az egyik piros széknek a támláját fölhajították a jobb mező közepére. A piros bársonyt fölszaggatták, a kócot kiszedték, szétszórták. A szőnyegek összetartó rézpálcáit fölszedték, s mint arany buzogányok villognak a kezeikben.

Hogy miképp történt, ki mit csinált, a riporterek dolga megírni, s a vizsgálóbíró dolga ki-nyomozni, én csak a lesújtó összképet veszem. A három megszúrt palotarendőrré gondolok, akikről mindenki tudta, hogy senkit sem szabad bántaniok, és nem is volt semmi fegyverük, és az összetört padokra és székekre gondolok, melyek szinte senkit se bántanak, és tekintetbe veszem, hogy mindez a hős dolog féltíz órákor vitetett végbe, amikor még a mamelukokból csak két ember volt a Házban, e körülmények világításánál vizsgálom ezt a különös taktikát. Hiszen sikerült. Az ülés nem tartatott meg, de hogy ezt a taktikát nem magyar lelkű ember gondolta ki, arra nagy fogadást lehetne megreszkirozni. Magyar ember nem szurkál meg védtelen, fegyvertelen embereket s nem csinál kravált, ahol nincs ellenállás, és nem lehet ellenkravál. Hiszen úgy akár Angliát is el lehet foglalni, felperzselni, feldúlni, csak az kell hozzá, hogy az angolok ne legyenek akkor otthon.

Egyébként pedig egészen épületes, sőt csinos látvány volt. A megbőszült ellenzék, vagy nyolcvan ember, ki farkasszemet néz a jobboldali üres padokkal. Elöl Apponyi hadonáz élénk gesztusokkal. Nessi ordít. Olay fenyegetődzik és rázza az öklét a levegőben — a karzatok mulattatására.

Andrássy Gyula belép. Éljen-orkán zúg fel. Andrássy bánatosan szegzi le fejét. Vannak keserű éljenek is. Azután Erdődy grófot éljenezik. Kossuth komoran ül padjában. Justh harcias, élénken kiált valamit ide-oda. Bánffy az előtérben áll a romhalmaz között, mint a pusztulás angyala. Azalatt a folyosó népesedik. Egy-egy kormánypárti benyit, borzalommal, mintha halottnézőbe jönne. Élénk, haragos abcúg fogadja vagy valamely csúfondáros kiáltás. Egszerre megjelenik Tisza István, nyugalommal, ruganyosan megy végig a termen s gúnyos mosollyal áll meg egykori széke tájékán. Zagyva, indiánszerű üvöltések hangzanak. A Nyíri helyén összeverődött, nyelvet öltögető csoport megmozdul, közelebb, közelebb Tiszához. Andrássy Tisza elé áll. Tisza egy lépést előre tesz, az ellenzék felé, hogy egy vonalban álljon Andrássyval és láttassék. Ajka mozog, de kihez szólt és mit, a zajban nem hallani. Batthyány Tivadar indulatosan csapkod a padra, nagy szakállá ide-oda libben. Egy borotvált képű néppárti egy padfödelet szakított fel és lóbázza, mintha legyezné magát vele. Hock, aki első kezdte pofozni a palotarendőröket, mint egy új Kapisztrán egy széklábat tartván a kezében, nyomul előre és hadonáz vele az Apponyi orra alatt, ki ártatlan arccal, szinte mélabúsan nézi a halomra döntött pirosuló székeket, mintha mondaná: „Nem így képzeltelek én benneteket.”

Egy percig áll még ott Tisza gróf, egy tekintetet vet a karzatra, a sanyarú állapotra jutott elnöki székre, s azzal szilárd léptekkel kimegy a teremből, ahova ma már vissza se fog térni.

Az emelvény egyszerűen el van foglalva. Minden lépcsőjén egy ellenzéki bajnok áll. Legfelül a fanatikus, öreg Kaas Ivor, diadalmas, elszánt arccal, mint egy új Stössel. Oda ma Perczel nem juthat fel.

— Ez az első barikád! — kiáltozza lefelé, nem minden kevélység nélkül (mert hiába, szép élet a bajnoki élet). — De majd lesz több is, egyebütt is!

A levegőt élesen hasogatja néhány torpedósíp. Egy-egy rossz vicc is elcsattan imitt-amott, vagy valami éretlen felkiáltás hangzik el. Nyomában elvadult röhej támad. Szóval a zordonságából mind-mind veszíteni kezd a szörnyű táborozás. Kezdi fölvenni a bacchanáliák jellegét. Valakinek ötlete villan. Méltó ötlet a taktikához. Egy ócska cügos cipőt húztak le az egyik palotarendőr lábáról, azt most nagy prosopopeával teszik az elnöki emelvényre s abba beszúrnak egy kis söprűt. Ez mármost a Perczel csengettyűje. Legalább úgy fest. Egy bajnok meglóbázza. „Csiling, csiling!” — kiáltja hozzá. Mire megint éljen hangzik föl, és éljenez Polónyi, éljenez Apponyi, és éljenez talán Bánffy is az elnyűtt cipőnek és a kopott szalmaszaprőnek, amelyekből vén napjaikra csengettyű lett.

Hiszen olyan pompás, eredeti dolog ez, államférfiaknak való mulatság, aztán már van is rá precedens. Simonyi óbester is kiverte pipájából a bagót a francia trónuson, ha ugyan igaz az anekdota.

De tegyük fel, hogy igaz, hát ez akkor is csak a francia trónus volt, mit bánta azt Simonyi, ha beszennyezi, de ez az elnöki szék a magyar nemzet trónusa. Ez már nem stikli. Ez bűn.

DELIRIUM VINDOBONIENSE⁴⁰

A magyar történelemben csak két olyan országgyűlés fordul elő, amikor vér folyt (kivéven, ha valakinek az orra vére indult meg). Az egyik az aradi országgyűlés, ahol valóságos ütközet volt, a másik az ónodi országgyűlés, ahol Okolicsányit és Bakovszkyt koncolták fel a dühbe gurult rendek. Végre kétszáz év múlva megint egy delíriumos országgyűlés. Ezen is jelen van egy Bakovszky és egy Okolicsányi, de most ők a támadók. Szerencse, hogy a képviselők nem viselnek kardot, mint a követek a reneszánsz korban, mert akkor valóságos csataképeket kellene közölnünk a Házból. A mai szelídebb erkölcsök mellett csak a jámbor miniszteri székek és az elnöki tribün estek áldozatul a pártszenvedély fellobbanásainak.

A december 13-iki ülés (mégis szerencsétlen szám a 13-as) annál szégyenletesebb a többi kettőnél, mert azok a pillanat hevében megfogant harag szomorú következményei voltak, de ebben az esetben aludt az ellenzék eleget, nem is egy éjszakát, de vagy huszonötöt, amely idő alatt nem hogy egy honatyai szív, de egy izzó meteorkő is kihűlné.

Az ellenzék ugyanis a november 18-iki esti ülésben elfogadott lex Daniel miatt indult föl, amikor haragját, mint egy olló, egyszerre elmetszette elementáris kitörése előtt a hirtelen előrántott királyi levél, mely az országgyűlést elnapolta.

Akkor tehát hazamentek és azóta huszonötször aludtak, huszonötször jóízűen ebédeltek, vacsoráltak, s most, midőn december 13-ikán új királyi levél lett volna felolvasandó, mely az új ülésszakot megnyitja, félórával az ülés kezdete előtt a Házba mentek, ahol is, mint következetes férfiakhoz illik, ott vették fel a fonalat, ahol elhagyták, s mint a báró de Manx trombitájába befagyott hang, egyszerre borzasztó módon tört ki a hazafiúi keserűség. Lázás üvöltözés támadt, harcias rohammal nekiiramodtak az elnöki székeknek és az irigyelt piros székeknek. Összetörték, amit törhettek, s halomra hányták a Ház mediumára és azt mondták, hogy az barikád. A Ház törvénykönyveit összeszaggatták, a pokrócokról föltépték a lecsatoló rézpálcákat, azokkal hadonásztak és azt mondták, hogy a szólásszabadságért harcolnak.

Az elnök székét a barikád tetejére dobták, s izmos vállú, jó öklű fiatal képviselők állották el az emelvényre vezető garádicsokat, hogy az elnök fel ne mehessen.

E rombolást ábrázolják képeink. Félünk, hogy alá lehetne írni: „A parlamentarizmus romjai”, de mégse írjuk; higgyük inkább, hogy csak az ismeretes bécsi betegség (delirium vindoboniense), mely el fog múlni idővel.

Hogyan is lehetett magyar érzéssel ilyet kigondolni? Megcsúfolni a nemzet templomát, a parlamentjét.

Egy palotarendőrrel való dulakodás közben lerángatták ennek lábáról a cipőt, az elnöki katedrára helyezték s beleszúrtak egy rossz porolóseprőt, hogy ez legyen az elnöki csöngettyű.

Ezt a seprűt hozta Magyarországnak az idén a Mikulás. Ezt a seprűt, mely a cipőbe volt téve, ahogy ez már szokásos Miklós napkor. Szomorú ajándék. De ha akad legény, aki a seprőnek hasznát tudja venni, még jóra is fordulhat minden.

Az ülést persze nem lehetett megtartani. Fényes győzelmet arattak a piros székeken. Mind össze hagyták magukat töretni, anélkül hogy ők valakit bántottak volna. A jobboldali honatyáknak se történt semmi bajuk — mert hisz azok még otthon öltözködtek, borotválkoztak, mikor a nagyszerű győzelem kivívatott fölöttük a márványos csarnokban, melyet néma áhítattal szoktak megsejlelni a Budapestre ránduló vidéki magyarok.

A FOLYOSÓN⁴¹

Tekintve a nagy komédiát vagy tragédiát (mert nem tudni, mi lesz a vége), mely a tanács-teremben folyik, egészen találóan mondta egy vidéki barátunk a folyosón.

— Többet ér ma egy karzati jegy, mint holnap egy mandátum.

Ő még akkor nem tudta, de ma már nyilvánvaló, hogy a mandátumok az utolsó óráikat élik, s a t. Ház a szabadságvédők kezeiből rövid úton nemsokára az *asztalosok* kezébe kerül, kik az összerombolt bútorzatot helyreállítják.

Az ötéves országgyűlések közül még csak a Szapáry-féle múlt ki idő előtt; Széll alatt a Bánffy által választott Ház végelgyengülésben halt meg. Gyógyíthatatlan nyavalya elsőnek a mostanit öli meg. Halál neve: idült örültség.

Azt hittük még csak néhány nap előtt, hogy érdekes konfliktus fog támadni. A többség azt állította, hogy a módosított házszabály alapján megy, a kisebbség abban erősködött, hogy a régi házszabály alapján áll. Újságírói szemekkel tekintve a jövő elé, pompás színes szcenákat, szenzációs jeleneteket és csodálatos szövevényeket vártunk e különös álláspontoktól.

Csak hogy még ebben is csalódnunk kellett, mert mikor a kisebbség összerombolta a bútorokat és egyéb rombolnivalója nem akadt, a saját taktikáját zúzta össze, amennyiben mindjárt az első alakuló ülésen meg nem hallgatta Tiszát. Minthogy pedig Tisza a régi házszabály alapján is meghallgatandó lett volna, kisült, hogy a kisebbség semmilyen házszabály alapján nem áll.

Ellenben el kell ösmerni, hogy az obstrukció fejlődésképes. Egypár új találmánnyal kiegészítve most már teljesebb, mint bárhol másutt. Az osztrákok gyámoltalan filiszterek, ők nem tudtak belőle semmit csinálni, sípoltak, papírgalacsinokkal hajigálták az elnököt s padfedelek csattogtatásával növelték a zajt. Ám a magyar kisebbség kitalálta, hogy az ülés előtt kell a Házba menni, mikor még nincs ott senki, szépen kényelmesen összetörni a bútorokat és elfoglalni az elnöki emelvényt, mint egy várat. De ez csak a vékonyabbik ötlet. Az igazi nagy probléma megoldása ezután következett. Annak az elmés kitalálása, hogy mi módon eresszék ki az emberből az állatot, abból a pszichológiai föltevésből indulván ki, hogy minden emberben egy-egy állat lakik. Hogyan kellene kinyitni a titkos ajtócskát, mely azt ott bent tartja a ketrecében? Próbálták, próbálták és végre rájöttek. Heuréka! Meg kell a szolidaritást csinálni és megtagadni az elégtételadást a parlamentben mondottakért. Mire az egész vonalon megnyíltak a láthatatlan ajtócskák, és akiben tigris lakik, kijött a tigris, akiben pedig disznó lakik, a disznó kijött belőle és rőfög, rázza magát, freckskendezi a sarat...

Ebbe a terembe már nem érdemes bemenni. Ott már csak egy mulatságos látvány van: Darányi Ignác. A szelíd Náci a vadak között. Csendesen ül a mágnás fertályban, ősz fejét válllapockái közé húzva s eltűnődik élete tragikumán, hogy sohase bírja eltalálni az emberiség gusztusát. Széll alatt azért szidták, hogy cserbenhagyta Bánffy komáját, most visszatért a komáékhoz, de azért megint szidják. Ha a szegény Szilágyi Dezső élne, igazán sajnálná ezt a derék embert, aki mindig odajut, ahova nem akar jutni. Jósolgatta is neki folytonosan:

— Hej, Náci, Náci, fogod még te a Kossuth-nótát is énekelni!

Máskülönben a tanácssterem valóságos Bedlam. Érdekes az, hogy ez az üvöltő, öklöt rázó tömeg egyenként okos emberekből áll, de együtt egy örültet tesznek ki, mint ahogy megfordítva sok ostoba ember együtt bölcsőbb a bölcsnél is.

A folyosón azonban még most is okosakká változnak át — már akik átváltoznak. Ami józanság van, az körülbelül most már mind ideszorult. Itt még hallani ellenzéki embereket,

amint aggódva összebújnak. „Istenem, mi lesz ebből?” De amint bemennek az izzó levegőbe, ahol a harc folyik, ők is együtt ordítanak a farkasokkal.

A folyosó nyüzsg-pezség az élettől. A mamelukhad dacosan várja a fejleményeket s hiszi, hogy a nemzet a választási urnáknál nekik ad többséget. A házfelosztás előrevetődő árnyéka inkább a baloldali arcokat nyújtotta meg. A jobb folyosón némi nyugalmat teremtett a felosztási hír. Ha voltak még, akik haboztak, most már meg vannak nyugodva. Nem érdemes kilépni. Hisz úgylis legfeljebb egy-két napig lehetne az ember disszidens.

Azonfelül a jobb folyosóról négy-öt ablak nyílik a városra. Nézz csak ki! Csendesek az utcák. A kisebbség zúg, tombol, morajlik, forr odabent, s a város mozdulatlan. Egypár dologtalan suhanc és ábrándos szegény ördög ögyeleg odalent. Az a fajtája a néposztálynak, mely arra tippelt, hogy Stefániát Kossuth Ferenc veszi el. Ez egy elpusztíthatatlan népcsalád, de ártalmatlan.

A többi emberek jönnek-mennek a dolgaik után, sietve vagy gondolkozva, mint egyébkor. A parlamenti kisebbség nagybeteg, de a betegsége nem ragadós. Nézz ki az ablakon jámbor mameluk és láthatod, hogy te fogsz győzni.

Azért hát fordulj nyugodtan befelé és hallgasd meg a Barcsay Domokos jóízű anekdotáit, vagy az Eszterházy János valamely pompás paraboláját, mellyel napról-napra a helyzetet festi, csodálkozván, hogy valahányszor ő a folyosóra jön, mindig valami skandalum történik. Amiben pedig nincs semmi csoda, mert Eszterházy János mindig csak akkor látogat be a Házba, mikor skandalum van kilátásban.

A folyosó még egészen normális. Tisza István Andrássy Gyulával beszélgetve jár fel s alá. Komjáthy Béla egy kormánypárti csoportban humorizál. Vojnits István cukorkákkal kínálja pártfeleit. Ez az egyetlen édesség régóta a politikában.

A kanapékon ülő csoportok a messze jövőre kombinálnak éppúgy, mint egyébkor. A Damokles-kard, a felosztás legfeljebb a kombináció irányát és anyagát változtatta meg.

— Mikor oszlik fel a Ház?

— Nemsokára — mondja egy beavatott.

— Azt hittem, hogy csak tavaszkor.

— Tavaszkor? Hm. Meglehet. Sőt meg vagyok győződve, hogy tavaszkor is feloszlik, de nem ez a mostani Ház.

— Hát melyik?

— Az ezután következő.

— Ne beszélj!

— Hiszen értelme csak így van.

— No 'iszen persze, persze. És hát mit gondolsz Tisza felől? Tényleg a zsebében volna már a felosztási levél?

— Ha nem volna, nem mondhatná. Ha ő mondja, mérget lehet rá venni.

Főispánok egész sora jár-kél a puha szőnyegeken. Ismeretlen vidéki alakok töltik meg a fülkéket. Ezek már mind képviselőjelöltek lesznek egypár nap múlva, most még nullák, ismeretlen alakok, akik szájtátva nézegetik a folyosók aranyozott arabeszkjeit, egy-két év múlva talán már híres szónokok, parancsoló urak ebben a házban. Szalad a világ a maga útján... És a kis stréberek hogy tódulnak, tolongnak, hogy ők is „hazaárulók” lehessenek.

Legnagyobb mozgásba a külföldi újságírókat hozta a Tisza apodiktikus kijelentése, hogy így is, úgy is eloszlatja a Házat. Ők csalódtak a legjobban. Mint a hullára a hollók, úgy csaptak le, nagy jeleneteket látni és megsürgönyözni lapjaiknak a kezdődő forradalmat — s íme egy kis választásba zsugorodik össze az egész. Siettek is legott a szállodáikba csomagolni.

— Sajnálom hogy eljöttem — panaszkodott az egyik.

— Ejh, legalább megösmerte a konfliktust.

— De hiszen konfliktusnak se mondható, mert a vége evidens. Az urak olyan házszabályt akarnak, amely mellett tanácskozni lehetne. Az uraknak igazuk van, ennél fogva az uraknak muszáj győzni.

— Úgy ám, de van még egyéb is....

— Lárifári. Egy kis műharag. Tisza Kálmán azt mondta annak idején és ez a mondása híres lett: „Magyarország a magyaroké”, a kisebbség pedig olyasfélét akar most demonstrálni: „Magyarország az Andrássyaké.”

— Hisz az nem volna baj. De attól félünk, hogy a Lengyel Zoltánoké és a Hock Jánosoké.

Így kavarg a folyosó. A whippek híreket hoznak erről-arról. A miniszterek kétszer-háromszor tartanak minisztertanácsot. A miniszterelnök bent vagdalkozik az egyik percben, a következőkben már ott láthatni vidáman beszélgetni valamely folyosói sarokban egy-egy vidéki ismerőseivel, hogy milyenek a vetések, járnak-e arra esők? S úgy elszomorodik, ha valamelyik ismerőse elpanaszolja, hogy a birkái döglenek otthon Barsban — mintha ez volna az első kellemetlen hír, amit az idén hallott.

Azalatt, míg hol itt, hol ott bukkan föl rendkívüli hidegvérrel és szinte olympusi nyugalommal, a sok mamelukja mind neki segít gondolkodni s egyik is, másik is megfogja tanácsokkal, tervekkel, valóságos lappáliákkal.

— Egy kilencvenéves ember kerestetik, kegyelmes uram.

— Minek az neked?

— Arra gondoltam, kegyelmes uram, hogy az öreg Madarász lesz a jövő Ház korelnöke.

— Hát hadd legyen — szól a miniszterelnök mosolyogva. — Az öreg Józsi bácsi derék ember.

— De mégis jobb volna, ha saját korelnökünk lenne.

Valaki közbeszól:

— Hozassuk vissza az öreg Ucsut.

Másik mást fundál ki, s így megy ez örökké. Elméjét, mint a rajt fölszedő emberfejet a méhek, keresztül-kasul döngik mindenféle tanácsokkal, megjegyzésekkel.

Közben a szenvedélyesebb dohányosok ki-kidöcögnek a teremből, meghozván a híreket, ki beszél, mit beszél. Néha egy-egy üvöltés támad, mintha orkán rázná meg az épületet, akkor aztán berohannak mind, hogy talán megöltek valakit.

De csak üres, undorító láрма zúg. Eddig mindössze egy halott van. A képviselőház méltósága.

FÜGGELÉK

A RÓZSALEVÉL, A PÁLINKA, AZ ÍRÓ⁴²

Elbeszélte Mikszáth Kálmán
Utána mondja Vulpes

Beállít hozzám a minap egy fiatalember. Csinos, mutatós, elegáns. Olyan volt, mint egy nagy-követségi attasé. Vagy még különb. Meghajlik, bemutatkozik (bizony a nevét elfelejtettem), és így szól:

— Író vagyok.

— Én is.

— Szeretnék a laphoz kerülni. Hiába, az íráság ma már csak akkor ér valamit, ha az embernek újság van a háta mögött. Szíveskedjék nekem valami megfelelő állást adni.

— Bajos ám ez, nagyon bajos. Először *Az Újság* nem az enyim, és az állások fölött nem én rendelkezem. Másodszor minden állás be van töltve, és úgy tudom, hogy jól van betöltve.

A fiatalember nem jött zavarba.

— Úgy hallom, hogy van még üres állás. Most is tárgyalnak: Dóczy Lajossal.

(Bocsánat, itt félbeszakítom egy pillanatra Mikszáth Kálmánt. Igaz, ez főbenjáró bűn, de érthető gyöngeség is. Ha egy pillanatra eláll az égzengés, mindjárt cincogni kezdenek az egerek.

Mikszáth Kálmánnak mosoly ült a szemére. Nem botlott meg a tollam, igenis a szemére ült a mosoly. Mert neki van a legkülönösebb szeme a világon. Mint minden ember, ő is tud a szemével haragudni, lenézni, megvetni, biztatni, bátorítani. De olyat is tud, amit másnál senkinél se láttam. Tud a szemével mosolyogni, nevetni, Sőt kacagni is. Egy arcizma se mozdul, de a szeme mosolyog és nevet. Azt hiszem, abban a pillanatban született meg egy bájos ötlete.

Mosolyog hát a szeme és így szól:)

— Hát az lehet. A kalifához jött hajdan a poéta. Állást kért. (A poéták azóta is mindig állást kérnek.) De mondja a kalifa, hogy nincs. Minden incifinci állás be van töltve. „Akkor kérek egy pohár vizet. De csordultig kell legyen a pohár. Hogy egy csöpp se férjen már bele.” Hozat a kalifa egy pohár vizet, s a pohár csordultig teli volt, hogy egy csöpp se fért már bele. És odaadják a vizet a poétának. Az pedig fog egy rózsalevelet és ráteszi a vízre. A rózsaszirom pedig úszik a vízen és egy cseppet se szorít ki a helyéből... Hát így van ez fiatal barátom. Egy rózsalevél a legtelibb pohárban is elfér, de víz, az nem fér több beléje.

Kérdem aztán még egyszer a fiatalembert:

— Gondolja, hogy maga rózsalevél!...

A fiatalember önérzetesen mosolyog, belenyúl a zsebébe és kivesz egy íráscsomót.

— Igen, azt hiszem, hogy különb vagyok az átlagnál. Hoztam is egy cikket. Méltóztassék megbírálni...

A „megbírálni” szó nem tetszik. De azért nézzük együtt a cikket. Ez volt a címe:

A mormota

— *Esszé* —

Ahogy a címet láttam, megszorítottam a kezét.

— Gratulálok! Ön az első és egyetlen magyar esszéíró...

A fiatalember szerénykedett:

— Oh kérem. Ez mellékes. Hiszen ki lehet húzni azt, hogy esszé...

— Kihúzni sokat lehet. De minek leírni azt, amit kihúzni kell?

Hogy miről szólt a tanulmány? Nem tudom pontosan. A Vígszínház minapi premierje alkalmából íródott, s roppantul merész, erős hangon indult. Hogy ne mondjam: disznóság volt.

— Nem lehet ez kérem — mondom neki. — *Az Újság*ot családoknak írják, családoknak szerkesztik. Asszony is olvassa, leány is, serdülő legényember is. Nem szabad azoknak ilyet adni...

A fiatalember közbevág:

— Bocsánat. Ez túlhaladott álláspont. A modern literatúrában nem a forma a lényeges: a cél az és a tendencia. Tükröt tartok a társadalom elé, ha kell, torzító tükröt, hogy meglássa benne az erkölcstelenség képét és elforduljon tőle. Megmutatom, hogy mi a csúnya, s akkor jobban látják, hogy mi a szép.

Kértem tőle erre:

— Volt-e már falun?

Fölényesen felel:

— Hát hogyisne lettem volna.

— No hát — mondom —, akkor talán látta vagy hallotta, hogyan gyógyítják falun az iszákosságot. Úgy gyógyítják, hogy ha valaki meghal, hát a halottat lemossák pálinkával. Jól leöntöztetik ott a páciens szemeláttára, s aztán összegyűjtik a halottról lecsöpögő pálinkát egy pohárba s azt odaadják a betegnek, hogy igya meg. Úgy megundorodik az a pálinkától, hogy soha életében többet feléje se néz...

— Lám, ugyanaz az eljárás. S akkor az eredmény is ugyanaz lesz.

Azt hitte, hogy az ő malmára hajtom a vizet:

— Igen ám. Csakhogy az olyan halottas pálinkát én nem iszom meg.

És visszaadtam a kéziratát...

Másnapra kaptam egy újabb kéziratot, harmadnapra megint újat. Mindeniken érzett egy kis pálinkaszag. Nem is olvastam végig egyiket se. S mégis tudom, hogy nem igazi író. Nem elég, ha valakinek sok esze van, sok tudása, ötlete és gondolata, s mindezen felül még jó pennája is és poéta lelke. Ez mind nem elég. Szeme is legyen az írónak és érzéke. De legfőképpen az újságírónak.

És így végezte:

— Ha az a fiatalember leül az asztalához és értelmesen, cikornya nélkül megírja a beszélgetésünket, azt mondanám: be kell venni újságírónak...

*

Ezért íródott meg az a kis beszélgetés...

[MIKSZÁTH KÁLMÁN BESZÉDEI FOGARASI LÁTOGATÁSA ALKALMÁBÓL]⁴³

[Az üdvözlőbeszédet Mikszáth, „körülbelől e szavakkal viszonzta”:]

„Nagy távolságokat megszüntet a szeretet. Ha nem is időzöm sokat körükben, de mégis sokat együtt vagyok önökkel gondolatban és érzek önökért szüntelen. Keveset jövök, mert azt akarom, hogy igazán szeressenek. Baráti szeretetükbe ajánlom magamat.”

[A háziasszony felköszöntése a főispáni ebéden]

„Beszámolót nem mondhat, úgymond, azt otthon kell majd megcselekednie az elhagyott poggyász miatt a felesége előtt. De ott az asztalfőn látja a Zernest havasai között megtermett szőlőt, annak a nedvére gondol; ilyenkor nem árad szó az ajkáról, de az Isten a nagy áldásával kezében szívből és hódolattal köszönti ennek a főispáni laknak termő venyigéjét, a Méltóságos asszonyt.”

[A Lauritsch szálloda nagytermében mondott beszéd összefoglalása]

Az országos bajokról szólva elmondotta, hogy vannak betegségek, melyeket felismerni könnyű, de gyógyítani nehéz, mert közügyeink betegsége abból áll, hogy a nemzet túlnyomó többségének leghazafiasabb akarata nem mindenkor és nem minden alkalommal érvénye<s>ülhet teljesen szabadon.

A házszabály változtatásáról szólva aranyos humorával tetszetőssé varázsolta át annak aktualitását és a közönséget tetszés- és zajos derűtségre indította, megjegyezve azt is, hogy a szabadelvű párt oly tömör és egységes, miképp új választásról, illetőleg a képviselőház feloszlataásáról szó sem lehet, mert a kormány kompaktabb pártot úgysem alakíthatna.

Ezen az országra nézve általános kérdések után áttért megyénk helyi kérdéseire, ami ránk nézve kiváló érdekességgel bír.

Az oly régi időkben, még Boér Antal képviselőnk által hangoztatott és kilátásba helyezett *Olt-szabályozás részleges tényét magával hozta Mikszáth Kálmán és a földművelésügyi miniszter által kinevezett Fridrik Géza ménesuradalmi igazgató kinevezési levelét*, melyet a banketten személyesen nyújtott át az igazgatónak.

[...]

Felemlítette *Mikszáth Kálmán* képviselőnk városunknak azon óhaját, *hogy rendezett tanácsú várossá kíván átalakulni*. Atyai aggodalmát fejezte ki erre vonatkozólag az anyagi áldozatokra utalva, és mély megfontolásra figyelmeztette a jelen voltakat, *mindamellett nem kívánja letörni a város közönségének ambícióját, ha magasabb célok felé törekszik*.

[...] némi disszonanciát szült a nemzetiségi választók között [...] az új iskolai törvényjavaslat [...], de erre Mikszáth Kálmán megnyugtatólag válaszolt, kilátásba helyezvén, hogy részéről igyekezni fog a javaslat módosításán fáradozni, de kijelentette (saját szavait idézve), hogy „mindnyájunknak meg kell egymás közt békésen férni ebben az országban, és hogy nem lehet megütközni azon, *ha az élő fa a maga lombzatát kiterjeszti, még akkor sem, ha a mellette levő kisebb fák emiatt árnyékban és háttérben maradnak is*.

Ez a nagy fák örök természete.

Ugyancsak Fleischer Sámuel sikerült beszédben adta elő az Olt-híd mizériáit, kérvén a dolog elintézését, mire *Mikszáth Kálmán* elmés válaszban hangsúlyozta, hogy erről a fontos hídügyről még eddig semmit sem tudott.

[Csütörtökön az Olt-hídról]

Csütörtök délelőtt *Rauch* főbíró vezetése alatt a helybeli polgárok küldöttségét fogadta *Mikszáth Kálmán*. Barátságos és szívélyes beszélgetés után az Olt-híd ügyében interpellálták képviselőnket, mire ő kijelentette, hogy bár a miniszter ez idő szerint fontos és sürgős ügyekkel van elfoglalva, mégis megkísérli rábírní, hogy ezt a fontos és Fogarasnak oly szükséges ügyet végre dűlőre juttassa.

JEGYZETEK

- ¹ Ötven év. *Vasárnapi Ujság* 51. évf., 1. sz., 1904. jan. 3., 1–3. o., „*M—th K—n*” névjelzéssel.
- ² [Legkedvesebb könyveim]. I. In Gyalui Farkas (szerk.): *Legkedvesebb könyveim*. Budapest, é. n., Singer és Wolfner, 94–97. o. Ebben a kiadványban az egyes szerzők szövegeinek nem volt külön címe. II/a) *Az Ujság* 1904. jan. 28., 12–13. o., „Mikszáth Kálmán kedvenc olvasmányai” címmel a következő szerkesztőségi bevezetéssel: „Gyalui Farkas »Legkedvesebb könyveim« címen harmincnégy magyar író, tudós és művész apró cikkét gyűjtötte össze. Valamennyi cikk írójának kedvenc olvasmányairól szól s mindvégig elmés és érdekes. A könyvecskéből Mikszáth Kálmánnak, lapunk főmunkatársának közleményét vettük ki és itt közöljük.” b) *Uj Idők*. 10. évf., 5. sz., 1904. jan. 31., 111. o., a „Legkedvesebb könyveim” című publikációban, amely Gyalui könyvéből a következő írók szövegeit vette át: Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Endrődi Sándor, Bársony István, Herczeg Ferenc. III. Részletet közölt a szövegből az *Egyetértés* 1904. jan. 31., 9. o.: a 2. bekezdéstől a 6. bekezdés 1. mondatáig, a „Legkedvesebb könyveim” című publikációban, amely Gyalui könyvéből a következők szerzőitől vett át: Jászai Mari, Prielle Kornélia, Baksay Sándor, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Szabolcska Mihály, Herczeg Ferenc, Gárdonyi Géza. A főszöveg Gyalui könyvén alapul, az utánközlések eltéréseit alább közöljük:
- 1. bekezdés, 1. mondat: arra *a* tudatra (U: arra tudatra)
 - 3. bek., 3. m.: de mikor Dickenset (UI: de amikor Dickenset)
 - 3. bek., 4. m.: Viszont mikor (UI: Viszont amikor)
 - 4. bek., 2. m.: változtathat (UI: változtat)
 - 5. bek.: tettek rám *a* legnagyobb (U: tettek rám legnagyobb UI, E: tették rám *a* legnagyobb)
 - 6. bek., 9. m.: mely a természethez (UI: amely a természethez)
 - 7. bek. vége: az a fascináló (UI: a fascináló)
- Utolsó bek.: Mikszáth kiemelésait az UI nem jelölte.
- ³ Grubiczy László 1830–1904. *Vasárnapi Ujság* 51. évf., 5. sz., 1904. jan. 31., 70. o., „*M—th K.*” névjelzéssel.
- ⁴ Irodalom és politika — Egy kis polémia —. *Az Ujság* 1904. febr. 14., 7. o., rovaton kívül, *Scarron* névjelzéssel.
- ⁵ Előszó [*Az én kortársaim* első kiadásához]. I. *Az Ujság*, 1904. febr. 23., 1. o., a következő alcímmel: — „*Az én kortársaim*” című diszműhöz — („*Az Ujság*” húsvéti ajándéka). A tárcarovatban, teljes névjelzéssel. A főcímhöz csatolt lábjegyzet a következő szerkesztőségi megjegyzést tartalmazza: „*Az Ujság* húsvéti ajándékának, Mikszáth »*Az én kortársaim*« című munkájának illusztrációi már elkészültek és a nyomda a szedést már megkezdte. Meg nem állhatjuk, hogy ezt a néhány sort, a mit Mikszáth kötete elé izelítőül irt, már most le ne közöljük. *A szerkesztő.*” II. Mikszáth Kálmán: *Az én kortársaim*. Budapest, 1904. Athenaeum, VII. o. (*Az Ujság* ajándéka előfizetőinek).
- 1. bekezdés, 2. mondat: láttam őket (U: azt hiszem, láttam őket)
 - 2. bek., 2. m.: sőt nem is hegyek (U: sőt néha nem is hegyek)
 - 3. bek., 1. m.: leírtam a napisajtóban (U: a napisajtóban leírtam)
 - 3. bek., 3. m.: akik esetleg jelentéktelen (U: a kik jelentéktelen)
 - 3. bek., 4. m.: tót nemes ékes válfaja (U: tótnemes típusa)
 - 3. bek., 5. m.: Gyula, Beöthy Algernon, mindenik nyers lángelme, míg *a* miniszter egy (U: Gyula egy nyers lángelme, míg egy-egy miniszter sokszor egy)
 - 4. bek.: sem (U: se)
 - 5. bek., 2. m.: de az (U: de ez)

5. bek., 3. m.: azzal — külön (U: azzal. Külön)
5. bek., 4. m.: tartogattam (U: tartottam); kisasszony-leányom (U: kisasszony lányaim); cipőcske (U: *kis* cipőcske)
7. bek., 1. m.: öröme (U: öröm)
7. bek., 2. m.: vagy nem érdemlik *meg* (U: vagy nem érdemlik)
8. bek., 1. m.: kiadom Hamupipőkét (U: kiadom *a* Hamupipőkét)
8. bek., 2. m.: leányom (U: lányom)
9. bek.: *Budapest, 1904 április havában.* (U: [keltezés nélkül])
- ⁶ Kétezer Salamon. *Az Ujság* 2. évf., 77. sz., 1904. márc. 17., 1–5. o., a tárcarovatban, teljes névjelzéssel.
- ⁷ Turkálás az istenekben. *Az Ujság* 2. évf., sz., 102. sz., 1904. ápr. 12., 1–3. o., a tárcarovatban, *Scarron* névjelzéssel.
- ⁸ Szerencsétlen téma. *Az Ujság* 2. évf., 119. sz., 1904. ápr. 29., 1–3. o., a tárcarovatban, *Scarron* névjelzéssel.
- ⁹ Jókai. I. *Az Ujság* 2. évf., 127. sz., 1904. május 7., 1–2. o., a tárcarovatban, teljes névjelzéssel. II. *Vasárnapi Ujság* 51. évf., 19. sz., 1904. május 8., 318–319. o., „Jókai Mór” címmel, teljes névjelzéssel. A két változat között lehetetlen kronológiai vagy leszármazási sorrendet megállapítani. Mivel az eltérések majdnem mindig az I. változatot mutatják bővebbnek, a főszöveg azon alapul, a VU eltéréseit alább közöljük. (Utánközlésben megjelent még a szöveg a *Székelýföld* május 12-iki számában, az 1–2. oldalon, a tárcarovatban.)
1. bekezdés, 2. mondat: Jókainál *ez* is (VU: Jókainál *az* is)
1. bek., 7. m.: feléjük (VU: feléjük)
1. bek., 8. m.: se nem találkozhattak (VU: *sem* nem találkozhattak)
2. bek., 1. m.: *Bár a változás voltaképp csak ennyi*, mégis (VU: *Azért csak némi a változás ebben. De* mégis)
2. bek. vége: kószolhatunk (VU: kószolhatnánk)
3. bek., 2. m.: eltűnik, árnyéka elvonul (VU: eltűnt, árnyéka elvonult); *alatt*, ahova (VU: *alá*, a *hová*)
4. bek., 1. m.: *arról* dönteni (VU: *azt* eldönteni)
4. bek., 4. m.: szöke fürtű, *délceg* komáromi (VU: szöke fürtű komáromi)
4. bek., 5. m.: mélység, *bámulatos* pszichológia (VU: mélység, pszichológia)
4. bek., 8. m.: alól a *kincsek*, eleven (VU: alól a *friss típusok, új*, eleven)
4. bek., 10. m.: a *Múzeum*tól (VU: az *Akadémiá*tól)
5. bek., 1. m.: *de alkalmasint az egész világon* is (VU: *de a világon* is); folyamatját (VU: folyamatát)
5. bek., 3. m.: megválni tőle (VU: megválni tője)
5. bek., 4. m.: *s az is csak de az is csak*; *míg ellenben Jókai*ból a humor (VU: *de Jókai*ban a humor)
6. bek., 2. m.: *de csak a magyar* (VU: *de ez csak a magyar*)
6. bek., 3. m.: a selymen és *az* üvegen (VU: a selymen és üvegen); *megy át idegen* (VU: *megy át az idegen*)
7. bek. 2. m.: futotta *be azt* (VU: futotta *azt be*)
7. bek. 6. m.: *sehogy se* (VU: *sehogy sem*)
8. bek., 3. m.: Csak *kis* társaságát (VU: Csak *a kis* társaságot); *kis* lovacsám (VU: lovacsám)
9. bek.: *Hova* (VU: *hová*)
10. bek.: *És viszi, viszi*, repül vele (VU: *És össze-vissza* repül vele)

11. bek., 1. m.: királynak, királynénak (VU: királyunk, királynénk); ahova (VU: a hová)
11. bek., 2. m.: ahogy (VU: a hogyan)
12. bek., 1. m.: talán senkihez (VU: talán *soha* senkihez)
12. bek., 2. m.: fölruházta (VU: felruházta)
12. bek. vége: ismerésére (VU: kiismerésére)
13. bek., 3. m.: talán, hogy (VU: talán *azért*, hogy)
13. bek., 6. m.: előlről (VU: elülről)
13. bek., 7. m.: Hiszen maga is (VU: Hiszen *ő* maga is)
14. bek., 3. m.: halál bizonyára eszébe (VU: halál eszébe)
14. bek., 4. m.: hozzájuk (VU: hozzájuk)
15. bek., 1. m.: Felhúzza *óvatosan* és letette (VU: Felhúzza és *óvatosan* letette); éji (VU: *éjeli*)
15. bek., 2. m.: *picinykét*, hogy jár-e (VU: *percenként*, hogy *ketyeg-e*)

¹⁰ Jókai Mór temetése. *Az Ujság* 2. évf., 130. sz., 1904. május 10., 1. o., teljes névjelzéssel.

¹¹ A szegedi szobor. *Az Ujság* 2. évf., 162. sz., 1904. június 12., 1–2. o., teljes névjelzéssel.

¹² Báró Kemény Zsigmond 1814–1875. a) In Kemény Zsigmond: *A rajongók*. Magyar regényírók képes kiadása 17, Budapest, 1904. Franklin-társulat, V–VIII. b) *Pesti Napló* 55. évf., 242. sz., 1904. szept. 2., 1–2. o., „Báró Kemény Zsigmond” címmel, a tárcarovatban, teljes névjelzéssel, a következő szerkesztőségi jegyzettel: „A »Pesti Napló« egyik dicső emlékü politikai és irodalmi vezérének élet- és jellemrajzát adjuk itt Mikszáth Kálmán tollából. Ezt a jellemképet Mikszáth Kálmán a »Magyar Regényírók« címmel a Franklin-Társulat kiadásában pár hét múlva meginduló hatalmas gyűjtemény egyik kötetéhez írta bevezetésül. A kiváló író szívességéből e tanulmány éppen a »Pesti Napló«-ban jelenik meg először, amelyhez báró Kemény Zsigmondot közmunkálkodásának egy jelentékeny része fűzi.” A két változat között az alábbi eltérések vannak:

4. bekezdés, 1. mondat: az általa szerkesztett *Pesti Hírlap* (PN: az általa szerkesztett *napilap*)

10. bek., 2. m.: apránként (PN: apránként)

¹³ Pálffy Albert 1820–1897. a) In Pálffy Albert: *Eszti ke kisasszony professzora*. Magyar regényírók képes kiadása 36, Budapest, 1904. Franklin-társulat, V–VIII. b) In Mikszáth Kálmán: Két író. *Az Ujság* 2. évf., 242. sz., 1904. szept. 2., 1–2. o., a tárcarovatban. A két változat a következő eltéréseket mutatja:

8. bekezdés, 2. mondat: Véléd (MR: Véléd)

8. bek., 4. m.: Ezek közül választottuk ki az Eszti ke kisasszony professzorát, mely a jelenkorból (U: Ezek közül az Eszti ke kisasszony professzora a jelenkorból)

¹⁴ Vadnai Károly 1832–1902. a) In Vadnai Károly: *A kis tündér*. Magyar regényírók képes kiadása 38, Budapest, 1904. Franklin-társulat, V–VIII. b) In Mikszáth Kálmán: Két író. *Az Ujság* 2. évf., 242. sz., 1904. szept. 2., 2–3. o., a tárcarovatban. A két változat a következő eltéréseket mutatja:

3. bekezdés, 3. mondat: Vadnai (MR: Vadnai)

3. bek., 8. m.: jellemzésökkel (U: jellemzésükkel); Vadnai (MR: Vadnai)

4. bek., 4. m.: alapították (U: alapította)

4. bek., 6. m.: naponkint (U: naponként)

¹⁵ A ranglajtorja. *Az Ujság* 2. évf., 278. sz., 1904. okt. 8., 8. o., a „Hírek” rovatban, teljes névjelzéssel.

¹⁶ A skarlát. *Az Ujság* 2. évf., 286. sz., 1904. okt. 16., 1–4. o., a tárcarovatban, *Scarron* névjelzéssel.

¹⁷ Előszó. In *Egyetemes Regénytár. Almanach az 1905. évre*. Szerk. MK. Budapest, Singer és Wolfner, I–VII.

¹⁸ Kedélyes háború. *Az Ujság* 2. évf., 323. sz., 1904. nov. 22., 1–3. o., a tárcarovatban, teljes névjelzéssel.

¹⁹ Előszó [Mauksch Cornélia: *Fehér rózsza* című könyvéhez]. In Mauksch Cornélia: *Fehér rózsza és egyéb történetek*. Előszóval ellátta Mikszáth Kálmán. Budapest, 1905. Franklin-Társulat. III-IV. A könyv megjelenéséről már 1904. dec. 25-én olvasható volt beszámoló a *Vasárnapi Ujságban*.

²⁰ Csiky Gergely 1842–1891. In Csiky Gergely: *Az Atlasz-család*. Magyar regényírók képes kiadása 41, Budapest, 1904. Franklin-társulat, V–VIII.

²¹ A vándorló gratulánsok. *Az Ujság* 1904. jan. 2., 1–3. o., Scarron névjelzéssel.

²² Az egyik Barcsay. I. *Az Ujság* 1904. jan. 3., 1–3. o., a tárcarovatban, „M—th K—n” névjelzéssel. II. *Az én kortársaim*. I. köt., MKm 32, Budapest, 1907. Révai, 251–258. III. *Jk* 20, *Az én kortársaim* I, 215–220. A főszöveg a II. változaton alapul, amely tudatos változtatások nyomát mutatja. Az I. eltéréseit alább közöljük:

1. bek., 3. m.: még *dec.* 31-én (U: még 31-én)

8. bek.: Kálmán eszében (U: Kálmán eszébe)

9. bek., 5. m.: emlegette *azt az időt*, mikor (U: emlegette, *hogy* mikor)

15. bek., 2. m.: dialektusban és annyira (U: dialektusban, annyira)

utolsó bekezdés előtt: érintkezett. Méltán mosolyogjátok meg (U: érintkezett. *S ez annyira magától értetődik, hogy említeni is pleonasmus. ... Jól vigyázzátok meg ezt a szót itt, mert hogy az „pleonasmus” nagyobb dicsősége neki, mint ha akár trónon ült volna — és mosolyogjátok*)

utolsó bek.: nekrológírói *nagy* együgyűségét (U: nekrológ-íróinak együgyűségét)

²³ Barcsay Kálmán 1839–1904. *Vasárnapi Ujság* 51. évf., 2. sz., 1904. jan. 10., 25. o., „M—th K—n” névjelzéssel.

²⁴ A minisztertanácsok. I. *Az Ujság* 1904. jan. 17., 2–4. o., Scarron névjelzéssel; II/a Mikszáth Kálmán: *Az én kortársaim*. Budapest, 1904. Athenaeum, 83–86. o. (*Az Ujság* ajándéka előfizetőinek). II/b. *Az én kortársaim*. I. köt., MKm 32, Budapest, 1907. Révai, 188–194. III. *Vasárnapi Ujság* 51. évf., 25. sz., 1904. jún. 19., 423–424. o., „mutatvány” *Az én kortársaimból*; IV. *Jk* 20. *Az én kortársaim* I, 96–103. A főszöveg a II/a változaton alapul, az I és II/b eltéréseit alább közöljük. (Az írás egy rövidebb, azonos című változata megjelent 1898-ban az *Országos Hírlapban* (1898. ápr. 9., 1–2. o.), de az eltérés olyan nagy, hogy két külön publicisztikai szövegnek tekintjük őket.)

8. bekezdés, 5. mondat: mint a szomjúság *a só után* (AÉK2: mint a szomjúság)

10. bek., 9. m.: Szükséges végre (U: Szükséges végre *még*)

10. bek., 11. m.: Miért (U: Mért)

11. bek., 5. m.: miniszteri tanácsokról (U: minisztertanácsokról)

15. bek., 3. m.: ott maradtak (U: *mindig* ott maradtak)

17. bek., 5. m.: tudva (U: tudja)

24. bek., 4. m.: tartatik (U: tartattatik)

24. bek., 6. m.: *gondolták, mert* végezni való van (AÉK2: *mert gondolták, végezni* való van)

25. bek., 1. m.: előzetesen (U: előzetesben)

26. bek.: *A Bánffy* (AÉK2: Bánffy)

27. bek., 1. m.: Erdélyi (AÉK2: Erdély)

29. bek., 1. m.: felkeltek (AÉK2: fölkeltek); *vidám* trics-traccsba merülve (AÉK2: trics-traccsba merülve)

29. bek., 4. m.: megtartani *semmi egészen* régít (U: megtartani *egészen semmi* régít)

30. bek., 3. m.: miért vonul el (U: mért vonul el); faggatásokra (U: zaggatásokra)

A szöveg után a II/a változatban a következő jelzés található: „A cikk 1900-ból való.”

- ²⁵ Az „István” alkonya. *Az Ujság* 1904. febr. 9., 1–3. o., a tárcarovatban, Scarron névjelzéssel.
- ²⁶ Az alkirály ötletkéi. I. *Az Ujság* 1904. febr. 17., 1–3 o., a tárcarovatban, *Az „alkirály” ötletkéi* címmel, Scarron névjelzéssel. II. *Az én kortársaim. I. köt.*, MKm 32, Budapest, 1907. Révai, 224–230. III. *Jk* 20, *Az én kortársaim I*, 192–197. A főszöveg a II. változaton alapul, amelyben tudatos változtatásra vall egy sajtóhiba kijavítása és egy szóismétlés kiküszöbölése. Az I. eltéréseit alább közöljük:
8. bekezdés, 3. mondat: kormányzási *zseni* volt (U: kormányzási *genre* volt [Nyomdahiba.] AÉK2: kormányzási *genie* volt)
27. bek. 1. m.: szembetűnően (U: szembetűnőn)
27. bek., 2. m.: *Ill* Allah-t (U: *Ins* Allah-t)
31. bek. 1. m.: Két év múlva büntetés nélkül (U: Két év múlva *már* büntetés nélkül)
- ²⁷ Három varjú. *Az Ujság* 2.évf., 64. sz., 1904. márc. 4., 1–2. o., a tárcarovatban, Scarron névjelzéssel.
- ²⁸ Csöndes esték. *Az Ujság* 2. évf., 89. sz., 1904. márc. 29., 1–5. o., a tárcarovatban, Scarron névjelzéssel.
- ²⁹ Ismerkedés a vasúton. In Mikszáth Kálmán: *Az én kortársaim*. Budapest, 1904. Athenaeum, 186. o. (*Az Ujság* ajándéka előfizetőinek). A szöveg az *Országos Hírlapban* 1898. június 5-én (1–4. o.) megjelent *Idegen bőrök* című elbeszélés önállóított részlete.
- ³⁰ Meghalt a Marci. *Az Ujság* 2. évf., sz., 109. sz., 1904. ápr. 19., 1–2. o., a tárcarovatban, Scarron névjelzéssel.
- ³¹ Hogy fordult a világ erre az oldalára? *Az Ujság* 2. évf., 128. sz., 1904. május 8., 1–3. o. (a 10. bekezdésig [„Ez volt a prognosztikon ez előtt négy esztendővel.”]) és 131. sz., május 11., 1–3. o., a tárcarovatban, Scarron névjelzéssel.
- ³² Mikor a klub üres. *Az Ujság* 2. évf., 142. sz., 1904. május 22., 1–4. o., a tárcarovatban, Scarron névjelzéssel.
- ³³ Az öreg házszabályok. *Az Ujság* 2. évf., 289. sz., 1904. okt. 19., 1–3. o., a tárcarovatban, Tallérossy Zebulon aláírással.
- ³⁴ Az én kerületem. *Az Ujság* 2. évf., 307. sz., 1904. nov. 6., 1–5. o., a tárcarovatban, teljes névjelzéssel.
- ³⁵ Választók között. *Vasárnapi Ujság* 51. évf., 46. sz., 1904. nov. 13, 782–783. o., teljes névjelzéssel.
- ³⁶ Az ütközetből. *Az Ujság* 2. évf., 314. sz., 1904. nov. 13., 1–4. o., a tárcarovatban, Scarron névjelzéssel.
- ³⁷ Meghosszabbodott arcok és ülések. *Az Ujság* 2. évf., 319. sz., 1904. nov. 18., 1–3. o., a tárcarovatban, Scarron névjelzéssel.
- ³⁸ Az epilóg. *Az Ujság* 2. évf., 321. sz., 1904. nov. 20., 1–5. o., a tárcarovatban, Scarron névjelzéssel.
- ³⁹ Hősöket énekelek... *Az Ujság* 2. évf., 345. sz., 1904. dec. 14., 1–4. o., a tárcarovatban, névjelzés nélkül.
- ⁴⁰ Delirium Vindoboniense. *Vasárnapi Ujság* 51. évf., 51. sz., 1904. dec. 18. 879–880. o., „—th.” Névjelzéssel.
- ⁴¹ A folyosón. *Az Ujság* 2. évf., 348. sz., 1904. dec. 18., 3–6. o., a tárcarovatban, Scarron névjelzéssel.
- ⁴² A rózsalevél, a pálinka, az író. *Az Ujság* 1904. jan. 29., 1–2. o., a tárcarovatban.
- ⁴³ [Mikszáth Kálmán beszédei fogarasi látogatása alkalmából]. 1904. október 30-án a *Fogarasi és Vidéke* (2. évf., 44. sz., 1–2. o.) –ő névjelzéssel, a vezércikk helyén beszámolót közölt MK látogatásáról. Itt a cikk talán valamelyest hiteles Mikszáth-idézeteit és megszólalásainak tartalmi összefoglalásait közöljük.